๑๘. มลวคฺควณฺณนา

๑. โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ. (๑๘๑)

" ปณฺฑุปลาโสว ทานิสีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โคฆาตกปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิเร โก โคฆาตโก คาโว วธิตฺวา วรมํสานิ คเหตฺวา ปจาเปตฺวา ปุตฺตทาเรน สทฺธึ นิสีทิตฺวา มํสญฺจ[๑] ขาทติ มูเลน จ วิกฺกีณาติ. โส เอวํ ปญฺจปณฺณาสวสฺสานิ โคฆาตกกมฺมํ กโรนฺโต ธูรวิหาเร วิหรนฺตสฺส สตฺถุโน เอกทิวสํ กฏจฺฉุมตฺตมฺปิ ยาคุํ วา ภตฺตํ วา น อทาสิ. โส วินา มํเสน ภตฺตํ น ภุญฺชติ. โส เอกทิวสํ ทิวสภาเค มํสํ วิกฺกีณิตฺวา, อตฺตโน อตฺถาย ปจิตุํ เอกํ มํสขณฺฑํ ภริยาย[๒] ทตฺวา นหายิตุํ อคมาสิ. อถสฺส สหายโก เคหํ อาคนฺตฺวา ภริยํ อาห "โถกํ เม วิกฺกีณิยมํสํ เทหิ, เคเห เม ปาหุนโก อาคโตติ. "นตฺถิ วิกฺกีณิยมํสํ, สหายโก เต มํสํ วิกฺกีณิตฺวา อิทานิ นหายิตุํ คโตติ. "มา เอวํ กริ, สเจ มํสขณฺฑํ อตฺถิ; เทหีติ. "สหายกสฺส เต นิกฺขิตฺตํ มํสขณฺฑํ ฐเปตฺวา อญฺญํ มํสํ นตฺถีติ. โส "สหายกสฺส เม อตฺถาย ฐปิตมํสโต อญฺญํ นตฺถิ; โส จ วินา มํเสน น ภุญฺชติ, นายํ ทสฺสตีติ สามํ ตํ มํสํ คเหตฺวา ปกฺกามิ. โคฆาตโกปิ นหาตฺวา อาคโต, ตาย

๑. ยุ. สามํ จ. ๒. สี. ยุ. "ภริยายาติ นตฺถิ.

อตฺตโน ปกฺกปณฺเณน สทฺธึ วฑฺเฒตฺวา ภตฺเต อุปนีเต, อาห "กหํ มํสนฺติ. "นตฺถิ สามีติ. "นนุ อหํ ปจนตฺถาย มํสํ ทตฺวา คโตติ. "ตว สหายโก อาคนฺตฺวา `ปาหุนโก เม อาคโต, วิกฺกีณิยมํสํ เม เทหีติ วตฺวา, มยา `สหายกสฺส เต ฐปิตมํสโต อญฺญํ นตฺถิ, โส จ วินา มํเสน น ภุญฺชตีติ วุตฺเตปิ,[๑] พลกาเรน ตํ มํสํ สามํเยว คเหตฺวา คโตติ. โส "อหํ วินา มํเสน ภตฺตํ น ภุญฺชามิ, หราหิ นนฺติ. "กึ สกฺกา กาตต, ภุญฺช สามีติ. โส "นาหํ ภตฺตํ ภุญฺชามีติ ตํ ภตฺตํ หราเปตฺวา สตฺถํ อาทาย, ปจฺฉาเคเห จิโต โคโณ อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มุเข หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา ชิวฺหํ นีหริตฺวา สตฺเถน มูเล ฉินฺทิตฺวา อาทาย คนฺตฺวา องฺคาเรสุ ปจาเปตฺวา ภตฺตมตฺถเก ฐเปตฺวา นิสินฺโน เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ ภุญฺชิตฺวา เอกํ มํสขณฺฑํ มุเข ฐเปสิ. ตํขณญฺเญวสฺส ชิวฺหา ฉินฺทิตฺวา[๒] ภตฺตปาติยํ ปติ. ตํขณํเยว กมฺมสริกฺขกํ วิปากํ ลภิ. โสปิ โข โคโณ วิย โลหิตธาราย มุขโต ปคฺฆรนฺติยา อนฺโตเคหํ ปวิสิตฺวา ชนฺนุเกหิ วิจรนฺโต วิรวิ. ตสฺมึ สมเย โคฆาตกสฺส ปุตฺโต ปิตรํ โอโลเกตฺวา สมีเป ฐิโต โหติ. อถ นํ มาตา อาห "ปสฺส ปุตฺต อิมํ โคณํ วิย เคหมชฺเฌ ชนฺนุเกหิ วิจริตฺวา วิรวนฺตํ, อิทํ ทุกฺขํ ตว มตฺถเก ปติสฺสติ, มมํปิ อโนโลเกตฺวา อตฺตโน โสตฺถึ กโรนฺโต ปลายสฺสูติ. โส มรณภยตชฺชิโต มาตรํ วนฺทิตฺวา ปลายิ, ปลายิตฺวา จ ปน ตกฺกสิลํ อคมาสิ. โคฆาตโกปิ โคโณ วิย

๑. สี. ยุ. วุตฺโตปิ. ๒. ม. ฉิชฺชิตฺวา.

เคหมชฺเฌ วิรวนฺโต วิจริตฺวา กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ. โคโณปิ กาลมกาสิ. โคฆาตกปุตฺโตปิ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สุวณฺณการกมฺมํ อุคฺคณฺหิ. อถสฺสาจริโย คามํ คจฺฉนฺโต "เอวรูปํ นาม อลงฺการํ กเรยฺยาสีติ วตฺวา ปกฺกามิ. โสปิ ตถารูปํ อลงฺการํ อกาสิ. อถสฺสาจริโย อาคนฺตฺวา อลงฺการํ ทิสฺวา "อยํ ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวิตุํ สมตฺโถติ วยปฺปตฺตํ อตฺตโน ธีตรํ อทาสิ. โส ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิ. อถสฺส ปุตฺตา วยปฺปตฺตา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา, อปรภาเค สาวตฺถึ คนฺตฺวา ตตฺถ ฆราวาสํ สณฺฐเปตฺวา วสนฺตา สทฺธา ปสนฺนา อเหสสํ. ปิตาปิ เนสํ ตกฺกสิลายํ กิญฺจิ กุสลํ อกตฺวาว ชรํ ปาปุณิ. อถสฺส ปุตฺตา "ปิตา โน มหลฺลโกติ อตฺตโน สนฺติกํ ปกฺโกสาเปตฺวา "ปิตุ อตฺถาย ทานํ ทสฺสามาติ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺตยึสุ. เต ปุนทิวเส อนฺโตเคเห พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสิตฺวา, ภตฺตกิจฺจาวสาเน สตฺถารํ อาหํสุ "ภนฺเต อมฺเหหิ อิทํ ปิตุ ชีวภตฺตํ ทินฺนํ, ปิตุ โน อนุโมทนํ กโรถาติ. สตฺถา ตํ อามนฺเตตฺวา "อุปาสก ตฺวํ มหลฺลโก ปริปกฺกสรีโร ปณฺฑุปลาสสทิโส, ตว ปรโลกคมนาย กุสลปาเถยฺยํ นตฺถิ, อตฺตโน ปติฏฺฐํ กโรหิ, ปณฺฑิโต ภว มา พาโลติ วตฺวา อนุโมทนํ กโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ,
ยมปุริสาปิ จ เต๑ อุปฏฺฐิตา.

๑. สี. ยุ. ตํ.

อุยฺโยคมุเข ปติฏฺฐสิ,[๑]
ปาเถยฺยํปิ จ เต น วิชฺชติ.
โส กโรหิ ทีปมตฺตโน,
ขิปฺปํ วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ

ตตฺถ "ปณฺฑุปลาโสว ทานิสีติ: อุปาสก ตฺวํ อิทานิ ฉิชฺชิตฺวา ภูมิยํ ปตนปณฺฑุปลาโส วิย อโหสิ. ยมปุริสาติ ยมทูตา วุจฺจนฺติ. อิทํ ปน มรณเมว สนฺธาย วุตฺตํ. มรณนฺเต ปจฺจุปฏฺฐิตนฺติ อตฺโถ. อุยฺโยคมุเขติ: ปริหานิมุเข อวุฑฺฒิมุเข จ ฐิโตสีติ อตฺโถ. ปาเถยฺยนฺติ: คมิกสฺส ตณฺฑุลาทิปาเถยฺยํ วิย ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส ตว กุสลปาเถยฺยมฺปิ นตฺถีติ อตฺโถ. โส กโรหีติ: โส ตฺวํ สมุทฺเท นาวาย ภินฺนาย ทีปสงฺขาตํ ปติฏฺฐํ วิย อตฺตโน กุสลปติฏฺฐํ กโรหิ, กโรนฺโต จ ขิปฺปํ วายม สีฆํ สีฆํ วิริยํ อารภ อตฺตโน กุสลกมฺมปติฏฺฐากรเณน ปณฺฑิโต ภว. โย หิ มรณมุขํ อปตฺวา กาตุํ สมตฺถกาเลเยว กุสลํ กโรติ, เอส ปณฺฑิโต นาม. ตาทิโส ภว มา อนฺธพาโลติ อตฺโถ. ทิพฺพํ อริยภูมินฺติ: เอวํ วิริยํ กโรนฺโต ราคาทีนํ มลานํ นีหฏตาย นิทฺธนฺตมโล, องฺคณาภาเวน อนงฺคโณ นิกฺกิเลโส หุตฺวา ปญฺจวิธํ สุทฺธาวาสภูมึ ปาปุณิสฺสสีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานมฺปิ

๑. สี. ยุ. จ ติฏฺฐสิ.

สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

เต ปุนทิวสตฺถายปิ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ทานํ ทตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ สตฺถารํ อนุโมทนกาเล อาหํสุ "ภนฺเต อิทมฺปิ อมฺหากํ ปิตุ ชีวภตฺตเมว, อิมสฺเสว อนุโมทนํ กโรถาติ. สตฺถา ตสฺส อนุโมทนํ กโรนฺโต อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

"อุปนีตวโยว ทานิสิ,
สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกํ,๑
วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตรา,
ปาเถยฺยํปิ จ เต น วิชฺชติ.
โส กโรหิ ทีปมตฺตโน,
ขิปฺปํ วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ
น ปุน ชาติชรํ อุเปหิสีติ.

ตตฺถ "อุปนีตวโยติ: อุปาติ นิปาตมตฺตํ. นีตวโย คตวโย อติกฺกนฺตวโย. ตฺวมสิ อิทานิ ตโย วเย อติกฺกมิตฺวา มรณมุเข ฐิโตติ อตฺโถ. สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกนฺติ: มรณมุขํ คนฺตุํ สชฺโช หุตฺวา ฐิโตสีติ อตฺโถ. วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตราติ: ยถา มคฺคํ คจฺฉนฺตา ตานิ ตานิ กิจฺจานิ กโรนฺตา อนฺตรามคฺเค วสนฺติ; น เอวํ ปรโลกํ คจฺฉนฺตา. น หิ สกฺกา ปรโลกํ คจฺฉนฺเตน "อธิวาเสถ กติปาหํ, ทานํ ตาว เทมิ, ธมฺมํ ตาว

๑. ยุ. สนฺติเก.

สุณามีติอาทีนิ วตฺตต. อิโต ปน จวิตฺวา ปรโลเก นิพฺพตฺโตว โหติ. อิมมตฺถํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ. ปาเถยฺยนฺติ อิทํ กิญฺจาปิ เหฏฺฐา วุตฺตเมว, อุปาสกสฺส ปน ปุนปฺปุนํ ทฬฺหีกรณตฺถํ อิธาปิ สตฺถารา คหิตํ. ชาติชรนฺติ เอตฺถ พฺยาธิมรณานิปิ คหิตาเนว โหนฺติ.

เหฏฺฐิมคาถาหิ จ อนาคามิมคฺโค กถิโต, อิธ อรหตฺตมคฺโค. เอวํ สนฺเตปิ, ยถา นาม รญฺญา อตฺตโน มุขปฺปมาณํ กพฬํ วฑฺเฒตฺวา ปุตฺตสฺส อุปนีเต[๑] กุมาโร อตฺตโน มุขปฺปมาเณเนว คณฺหาติ; เอวเมว สตฺถารา อุปริมคฺควเสน ธมฺเม เทสิเตปิ อุปาสโก อตฺตโน อุปนิสฺสยพเลน เหฏฺฐา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อิมิสฺสา อนุโมทนาย อวสาเน อนาคามิผลํ[๒] ปตฺโต. เสสปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ.

๒. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ. (๑๘๒)

"อนุปุพฺเพน เมธาวีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกทิวสํ ปาโตว นิกฺขมิตฺวา, ภิกฺขูนํ จีวรปารุปนฏฺฐาเน ภิกฺขู จีวรํ ปารุปนฺเต โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ. ตํ ปน ฐานํ วิรุฬฺหติณํ โหติ. อเถกสฺส ภิกฺขุโน จีวรํ ปารุปนฺตสฺส,

๑. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "โสติ อตฺถิ. ๒. สี. ยุ. "ปตฺวา....อนาคามิผลนฺติ นตฺถิ.

จีวรกณฺโณ ติเณสุ ปวตฺเตนฺโต[๑] อุสฺสาวพินฺทูหิ เตมิ. พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา "อิมํ ฐานํ อปฺปหริตํ[๒] กาตุํ วฏฺฏตีติ ปุนทิวเส กุทฺทาลํ อาทาย คนฺตฺวา ตํ ฐานํ ตจฺเฉตฺวา ขลมณฺฑลสทิสํ อกาสิ. ปุนทิวเสปิ ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา, ภิกฺขูสุ จีวรํ ปารุปนฺเตสุ, เอกสฺส จีวรกณฺณํ ภูมิยํ ปติตฺวา ปํสุมฺหิ ปวตฺตมานํ ทิสฺวา "อิธ วาลุกํ โอกิริตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา วาลุกํ อาหริตฺวา โอกิริ. อเถกทิวสํ ปุเรภตฺตํ จณฺโฑ อาตโป อโหสิ. ตทาปิ ภิกฺขูนํ จีวรํ ปารุปนฺตานํ คตฺตโต เสเท มุญฺจนฺเต ทิสฺวา "อิธ มยา มณฺฑปํ กาเรตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา มณฺฑปํ กาเรสิ. ปุเนกทิวสํ ปาโต ว วทฺทลิกา อโหสิ. ตทาปิ พฺราหฺมโณ ภิกฺขู โอโลเกนฺโต, ตินฺตจีวรเก ภิกฺขู ทิสฺวา "เอตฺถ มยา สาลํ กาเรตุํ วฏฺฏตีติ สาลํ กาเรตฺวา "อิทานิ สาลมหํ กริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา, พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา อนฺโต จ พหิ จ ภิกฺขู นิสีทาเปตฺวา ทานํ ทตฺวา, ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนตฺถาย สตฺถุ ปตฺตํ คเหตฺวา "ภนฺเต อหํ ภิกฺขูนํ จีวรปารุปนกาเล อิมสฺมึ ฐาเน โอโลเกนฺโต ฐิโต, อิทญฺจิทญฺจ ทิสฺวา อิทญฺจิทญฺจ กาเรสินฺติ อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพนฺตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ. สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา "พฺราหฺมณ ปณฺฑิตา นาม ขเณ ขเณ โถกํ โถกํ กุสลํ กโรนฺตา, อนุปุพฺเพน อตฺตโน อกุสลมลํ นีหรนฺติเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. "ปวตฺตนฺโตติ ยุตฺตตรํ ฯ ๒. "อปหริตนฺติ ยุตฺตตรํ ฯ

"อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ.

ตตฺถ "อนุปุพฺเพนาติ: อนุปฏิปาฏิยา. เมธาวีติ: ธมฺโมชปญฺญาย สมนฺนาคโต. ขเณ ขเณติ: โอกาเส โอกาเส กุสลํ กโรนฺโต. กมฺมาโร รชตสฺเสวาติ: ยถา สุวณฺณกาโร เอกวารเมว สุวณฺณํ ตาเปตฺวา โกฏฺเฏตฺวา มลํ นีหริตฺวา ปิลนฺธนวิกตึ กาตุํ น สกฺโกติ, ปุนปฺปุนํ ตาเปนฺโต โกฏฺเฏนฺโต ปน มลํ นีหรติ, ตโต อเนกวิธํ ปิลนฺธนวิกตึ กโรติ; เอวเมว ปุนปฺปุนํ กุสลํ กโรนฺโต ปณฺฑิโต อตฺตโน ราคาทิมลํ นิทฺธเมยฺย, เอวํ นิทฺธนฺตมโล หิ นิกฺกิเลโส โหตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ.

๓. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (๑๘๓)

"อยสาว มลํ สมุฏฺฐายาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติสฺสตฺเถรํ นาเมกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

เอโก กิร สาวตฺถีวาสี กุลปุตฺโต ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท "ติสฺสตฺเถโรติ ปญฺญายิ. โส อปรภาเค ชนปทวิหาเร วสฺสูปคโต, อฏฺฐหตฺถํ ถูลสาฏกํ ลภิตฺวา วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา, ตํ อาทาย

คนฺตฺวา ภคินิยา หตฺเถ ฐเปสิ. สา "น เม เอส สาฏโก ภาตุ อนุจฺฉวิโกติ ตํ ติขิณาย วาสิยา ฉินฺทิตฺวา หิราหิรํ กตฺวา, อุทุกฺขเล โกฏฺเฏตฺวา วิชเฏตฺวา โปเถตฺวา วฏฺเฏตฺวา สุขุมสุตฺตํ กนฺติตฺวา สาฏกํ วายาเปสิ. เถโรปิ สุตฺตญฺเจว สูจิโย จ สํวิทหิตฺวา จีวรการเก ทหรสามเณเร สนฺนิปาเตตฺวา ภคินิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา "ตํ เม สาฏกํ เทถ, จีวรํ การาเปสฺสามีติ อาห. สา นวหตฺถํ สาฏกํ นีหริตฺวา กนิฏฺฐภาติกสฺส หตฺเถ ฐเปสิ. โส ตํ คเหตฺวา วิจาเรตฺวา "มม สาฏโก ถูโล อฏฺฐหตฺโถ, อยํ สุขุโม นวหตฺโถ, นายํ มม สาฏโก, ตุมฺหากํ เอส, น เม อิมินา อตฺโถ, ตเมว เม เทถาติ อาห. "ภนฺเต ตุมฺหากเมว เอโส, คณฺหถ นนฺติ. โส เนว อิจฺฉิ. อถสฺส อตฺตนา กตกิจฺจํ สพฺพํ อาโรเจตฺวา "ภนฺเต ตุมฺหากเมว เอส, คณฺหถ นนฺติ อทาสิ. โส ตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา จีวรกมฺมํ ปฏฺฐเปสิ. อถสฺส ภคินี จีวรการกานํ อตฺถาย ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทสิ. จีวรสฺส นิฏฺฐิตทิวเส ปน อติเรกสกฺการํ กาเรสิ. โส จีวรํ โอโลเกตฺวา ตสฺมึ อุปฺปนฺนสิเนโห "เสฺวทานิ นํ ปารุปิสฺสามีติ สํหริตฺวา จีวรวํเส ฐเปตฺวา, ตํ รตฺตึ ภุตฺตาหารํ ชิราเปตุํ อสกฺโกนฺโต กาลํ กตฺวา ตสฺมึเยว จีวเร อูกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ภคินีปิสฺส กาลกิริยํ สุตฺวา ภิกฺขูนํ ปาเทสุ ปวตฺตมานา โรทิ. ภิกฺขู ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา "คิลานุปฏฺฐากสฺส อภาเวน ตํ สงฺฆสฺเสว ปาปุณาติ, ภาเชสฺสาม นนฺติ ตํ จีวรํ นีหราเปสส. อูกา "อิเม มม สนฺตกํ วิลุมฺปนฺตีติ วิรวนฺตี อิโต จิโต จ สนฺธาวิ.

"อยสา ว มลํ สมุฏฺฐาย
ตทุฏฺฐาย ตเมว ขาทติ;
เอวํ อติโธนจารินํ
สานิ กมฺมานิ นยนฺติ ทุคฺคตินฺติ.

ตตฺถ "อยสาติ: อยโต. สมุฏฺฐายาติ: สมุฏฺฐหิตฺวา. ตทุฏฺฐายาติ: ตโต อุฏฺฐหิตฺวา. อติโธนจารินนฺติ: โธนา วุจฺจติ จตฺตาโร ปจฺจเย "อิทมตฺถํ เอเตหีติ[๑] ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนปญฺญา, ตํ อติกฺกมิตฺวา จรนฺโต อติโธนจารี นาม. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ยถา อยโต มลํ สมุฏฺฐาย อยโต สมุฏฺฐิตํ ตเมว ขาทติ; เอวเมว จตุปฺปจฺจเย อปฺปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตํ อติโธนจารินํ สานิ กมฺมานิ อตฺตนิ อุฏฺฐิตตฺตา อตฺตโน สนฺตกาเนว ตานิ กมฺมานิ ทุคฺคตึ นยนฺตีติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๔. โลฬุทายิตฺเถรวตฺถุ. (๑๘๔)

"อสชฺฌายมลา มนฺตาติ: อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โลฬุทายิตฺเถรํ[๒] อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจโกฏิมตฺตา อริยสาวกา ปุเรภตฺตํ ทานํ

๑. ยุ. อิทมตฺถิตาย อลเมเตนาติ. ๒. "ลาฬุทายิตฺเถรนฺติปิ ปาโฐ.

ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ สปฺปิเตลมธุผาณิตวตฺถาทีนิ คเหตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุณนฺติ, ธมฺมํ สุตฺวา คมนกาเล จ สารีปุตฺต-โมคฺคลฺลานานํ คุเณ กเถนฺติ. อุทายิตฺเถโร เตสํ กถํ สุตฺวา "เอเตสํ ตาว ธมฺมกถํ สุตฺวา ตุมฺเห เอวํ กเถถ, มม ธมฺมกถํ สุตฺวา กินฺนุ โข กเถสฺสถาติ วทติ. มนุสฺสา ตสฺส กถํ สุตฺวา "อยมฺปิ เอโก ธมฺมกถิโก ภวิสฺสติ, อิมสฺสาปิ อมฺเหหิ ธมฺมกถํ โสตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตสส. เต เอกทิวสํ เถรํ ยาจิตฺวา "ภนฺเต อชฺช อมฺหากํ ธมฺมสฺสวนทิวโสติ, สงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา "ตุมฺเห ภนฺเต ทิวา ธมฺมกถํ กเถยฺยาถาติ อาหํสุ. โสปิ เตสํ อธิวาเสสิ. เตหิ ธมฺมสฺสวนเวลาย อาคนฺตฺวา "ภนฺเต ธมฺมํ โน กเถถาติ วุตฺเต, โลฬุทายิตฺเถโร อาสเน นิสีทิตฺวา จิตฺตวีชนึ คเหตฺวา จาเลนฺโต, เอกมฺปิ ธมฺมปทํ อทิสฺวา "อหํ ปทภาณํ[๑] ภณิสฺสามิ, อญฺโญ ธมฺมกถํ กเถตูติ วตฺวา โอตริ. เต อญฺเญน ธมฺมกถํ กถาเปตฺวา ปทภาณตฺถาย ปุน ตํ อาสนํ อาโรปยึสุ. โส ปุนปิ กิญฺจิ อทิสฺวา "อหํ รตฺตึ กเถสฺสามิ, อญฺโญ ปทภาณํ ภณตูติ วตฺวา โอตริ. เต อญฺเญน ปทภาณํ ภณาเปตฺวา ปุน รตฺตึ เถรํ อานยึสุ. โส รตฺติมฺปิ กิญฺจิ อทิสฺวา "อหํ ปจฺจูเส ว กเถสฺสามิ, รตฺตึ อญฺโญ กเถตูติ วตฺวา โอตริ. เต อญฺเญน[๒] กถาเปตฺวา ปุน ปจฺจูเส ตํ อานยึสุ. โส ปจฺจูเสปิ[๓] กิญฺจิ นาทฺทส. มหาชโน เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ คเหตฺวา "อนฺธพาล ตฺวํ สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ วณฺเณ กถิยมาเน

๑. "สรภญฺญนฺติ ปาโจ. ๒. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "รตฺตินฺติ อตฺถิ.
๓. สี. ยุ. ปุนปิ.

เอวญฺเจวญฺจ วเทสิ, อิทานิ กสฺมา น กเถสีติ สนฺตชฺเชตฺวา ปลายนฺตํ อนุพนฺธิ. โส ปลายนฺโต เอกิสฺสา วจฺจกุฏิยา ปติ.

มหาชโน กถํ สมุฏฺฐาเปสิ "โลฬุทายี สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ คุณกถาย วตฺตมานาย อุสูยนฺโต อตฺตโน ธมฺมกถิกภาวํ ปกาเสตฺวา, มนุสฺเสหิ สกฺการํ กตฺวา `ธมฺมํ สุโณมาติ วุตฺเต, จตุกฺขตฺตุํ อาสเน นิสีทิตฺวา กเถตพฺพยุตฺตกํ กิญฺจิ อปสฺสนฺโต `ตฺวํ อมฺหากํ อยฺเยหิ สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานตฺเถเรหิ สทฺธึ ยุคคฺคาหํ คณฺหสีติ เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ คเหตฺวา สนฺตชฺเชตฺวา ปลาปิยมาโน วจฺจกุฏิยํ ปติโตติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปส คูถกูเป นิมุคฺโคเยวาติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา

"จตุปฺปโท อหํ สมฺม, ตฺวมฺปิ สมฺม จตุปฺปโท.
เอหิ สีห นิวตฺตสฺสุ, กินฺนุ ภีโต ปลายสิ.
อสุจิ ปูติโลโมสิ ทุคฺคนฺโธ วายสิ สูกร,
สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ, ชยํ สมฺม ททามิ เตติ

อิมํ ชาตกํ[๑] วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ "ตทา สีโห สารีปุตฺโต อโหสิ, สูกโร โลฬุทายีติ. สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "ภิกฺขเว โลฬุทายินา อปฺปมตฺตโก ธมฺโม อุคฺคหิโต, สชฺฌายํ ปน เนว อกาสิ; ยงฺกิญฺจิ ปริยตฺตึ คเหตฺวา ตสฺสา อสชฺฌายกรณํ มลเมวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. สูกรชาตกํ ขุ. ชา. ทุก. ๒๗/๕๑. ตทฏฺฐกถา. ๓/๑๑.

"อสชฺฌายมลา มนฺตา, อนุฏฺฐานมลา ฆรา,
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ, ปมาโท รกฺขโต มลนฺติ.

ตตฺถ "อสชฺฌายมลาติ:[๑] ยา กาจิ ปริยตฺติ วา สิปฺปํ วา ยสฺมา อสชฺฌายนฺตสฺส อนนุยุญฺชนฺตสฺส วินสฺสติ วา นิรนฺตรํ วา น อุปฏฺฐาติ; ตสฺมา "อสชฺฌายมลา มนฺตาติ วุตฺตํ. ยสฺมา ปน ฆราวาสํ วสนฺตสฺส อุฏฺฐายุฏฺฐาย ชิณฺณปฺปฏิสงฺขรณาทีนิ อกโรนฺตสฺส ฆรํ นาม วินสฺสติ; ตสฺมา "อนุฏฺฐานมลา ฆราติ วุตฺตํ. ยสฺมา คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา โกสชฺชวเสน สรีรปฏิชคฺคนํ วา ปริกฺขารปฏิชคฺคนํ วา อกโรนฺตสฺส กาโย ทุพฺพณฺโณติ;[๒] ตสฺมา "มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชนฺติ วุตฺตํ. ยสฺมา ปน คาโว รกฺขนฺตสฺส ปมาทวเสน นิทฺทายนฺตสฺส วา กีฬนฺตสฺส วา ตา คาโว อติตฺถ-ปกฺขนฺทนาทินา วา พาลมิคโจราทิอุปทฺทเวน วา ปเรสํ สาลิกฺ-เขตฺตาทีนิ โอตริตฺวา ขาทนวเสน วา วินาสํ อาปชฺชนฺติ, สยํปิ ทณฺฑํ วา ปริภาสํ วา ปาปุณาติ. ปพฺพชิตํ วา ปน[๓] ฉ ทฺวารานิ อรกฺขนฺตํ ปมาทวเสน กิเลสา โอตริตฺวา สาสนา จาเวนฺติ; ตสฺมา "ปมาโท รกฺขโต มลนฺติ วุตฺตํ. โส หิสฺส วินาสาหรเณน มลฏฺฐานิยตฺตา มลนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

โลฬุทายิตฺเถรวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. อสชฺฌายมลาตีติ นตฺถิ. ๒. สี. ยุ. ทุพฺพณฺโณ โหติ.
๓. สี. ยุ. ปพฺพชิตฺวา จ ปน.

๕. อญฺญตรกุลปุตฺตวตฺถุ. (๑๘๕)

"มลิตฺถิยา ทุจฺจริตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุลปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺส กิร สมานชาติกํ กุลกุมาริกํ อาเนสส. สา อานีตทิวสโต ปฏฺฐาย อติจารินี อโหสิ. โส กุลปุตฺโต ตสฺสา อติจาเรน ลชฺชิโต กสฺสจิ สมฺมุขีภาวํ อุปคนฺตุํ อสกฺโกนฺโต พุทฺธุปฏฺฐานาทีนิ ปจฺฉินฺทิตฺวา กติปาหจฺจเยน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน, "กึ อุปาสก น ทิสฺสสีติ วุตฺเต, ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถ นํ สตฺถา "อุปาสก ปุพฺเพปิ มยา `อิตฺถิโย นาม นทีอาทิสทิสา, ตาสุ ปณฺฑิเตน โกโธ น กาตพฺโพติ วุตฺตํ, ตฺวํ ปน ภวปฏิจฺฉนฺนตฺตา น สลฺลกฺเขสีติ วตฺวา เตน ยาจิโต

"ยถา นที จ ปนฺโถ จ ปานาคารํ สภา ปปา,
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม, เวลา ตาสํ น วิชฺชตีติ[๑]

ชาตกํ[๒] วิตฺถาเรตฺวา "อุปาสก อิตฺถิยา หิ อติจารินีภาโว, ทานํ เทนฺตสฺส มจฺเฉรํ, อิธโลกปรโลเกสุ สตฺตานํ อกุสลกมฺมํ วินาสนตฺเถน มลํ, อวิชฺชา ปน สพฺพมลานํ อุตฺตมํ มลนฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ มจฺเฉรํ ททโต มลํ,
มลา เว ปาปกา ธมฺมา อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ,

๑. อนภิรติชาตเก "นาสํ กุชฺฌนฺติ ปณฺฑิตาติ ทิสฺสติ ตมฺปน อสาตมนฺตชาตเก ทิสฺสติ. ปมาทลิขิเตน ภวิตพฺพํ. ๒. อนภิรติชาตกํ ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๑. ตทฏฺฐกถา. ๒/๔๘.

ตโต มลา มลตรํ อวิชฺชา ปรมํ มลํ,

เอตํ มลํ ปหนฺตฺวาน นิมฺมลา โหถ ภิกฺขโวติ.

ตตฺถ "ทุจฺจริตนฺติ:[๑] อติจาโร. อติจารินิญฺหิ อิตฺถึ สามิโกปิ เคหา นีหรติ, มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คจฺฉนฺตํ "ตฺวํ กุลสฺส อคารวภูตา อกฺขีหิปิ น ทฏฺฐพฺพาติ ตํ นีหรนฺติ; สา อนาถา วิจรนฺตี มหาทุกฺขํ ปาปุณาติ; เตนสฺสา ทุจฺจริตํ "มลนฺติ วุตฺตํ. ททโตติ: ทายกสฺส. ยสฺส หิ เขตฺตกสนกาเล "อิมสฺมึ เขตฺเต สมฺปนฺเน สลากภตฺตาทีนิ ทสฺสามีติ จินฺเตนฺตสฺส, นิปฺผนฺเน สสฺเส, มจฺเฉรํ อุปฺปชฺชิตฺวา จาคจิตฺตํ นิวาเรติ; โส, มจฺเฉรวเสน จาคจิตฺเต อวิรุหนฺเต, "มนุสฺสสมฺปตฺตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ ติสฺโส สมฺปตฺติโย น ลภติ; เตน วุตฺตํ "มจฺเฉรํ ททโต มลนฺติ. อญฺเญสุปิ เอวรูเปสุ เอเสว นโย. ปาปกา ธมฺมาติ: อกุสลา ธมฺมา ปน อิธโลเก จ ปรโลเก จ มลเมว. ตโตติ: เหฏฺฐา วุตฺตมลโต. มลตรนฺติ: อติเรกมลํ โว กเถมีติ อตฺโถ. อวิชฺชาติ: อฏฺฐวตฺถุกํ อญฺญาณเมว ปรมํ มลํ. ปหนฺตฺวานาติ: เอตํ มลํ ชหิตฺวา ภิกฺขเว ตุมฺเห นิมฺมลา โหถาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อญฺญตรกุลปุตฺตวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "เอตฺถาติ อตฺถิ.

๖. จูฬสาริภิกฺขุวตฺถุ. (๑๘๖)

"สุชีวํ อหิริเกนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จูฬสารินฺนาม สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกทิวสํ เวชฺชกมฺมํ กตฺวา ปณีตโภชนํ ลภิตฺวา อาทาย นิกฺขมนฺโต อนฺตรามคฺเค เถรํ ทิสฺวา "ภนฺเต อิทํ มยา เวชฺชกมฺมํ กตฺวา ลทฺธํ, ตุมฺเห อญฺญตฺถ เอวรูปํ โภชนํ น ลภิสฺสถ, อิมํ ภุญฺชถ, อหํ เต เวชฺชกมฺมํ กตฺวา นิจฺจกาลํ เอวรูปํ อาหารํ อาหริสฺสามีติ อาห. เถโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุณฺหีภูโตว ปกฺกามิ. ภิกฺขู วิหารํ อาคนฺตฺวา สตฺถุ ตมตฺถํ อาโรเจสสฺ. สตฺถา "ภิกฺขเว อหิริโก นาม ปคพฺโภ กากสทิโส หุตฺวา เอกวีสติวิธาย อเนสนาย จตฺวา สุขํ ชีวติ, หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺโน ปน ทุกฺขํ ชีวตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"สุชีวํ อหิริเกน กากสูเรน ธํสินา
ปกฺขนฺทินา ปคพฺเภน สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตํ;
หิริมตา จ ทุชฺชีวํ นิจฺจํ สุจิคเวสินา
อลีเนนาปคพฺเภน[๑] สุทฺธาชีเวน ปสฺสตาติ.

ตตฺถ "อหิริเกนาติ: ฉินฺนหิโรตฺตปฺปเกน. เอวรูเปน หิ อมาตรเมว "มาตา เมติ อปิตาทโย เอว "ปิตา เมติอาทินา นเยน วตฺวา เอกวีสติวิธาย อเนสนาย ปติฏฺฐาย สุเขน ชีวิตุํ สกฺกา. กากสูเรนาติ: สูรกากสทิเสน. ยถา หิ สูรกาโก กุลฆเรสุ

๑. สี. ยุ. อลีเนนปฺปคพฺเภน.

ยาคุอาทีนิ คณฺหิตุกาโม ภิตฺติอาทีสุ นิสีทิตฺวา อตฺตโน โอโลกนภาวํ ญตฺวา อโนโลเกนฺโต๑ วิย อญฺญาวิหิตโก วิย นิทฺทายนฺโต วิย จ หุตฺวา มนุสฺสานํ ปมาทํ สลฺลกฺเขตฺวา อนุปติตฺวา, "สุสูติ วทนฺเตสุ เยว, ภาชนโต มุขปูรํ คเหตฺวา ปลายติ; เอวเมว อหิริกปุคฺคโลปิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ คามํ ปวิสิตฺวา ยาคุภตฺตฏฺฐานาทีนิ ววฏฺฐเปติ, ตตฺถ ภิกฺขู ปิณฺฑาย จริตฺวา ยาปนมตฺตํ อาทาย อาสนสาลํ คนฺตฺวา ปจฺจเวกฺขนฺตา ยาคุํ ปิวิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺตา สชฺฌายนฺติ อาสนสาลํ สมฺมชฺชนฺติ; อยํ ปน กิญฺจิ อกตฺวา คามาภิมุโขว โหติ, โส ภิกฺขูหิ "ปสฺสถิมนฺติ โอโลกิยมาโนปิ อโนโลเกนฺโต วิย อญฺญาวิหิโต วิย นิทฺทายนฺโต วิย คณฺฐิกํ ปฏิมุญฺจนฺโต วิย จีวรํ สํวิทหนฺโต วิย หุตฺวา "อสุกํ นาม เม กมฺมํ อตฺถีติ วทนฺโต อุฏฺฐายาสนา คามํ ปวิสิตฺวา ปาโต ววฏฺฐาปิเตสุ เคเหสุ อญฺญตรํ เคหํ อุปสงฺกมิตฺวา, ฆรมานุสเกสุ โถกํ กวาฏํ ปิธาย ทฺวาเร นิสีทิตฺวา กนฺตนฺเตสุปิ, เอเกน หตฺเถน กวาฏํ ปณาเมตฺวา อนฺโต ปวิสติ; อถ นํ ทิสฺวา อกามกาปิ อาสเน นิสีทาเปตฺวา ยาคุอาทีสุ ยํ อตฺถิ ตํ เทนฺติ; โส ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา อวเสสํ ปตฺเตน อาทาย ปกฺกมติ; อยํ กากสูโร นาม; เอวรูเปน อหิริเกน สุชีวนฺติ อตฺโถ. ธํสินาติ: "อสุกตฺเถโร นาม อปฺปิจฺโฉติอาทีนิ วทนฺเตสุ, "กึ ปน มยํปิ น อปฺปิจฺฉาติอาทินา วจเนน ปเรสํ คุณธํสนตาย ธํสินา. ตถารูปสฺส หิ วจนํ สุตฺวา "อยํปิ อปฺปิจฺฉตาทิคุณยุตฺโตติ

๑. สี. โอโลเกนฺโต.

มญฺญมานา มนุสฺสา ทาตพฺพํ มญฺญนฺติ. โส ปน ตโต ปฏฺฐาย วิญฺญุปุริสานํ จิตฺตํ อาราเธตุํ อสกฺโกนฺโต ตมฺหาปิ ลาภา ปริหายติ. เอวํ ธํสี ปุคฺคโล อตฺตโนปิ ปรสฺสาปิ ลาภํ นาเสติเยว. ปกฺขนฺทินาติ: ปกฺขนฺทจารินา ปเรสํ กิจฺจานิ อตฺตโน กิจฺจานิ วิย ทสฺเสนฺเตน. ปาโตว ภิกฺขูสุ เจติยงฺคณาทีสุ วตฺตํ กตฺวา กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน โถกํ นิสีทิตฺวา อุฏฺฐาย คามํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺเตสุ, มุขํ โธวิตฺวา ปณฺฑุกาสาวปารุปนอกฺขิอญฺชนสีสมกฺขนาทีหิ อตฺตภาวํ มณฺเฑตฺวา สมฺมชฺชนฺโต วิย เทฺว ตโย สมฺมชฺชนีปหาเร ทตฺวา ทฺวารโกฏฺฐกาภิมุโข โหติ; มนุสฺสา ปาโตว "เจติยํ วนฺทิสฺสาม มาลาปูชํ กริสฺสามาติ อาคตา ตํ ทิสฺวา "อยํ วิหาโร อิมํ ทหรํ นิสฺสาย ปฏิชคฺคนํ ลภติ, อิมํ มา ปมชฺชิตฺถาติ วตฺวา ตสฺส ทาตพฺพํ มญฺญนฺติ. เอวรูเปน ปกฺขนฺทินา สุชีวํ. ปคพฺเภนาติ: กายปาคพฺภิยาทีหิ สมนฺนาคเตน. สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตนฺติ: เอวํ ชีวิตํ กปฺเปตฺวา ชีวนฺเตน หิ ปุคฺคเลน สงฺกิลิฏฺเฐน หุตฺวา ชีวิตํ นาม โหติ. ตํ ทุชฺชีวิตํ ปาปชีวิตเมวาติ อตฺโถ.

หิริมตา จาติ: หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺเนน ปุคฺคเลน ทุชฺชีวํ. โส หิ อมาตาทโย "มาตา เมติอาทีนิ อวตฺวา อธมฺมิเก ปจฺจเย คูถํ วิย ชิคุจฺฉนฺโต ธมฺเมน สเมน ปริเยสนฺโต สปทานํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิตํ กปฺเปนฺโต ลูขชีวิตํ ชีวตีติ อตฺโถ. สุจิคเวสินาติ: สุจีนิ กายกมฺมาทีนิ คเวสนฺเตน. อลีเนนาติ: ชีวิตวุตฺติยา อลีเนน. สุทฺธาชีเวน ปสฺสตาติ: เอวรูโป หิ ปุคฺคโล สุทฺธาชีโว นาม

หติ, เตน เอวํ สุทฺธาชีเวน ตเมว สุทฺธาชีวํ สารโต ปสฺสตา ลูขชีวิตวเสน ทุชฺชีวํ โหตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

จูฬสาริภิกฺขุวตฺถุ.

๗. ปญฺจอุปาสกวตฺถุ. (๑๘๗)

"โย ปาณมติมาเปตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจ อุปาสเก อารพฺภ กเถสิ.

เตสุ หิ เอโก ปาณาติปาตาเวรมณีสิกฺขาปทเมว รกฺขติ. อิตเร อิตรานิ. เต เอกทิวสํ "อหํ ทุกฺกรํ กโรมิ, ทุรกฺขํ รกฺขามีติ วิวาทาปนฺนา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสส. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา เอกสีลํปิ กนิฏฺฐกํ อกตฺวา "สพฺพาเนว ทุรกฺขานีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"โย ปาณมติมาเปติ, มุสาวาทญฺจ ภาสติ,
โลเก อทินฺนํ อาทิยติ, ปรทารญฺจ คจฺฉติ,
สุราเมรยปานญฺจ โย นโร อนุยุญฺชติ:
อิเธวเมโส โลกสฺมึ มูลํ ขนติ อตฺตโน.
เอวํ โภ ปุริส ชานาหิ `ปาปธมฺมา อสญฺญตา'
มา ตํ โลโภ อธมฺโม จ จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุนฺติ.

ตตฺถ "โย ปาณมติมาเปตีติ: สาหตฺถิกาทีสุ ฉสุ ปโยเคสุ

เอกปฺปโยเคนาปิ ปรสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติ. มุสาวาทนฺติ: ปเรสํ อตฺถภญฺชนกํ มุสาวาทญฺจ ภาสติ. โลเก อทินฺนํ อาทิยตีติ: อิมสฺมึ สตฺตโลเก เถยฺยาวหาราทีสุ เอเกนาปิ อวหาเรน ปรปริคฺคหิตํ อาทิยติ. ปรทารญฺจ คจฺฉตีติ: ปรสฺส รกฺขิตโคปิเตสุ ภณฺเฑสุ อปรชฺฌนฺโต อุปฺปถจารํ จรติ. สุราเมรยปานนฺติ: ยสฺส กสฺสจิ[1] สุราย เจว เมรยสฺส จ ปานํ. อนุยุญฺชตีติ: เสวติ พหุลีกโรติ. มูลํ ขนตีติ: ติฏฺฐตุ ปรโลโก, เอโส ปน อิธ โลกสฺมึเยว, เยน เขตฺตวตฺถุอาทินา มูเลน ปติฏฺฐเหยฺย; ตํปิ อฏฺฐเปตฺวา วา วิสฺสชฺเชตฺวา วา สุรํ ปิวนฺโต อตฺตโน มูลํ ขนติ อนาโถ กปโณ หุตฺวา วิจรติ.

เอวํ โภติ: ปญฺจทุสฺสีลกมฺมการกํ ปุคฺคลํ อาลปติ. ปาปธมฺมาติ: ลามกธมฺมา. อสญฺญตาติ: กายสญฺญมาทิวิรหิตา. อเจตสาติปิ ปาโฐ. อจิตฺตกาติ อตฺโถ. โลโภ อธมฺโม จาติ; โลโภ เจว โทโส จ. อุภยํปิ เหตํ อกุสลเมว.[2] จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุนฺติ: จิรํ กาลํ นิรยทุกฺขาทีนํ อตฺถาย เอเต ธมฺมา มา ฆาเตนฺตุ มา มทฺทนฺตูติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ปญฺจ อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

ปญฺจอุปาสกวตฺถุ.

๑. "ยาย กายจีติ ยุตฺตตรํ. อิตฺถีลิงฺคิกสฺส ปทสฺส อนนฺตรํ ฐปิตตฺตา ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส น ภวิสฺสตีติ นิทสฺสนํ.
๒. สี. ยุ. อกุสลมูลฏฺเฐน.

๘. ติสฺสทหรวตฺถุ. (๑๘๘)

"ททาติ เว ยถาสทฺธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติสฺสทหรํ นาม อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร "อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน วิสาขาย อุปาสิกายาติ ปญฺจนฺนํปิ อริยสาวกโกฏีนํ ทานํ นินฺทนฺโต วิจริ, อสทิสทานํปิ นินฺทิเยว, เตสํ ทานคฺเค สีตลํ ลภิตฺวา "สีตลนฺติ นินฺทติ, อุณฺหํ ลภิตฺวา "อุณฺหนฺติ นินฺทติ, อปฺปํ เทนฺเตปิ "กึ อิเม อปฺปมตฺตกํ เทนฺตีติ นินฺทติ, พหุํ เทนฺเตปิ "อิเมสํ เคเห ฐปนฏฺฐานํ มญฺเญ นตฺถิ, นนุ นาม ภิกฺขูนํ ยาปนมตฺตํ ทาตพฺพํ, เอตฺตกํ ยาคุภตฺตํ นิรตฺถกเมว วิปชฺชตีติ นินฺทติ; อตฺตโน ปน ญาตเก อารพฺภ "อโห อมฺหากํ ญาตกานํ เคหํ จตูหิ ทิสาหิ อาคตานํ ภิกฺขูนํ โอปานภูตนฺติอาทีนิ วตฺวา ปสํสํ ปวตฺเตติ. โส ปเนกสฺส โทวาริกสฺส ปุตฺโต ชนปทํ วิจรนฺเตหิ วฑฺฒกีหิ สทฺธึ วิจรนฺโต สาวตฺถึ ปตฺวา ปพฺพชิโต. อถ นํ ภิกฺขู เอวํ มนุสฺสานํ ทานานิ นินฺทนฺตํ ทิสฺวา "ปริคฺคหิสฺสาม[๑] นนฺติ จินฺเตตฺวา "อาวุโส ตว ญาตกา กหํ วสนฺตีติ ปุจฺฉิตฺวา "อสุกคาเม นามาติ สุตฺวา กติปเย ทหเร เปเสสุ. เต ตตฺถ คนฺตฺวา คามวาสิเกหิ อาสนสาลาย นิสีทาเปตฺวา กตสกฺการา ปุจฺฉึสุ "อิมมฺหา คามา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ติสฺโส นาม ทหโร อตฺถิ? ตสฺส กตเม ญาตกาติ. มนุสฺสา "อิธ กุลเคหโต นิกฺขมิตฺวา

๑. ปริคฺคณฺหิสฺสามาติปิ ปาโจ.

ปพฺพชิตทารโก นตฺถิ: กนฺนุ โข อิเม วทนฺตีติ จินฺเตตฺวา "ภนฺเต เอโก โทวาริกปุตฺโต วฑฺฒกีหิ สทฺธึ วิจริตฺวา ปพฺพชิโตติ สุโณม, ตํ สนฺธาย วเทถ มญฺเญติ อาหํสุ. ทหรภิกฺขู ตสฺส ตตฺถ อิสฺสรญฺญาตกานํ อภาวํ ญตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา "อการณเมว ภนฺเต ติสฺโส วิลปนฺโต วิจรตีติ ตํ ปวตฺตึ ภิกฺขูนํ อาโรเจสสุ. ภิกฺขูปิ ตถาคตสฺส อาโรเจสสุ. สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทาเนว เอส วิกตฺถนฺโต วิจรติ; ปุพฺเพปิ วิกตฺถโก อโหสีติ วตฺวา, ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา

"พหหปิ โส วิกตฺเถยฺย อญฺญํ ชนปทํ คโต.
อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย, ภุญฺช โภเค กฏาหกาติ

อิมํ กฏาหกชาตกํ[1] วิตฺถาเรตฺวา "ภิกฺขเว โย หิ ปุคฺคโล ปเรหิ อปฺเป วา พหุเก วา ลูเข วา ปณีเต วา ทินฺเน อญฺเญสํ วา ทตฺวา อตฺตโน อทินฺเน มงฺกุ โหติ; ตสฺส ฌานํ วา วิปสฺสนา วา มคฺคผลานิ วา น อุปฺปชฺชนฺตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"ททาติ เว ยถาสทฺธํ ยถาปสาทนํ ชโน;
ตตฺถ โย มงฺกุโต โหติ ปเรสํ ปานโภชเน,
น โส ทิวา วา รตฺตึ วา สมาธึ อธิคจฺฉติ.
ยสฺส เจตํ สมุจฺฉินฺนํ มูลฆจฺจํ[2] สมูหตํ,
ส เว ทิวา วา รตฺตึ วา สมาธึ อธิคจฺฉตีติ.

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๔๐. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๒๖. ๒. มูลฆจฺจนฺติปิ ปาโฐ.

ตตฺถ "ททาติ เว ยถาสทฺธนฺติ: ลูขปฺปณีตาทีสุ ยงฺกิญฺจิ เทนฺโต ชโน ยถาสทฺธํ อตฺตโน สทฺธานุรูปเมว เทติ. ยถาปสาทนนฺติ: เถรนวาทีสุ จสฺส ยสฺมึ ยสฺมึ ปสาโท อุปฺปชฺชติ, ตสฺส เทนฺโต ยถาปสาทนํ อตฺตโน ปสาทานุรูปเมว เทติ. ตตฺถาติ: ตสฺมึ ปรสฺส ทาเน "มยา อปฺปํ ลทฺธํ, ลูขํ ลทฺธนฺติ มงฺกุภาวํ อาปชฺชติ. สมาธินฺติ: โส ปุคฺคโล ทิวา วา รตฺตึ วา อุปจารปฺปนาวเสน วา มคฺคผลวเสน วา สมาธึ นาธิคจฺฉติ.

ยสฺส เจตนฺติ: ยสฺส ปุคฺคลสฺส เอตํ เอเตสุ ฐาเนสุ มงฺกุภาวสงฺขาตํ อกุสลํ สมุจฺฉินฺนํ มูลฆจฺฉํ กตฺวา อรหตฺตมคฺคญาเณน สมูหตํ. โส วุตฺตปฺปการํ สมาธึ อธิคจฺฉตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ติสฺสทหรวตฺถุ.

๙. ปญฺจอุปาสกวตฺถุ. (๑๘๙)

"นตฺถิ ราคสโม อคฺคีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจ อุปาสเก อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร ธมฺมํ โสตุกามา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. พุทฺธานญฺจ "อยํ ขตฺติโย อยํ พฺราหฺมโณ อยํ อฑฺโฒ อยํ ทุคฺคโต, อิมสฺส อุฬารํ กตฺวา ธมฺมํ เทสิสฺสามิ, อิมสฺส โนติ จิตฺตํ น อุปฺปชฺชติ. ยงฺกญฺจิ อารพฺภ ธมฺมํ เทเสนฺโต

ธมฺมคารวํ ปุรกฺขตฺวา อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต วิย เทเสติ. เอวํ เทเสนฺตสฺส ปน ตถาคตสฺส สนฺติเก นิสินฺนานํ เตสํ เอโก นิสินฺนโกว นิทฺทายิ, เอโก องฺคุลิยา ภูมึ วิลิขนฺโต[๑] นิสีทิ, เอโก รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสีทิ, เอโก อากาสํ อุลฺโลเกนฺโต นิสีทิ, เอโก ปน สกฺกจฺจํ ธมฺมํ อสฺโสสิ. อานนฺทตฺเถโร สตฺถารํ วีชมาโน เตสํ อาการํ โอโลเกนฺโต สตฺถารํ อาห "ภนฺเต ตุมฺเห อิเมสํ มหาเมฆคชฺชิตํ คชฺชนฺตา ธมฺมํ เทเสถ, เอเต ปน ตุมฺเหสุ ธมฺมํ กเถนฺเตสุ, อิทญฺจิทญฺจ กโรนฺตา นิสินฺนาติ. "อานนฺท ตฺวํ เอเต น ชานาสีติ. "อาม น ชานามิ ภนฺเตติ. "เอเตสุ หิ โย เอส นิทฺทายนฺโต นิสินฺโน, เอส ปญฺจ ชาติสตานิ สปฺปโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา โภเคสุ สีสํ ฐเปตฺวา นิทฺทายิ, อิทานิปิสฺส นิทฺทาย ติตฺติ นตฺถิ, นาสฺส กณฺณํ มม สทฺโท ปวิสตีติ. "กึ ปน ภนฺเต ปฏิปาฏิยา กเถถ อุทาหุ อนฺตรนฺตราติ. "อานนฺท เอตสฺส หิ กาเลน มนุสฺสตฺตํ กาเลน เทวตฺตํ กาเลน นาคตฺตนฺติ เอวํ อนฺตรนฺตรา อุปปชฺชนฺตสฺส[๒] อุปปตฺติโย สพฺพญฺญุตญาเณนาปิ น สกฺกา ปริจฺฉินฺทิตต, ปฏิปาฏิยา ปเนส ปญฺจ ชาติสตานิ นาคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นิทฺทายนฺโตปิ นิทฺทาย อติตฺโตเยว, องฺคุลิยา ภูมึ วิลิขนฺโต นิสินฺนปุริโสปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ คณฺฑุปาทโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ภูมึ ขนิ, อิทานิปิ ปุพฺพาจิณฺณวเสน ภูมึ วิลิขนฺโตว มม สทฺทํ น สุณาติ, เอส รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสินฺนปุริโสปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺจ

๑. สี. ยุ. ขณนฺโต. ๒. ม. สี. ยุ. อุปฺปชฺชนฺตสฺส.

ชาติสตานิ มกฺกฏโยนิยํ นิพฺพตฺติ, อิทานิปิ ปุพฺพาจิณฺณวเสน รุกฺขํ จาเลติเยว. นาสฺส กณฺณํ มม สทฺโท ปวิสติ, เอส อากาสํ อุลฺโลเกนฺโต นิสินฺนพฺราหฺมโณปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ นกฺขตฺตปาฐโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อิทานิปิ ปุพฺพาจิณฺณวเสน อชฺชาปิ อากาสเมว อุลฺโลเกติ, นาสฺส กณฺณํ มม สทฺโท ปวิสติ, เอส สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺโต นิสินฺนพฺราหฺมโณ ปน ปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ ติณฺณํ เวทานํ ปารคู มนฺตชฺฌายกพฺราหฺมโณ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อิทานิปิ มนฺตํ สํสนฺทนฺโต วิย สกฺกจฺจํ สุณาตีติ. "ภนฺเต ตุมฺหากํ ธมฺมเทสนา ฉวิอาทีนิ เฉตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ; กสฺมา อิเม, ตุมฺเหสุปิ ธมฺมํ เทเสนฺเตสุ, สกฺกจฺจํ น สุณนฺตีติ. "อานนฺท มม ธมฺโม สุสฺสวนิโยติ สญฺญํ กโรสิ มญฺเญติ. "กึ ปน ภนฺเต ทุสฺสวนิโยติ. "อาม อานนฺทาติ. "กสฺมา ภนฺเตติ. "อานนฺท พุทฺโธติ วา ธมฺโมติ วา สงฺโฆติ วา ปทํ อิเมหิ สตฺเตหิ อเนเกสุปิ กปฺปสตสหสฺเสสุ อสฺสุตปุพฺพํ; ตสฺมา อิมํ[๑] ธมฺมํ โสตุํ น สกฺโกนฺติ; อนมตคฺเค ปน สํสาเร อิเม สตฺตา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํเยว สุณนฺตา อาคตา; ตสฺมา สุราปานเกฬิมณฺฑลาทีสุ คายนฺตา นจฺจนฺตา จรนฺติ, ธมฺมํ โสตุํ น สกฺโกนฺตีติ. "กึ นิสฺสาย ปเนเต น สกฺโกนฺติ ภนฺเตติ. อถสฺส สตฺถา "อานนฺท ราคํ นิสฺสาย โทสํ นิสฺสาย โมหํ นิสฺสาย ตณฺหํ นิสฺสาย น สกฺโกนฺติ; ราคคฺคิสทิโส อคฺคิ นาม นตฺถิ, โย ฉาริกํปิ[๒] อทสฺเสตฺวา สตฺเต ทหติ; กิญฺจาปิ หิ

๑. "อิเมติ ปเทน ภวิตพฺพํ. ๒. สี. ยุ.โส ฉาริกํปิ อเสเสตฺวา.

สตฺตสุริยปาตุภาวํ นิสฺสาย อุปฺปนฺโน กปฺปวินาสโก อคฺคิปิ กิญฺจิ อนวเสเสตฺวา โลกํ ทหติ, โส ปน กทาจิเยว ทหติ; ราคคฺคิโน อทหนกาโล นาม นตฺถิ; ตสฺมา ราคสโม วา อคฺคิ โทสสโม วา คโห โมหสมํ วา ชาลํ ตณฺหาสมา วา นที นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม คโห,
นตฺถิ โมหสมํ ชาลํ, นตฺถิ ตณฺหาสมา นทีติ.

ตตฺถ "ราคสโมติ: ธูมาทีสุ กิญฺจิ อทสฺเสตฺวา อนฺโตเยว อุฏฺฐาย ฌายนวเสน ราเคน สโม อคฺคิ นาม นตฺถิ. โทสสโมติ: ยกฺขคฺคหอชครคฺคหกุมฺภีลคฺคหาทโย เอกสฺมึเยว อตฺตภาเว คณฺหิตุํ สกฺโกนฺติ, โทสคฺคโห ปน เอกนฺตเมว คณฺหาตีติ โทเสน สโม คโห นาม นตฺถิ. โมหสมํ ชาลนฺติ: โอนทฺธน ปริโยนทฺธนตฺเถน ปน โมเหน สมํ ชาลํ นาม นตฺถิ. ตณฺหาสมาติ: คงฺคาทีนํ นทีนํ ปุณฺณกาโลปิ อูนกาโลปิ สุกฺขกาโลปิ ปญฺญายติ, ตณฺหาย ปน ปุณฺณกาโล วา สุกฺขกาโล วา นตฺถิ, นิจฺจํ อูนาว ปญฺญายตีติ ทุปฺปูรณตฺเถน ตณฺหาย สมา นที นาม นตฺถีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน โส สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺโต อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

ปญฺจอุปาสกวตฺถุ.

๑๐. เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุ. (๑๘๐)

"สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ภทฺทิยํ นิสฺสาย ชาติยาวเน วิหรนฺโต เมณฺฑกเสฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถา กิร องฺคุตฺตราปเถสุ[๑] จาริกํ จรนฺโต "เมณฺฑกเสฏฺฐิโน จ ภริยาย จสฺส จนฺทปทุมาย ปุตฺตสฺส จ ธนญฺชยเสฏฺฐิโน สุณิสาย จ สุมนเทวิยา นตฺตาย จ วิสาขาย ทาสสฺส จ ปุณฺณสฺสาติ อิเมสํ โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ภทฺทิยนครํ คนฺตฺวา ชาติยาวเน วิหาสิ. เมณฺฑกเสฏฺฐี สตฺถุ อาคมนํ อสฺโสสิ. "กสฺมา ปเนส เมณฺฑกเสฏฺฐี นาม ชาโตติ. ตสฺส กิร ปจฺฉิมเคเห อฏฺฐกรีสมตฺเต ฐาเน หตฺถิอสฺสอุสภปฺปมาณา สุวณฺณเมณฺฑกา ปฐวึ ภินฺทิตฺวา ปิฏฺฐิยา ปิฏฺฐึ ปหรมานา อุฏฺฐหึสุ. เตสํ มุเขสุ ปญฺจวณฺณานํ สุตฺตานํ เคณฺฑุกา ปกฺขิตฺตา โหนฺติ. สปฺปิเตลมธุผาณิตาทีหิ วา วตฺถจฺฉาทนหิรญฺญสุวณฺณาทีหิ วา อตฺเถ สติ เตสํ มุขโต เคณฺฑุกํ อปเนนฺติ. เอกสฺสาปิ เมณฺฑกสฺส มุขโต ชมฺพุทีปวาสีนํ ปโหนกํ สปฺปิเตลมธุผาณิตวตฺถจฺฉาทนหิรญฺญสุวณฺณํ นิกฺขมิ. ตโต ปฏฺฐาย "เมณฺฑกเสฏฺฐีติ ปญฺญายติ.

"กึ ปนสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ. วิปสฺสิพุทฺธกาเล กิร เอส อวโรชสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส ภาคิเนยฺโย มาตุเลน สมานนาโม อวโรโช นาม อโหสิ. อถสฺส มาตุโล สตฺถุ คนฺธกุฏึ กาตุํ อารภิ.

๑. สี. ยุ. องฺคุตฺตราเปสุ.

โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "มาตุล อุโภปิ สเหว กโรมาติ วตฺวา "อหํ อญฺเญหิ สทฺธึ อสาธารณํ เอกโกว กริสฺสามีติ เตน ปฏิกฺขิตฺตกาเล "อิมสฺมึ ฐาเน คนฺธกุฏิยา กตาย อิมสฺมึ นาม[๑] ฐาเน กุญฺชรสาลํ นาม ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา อรญฺญโต ทพฺพสมฺภาเร อาหราเปตฺวา "เอกํ ถมฺภํ สุวณฺณขจิตํ เอกํ รชตขจิตํ เอกํ มณิขจิตนฺติ เอวํ ถมฺเภ[๒] ตุลาสงฺฆาฏทฺวารกวาฏวาตปาน- โคปานสิจฺฉทนิฏฺฐกา สพฺพาปิ สุวณฺณาทิขจิตาว กาเรตฺวา คนฺธกุฏิยา สมฺมุขฏฺฐาเน ตถาคตสฺส สตฺตรตนมยํ กุญฺชรสาลํ กาเรสิ. ตสฺสา อุปริ ฆนรตฺตสุวณฺณผลิกปวาฬมยา ติสฺโส สิขรถูปิโย อเหสส. กุญฺชรสาลาย มชฺฌฏฺฐาเน รตนมณฺฑปํ กาเรสิ, ธมฺมาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ. ตสฺส ฆนรตฺตสุณฺณมยา ปาทา อเหสส, ตถา จตสฺโส อฏฺฏนิโย, จตฺตาโร ปน สุวณฺณเมณฺฑเก กาเรตฺวา อาสนสฺส จตุนฺนํ ปาทานํ เหฏฺฐา ฐเปสิ, เทฺว เมณฺฑเก กาเรตฺวา ปาทปีฐกาย เหฏฺฐา ฐเปสิ, ฉ สุวณฺณเมณฺฑเก กาเรตฺวา มณฺฑปํ ปริกฺขิปนฺโต ฐเปสิ; ธมฺมาสนํ ปฐมํ สุตฺตมเยหิ รชฺชุเกหิ วายาเปตฺวา มชฺเฌ สุวณฺณสุตฺตมเยหิ อุปริ มุตฺตามเยหิ[๓] วายาเปสิ; ตสฺส จนฺทนมโย อปสฺสโย อโหสิ. เอวํ กุญฺชรสาลํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาลมหํ กโรนฺโต อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺเสหิ สทฺธึ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา จตฺตาโร มาเส ทานํ อทาสิ. โอสานทิวเส ติจีวรํ อทาสิ. ตตฺถ สงฺฆนวกสฺส สหสฺสคฺฆนิกํ ปาปุณิ.

๑. สี. ยุ. "นามาติ นตฺถิ. ๒. สี. ยุ. ถมฺภ ตุลา....
๓. สี. ยุ. รชตมเยหิ สุตฺเตหิ.

เอวํ วิปสฺสิพุทฺธกาเล ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา ตโต จุโต เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สํสรนฺโต อิมสฺมึ ภทฺทกปฺเป พาราณสิยํ มหาโภเค เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พาราณสีเสฏฺฐี นาม อโหสิ. เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ปุโรหิตํ ทิสฺวา "กึ อาจริย นกฺขตฺตมุหุตฺตํ อุปธาเรถาติ อาห. "อาม อุปธาเรมิ, กึ อญฺญํ อมฺหากํ กมฺมนฺติ. "เตนหิ กีทิสํ ชนปทจาริตฺตนฺติ. "เอกํ ภยํ ภวิสฺสตีติ. "กึ ภยํ นามาติ. "ฉาตกภยํ เสฏฺฐีติ. "กทา ภวิสฺสตีติ. "อิโต ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยนาติ. ตํ สุตฺวา เสฏฺฐี พหุํ กสิกมฺมํ กาเรตฺวา เคเห วิชฺชมานธเนนาปิ ธญฺญเมว คเหตฺวา อฑฺฒเตรสานิ โกฏฺฐสตานิ กาเรตฺวา สพฺพโกฏฺเฐ วิหีนํ ปูเรสิ. โกฏฺเฐสุ อปฺปโหนฺเตสุ, จาฏิอาทีนิ ปูเรตฺวา อวเสสํ ภูมิยํ อาวาฏํ[๑] กตฺวา นิขนิ. นิธานาวเสสํ มตฺติกาย สทฺธึ มทฺทิตฺวา ภิตฺติโย ลิมฺปาเปสิ. โส อปเรน สมเยน, ฉาตกภเย สมฺปตฺเต, ยถานิกฺขิตฺตํ ธญฺญํ ปริภุญฺชนฺโต, โกฏฺเฐสุ จ จาฏิอาทีสุ จ นิกฺขิตฺตธญฺเญ ปริกฺขีเณ, ปริชเน ปกฺโกสาเปตฺวา อาห "คจฺฉถ ตาตา, ปพฺพตํ ปวิสิตฺวา ชีวนฺตา สุภิกฺขกาเล มม สนฺติกํ อาคนฺตุกามา อาคจฺฉถ, โน เจ,[๒] ตตฺเถว ชีวถาติ. เต ตถา อกํสุ. ตสฺส ปน สนฺติเก เวยฺยาวจฺจกโร เอโก ปุณฺโณ นาม ทาโส โอหียิ. "เตน สทฺธึ เสฏฺฐี เสฏฺฐิชายา เสฏฺฐิปุตฺโต เสฏฺฐิสุณิสาติ ปญฺเจว ชนา อเหสส. เต, ภูมิยํ อาวาเฏสุ นิหิตธญฺเญปิ ปริกฺขีเณ, ภิตฺติมตฺติกํ ปาเตตฺวา เตเมตฺวา ตโต ลทฺธธญฺเญน

๑. สี. ยุ. อาวาฏ. ๒. สี. ยุ. อนาคนฺตุกามา.

ยาปยึสุ. อถสฺส ชายา, ฉาตเก อวตฺถรนฺเต, มตฺติกาย ขียมานาย, ภิตฺติปเทเสสุ๑ อวสิฏฺฐมตฺติกํ ปาเตตฺวา เตเมตฺวา อฑฺฒาฬฺหกมตฺเต วีหี ลภิตฺวา โกฏฺเฏตฺวา เอกํ ตณฺฑุลนาฬึ คเหตฺวา "ฉาตกกาเล พหู โจรา โหนฺตีติ โจรภเยน เอกสฺมึ กุเฏ ปกฺขิปิตฺวา ปิทหิตฺวา ภูมิยํ นิกฺขนิตฺวา ฐเปสิ. อถ นํ เสฏฺฐี ราชุปฏฺฐานโต อาคนฺตฺวา อาห "ภทฺเท ฉาโตมฺหิ, อตฺถิ กิญฺจีติ. สา วิชฺชมานํ "นตฺถีติ อวตฺวา "สามิ เอกา ตณฺฑุลนาฬี อตฺถีติ อาห. "กหํ สาติ. "โจรภเยน เม นิขนิตฺวา ฐปิตาติ. "เตนหิ นํ อุทฺธริตฺวา กิญฺจิ ปจาหีติ. "สเจ ยาคุํ ปจิสฺสามิ, เทฺว วาเร ภวิสฺสติ: สเจ ภตฺตํ ปจิสฺสามิ, เอกวารเมว ภวิสฺสติ; กึ ปจามิ สามีติ. "อมฺหากํ อญฺโญ ปจฺจโย นตฺถิ, ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวาว มริสฺสาม, ภตฺตเมว ปจาหีติ. สา ภตฺตํ ปจิตฺวา ปญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา เสฏฺฐิโน ภตฺตโกฏฺฐาสํ วฑฺเฒตฺวา ปุรโต ฐเปสิ. ตสฺมึ ขเณ คนฺธมาทนปพฺพเต เอโก ปจฺเจกพุทฺโธ สมาปตฺติโต วุฏฺฐหิ. อนฺโตสมาปตฺติยํ กิร สมาปตฺติผเลน ชิฆจฺฉา น พาธติ, สมาปตฺติวุฏฺฐิตานํ ปน พลวตี หุตฺวา อุทรปฏลํ ฑหนฺตี วิย อุปฺปชฺชติ; ตสฺมา เต ลภนฏฺฐานํ โอโลเกตฺวา คจฺฉนฺติ. ตํ ทิวสญฺจ เตสํ ทานํ ทตฺวา เสนาปติฏฺฐานาทีสุ อญฺญตรํ สมฺปตฺตึ ลภนฺติ; ตสฺมา โสปิ ทิพฺเพน จกฺขุนา โอโลเกนฺโต "สกลชมฺพุทีเป ฉาตกภยํ อุปฺปนฺนํ, เสฏฺฐิเคเห จ ปญฺจนฺนํ ชนานํ นาฬิโกทโนว ปกฺโก; สทฺธา นุ โข

๑. สี. ภิตฺติปาทาเยว. ยุ. ภิตฺติปาเทสุ.

เอเต สกฺขิสฺสนฺติ วา มม สงฺคหํ กาตุนฺติ เตสํ สทฺธภาวญฺจ สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ทิสฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส ปุรโต ทฺวาเร ฐิตเมว อตฺตานํ ทสฺเสสิ. โส ตํ ทิสฺวาว ปสนฺนจิตฺโต "ปุพฺเพปิ มยา ทานสฺส อทินฺนตฺตา เอวรูปํ ฉาตกํ ทิฏฺฐํ, อิทํ โข ปน ภตฺตํ มํ เอกทิวสญฺเญว รกฺเขยฺย, อยฺยสฺส ปน ทินฺนํ อเนกาสุ กปฺปโกฏีสุ มมํ[๑] หิตาวหํ ภวิสฺสตีติ ตํ ภตฺตปาตึ อปเนตฺวา ปจฺเจกพุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เคหํ ปเวเสตฺวา อาสเน นิสินฺนสฺส ปาเท โธวิตฺวา สุวณฺณปีเฐ ฐเปตฺวา ตํ ภตฺตปาตึ อาทาย ปจฺเจกพุทฺธสฺส ปตฺเต โอกิริ. อุปฑฺฒาวเสเส ภตฺเต[๒] ปจฺเจกพุทฺโธ หตฺเถน ปตฺตํ ปิทหิ. อถ นํ "ภนฺเต เอกาย ตณฺฑุลนาฬิยา ปญฺจนฺนํ ชนานํ ปกฺกโอทนสฺส อยํ เอโก โกฏฺฐาโส, อิมํ ทฺวิธา กาตุํ น สกฺกา, มา มยฺหํ อิธ โลเก สงฺคหํ กโรถ, นิรวเสสํ ทาตุกาโมมฺหีติ วตฺวา สพฺพํ ภตฺตมทาสิ, ทตฺวา จ ปน ปตฺถนํ ฐเปสิ "มา ภนฺเต ปุน นิพฺพตฺตฏฺฐาเน เอวรูปํ ฉาตกภยํ อทฺทสํ, อิโต ปฏฺฐาย สกลชมฺพุทีปวาสีนํ วีชภตฺตํ ทาตุํ สมตฺโถ ภเวยฺยํ, สหตฺเถน กมฺมํ กตฺวา ชีวิตํ น กปฺเปยฺยํ, อฑฺฒเตรสโกฏฺฐสตานิ โสธาเปตฺวา สีสํ นหายิตฺวา เตสํ ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อุทฺธํ โอโลกิตกฺขเณเยว เม รตฺตสาลิธารา ปติตฺวา สพฺพโกฏฺเฐ ปูเรยฺยุํ, นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน จ เม อยเมว ภริยา, อยเมว ปุตฺโต, อยเมว สุณิสา, อยเมว ทาโส

๑. ยุ. "มมาติ นตฺถิ, ๒. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "ทินฺเนติ ทิสฺสติ.

โหตูติ. ภริยาปิสฺส "มม สามิเก ชิฆจฺฉาย ปีฬิยมาเน, น สกฺกา มยา ภุญฺชิตุนฺติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปจฺเจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิ "ภนฺเต อิโต ปฏฺฐาย นิพฺพตฺตฏฺฐาเน เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปสฺเสยฺยํ, ภตฺตถาลิกํ[๑] ปุรโต กตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ ภตฺตํ เทนฺติยาปิ จ เม, ยาว น อุฏฺฐหามิ; ตาว คหิตคฺคหิตฏฺฐานํ ปูริตเมว โหตุ, อยเมว สามิโก, อยเมว ปุตฺโต, อยเมว สุณิสา, อยเมว ทาโส โหตูติ. ปุตฺโตปิสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปจฺเจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิ "อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปสฺเสยฺยํ, เอกญฺจ เม สหสฺสตฺถวิกํ คเหตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ กหาปณํ เทนฺตสฺสาปิ, อยํ ถวิกา ปริปุณฺณา ว โหตุ, อิเมเยว เม มาตาปิตโร โหนฺตุ, อยํ ภริยา, อยํ ทาโสติ. สุณิสาปิสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปจฺเจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิ "อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปสฺเสยฺยํ, เอกญฺจ เม ธญฺญปิฏกํ ปุรโต ฐเปตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ วีชภตฺตํ เทนฺติยาปิ, ขีณภาโว มา ปญฺญายิตฺถ, อิเมเยว สสฺสุสสฺสุรา โหนฺตุ, อยเมว สามิโก, อยเมว ทาโสติ. ทาโสปิสฺส อตฺตโน โกฏฺฐาสํ ปจฺเจกพุทฺธสฺส ทตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิ "อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปสฺเสยฺยํ, สพฺเพ อิเม สามิกา โหนฺตุ, กสนฺตสฺส จ เม, `อิโต ติสฺโส เอโต ติสฺโส มชฺเฌ เอกาติ ทารุอมฺพณมตฺตา สตฺต สิตาโย คจฺฉนฺตูติ. โส ตํ ทิวสํ เสนาปติฏฺฐานํ ปฏฺฐเปตฺวา ลทฺธุํ สมตฺโถว, สามิเกสุ ปน สิเนเหน "อิเมเยว เม

๑. สี. ยุ. อาฬฺหกถาลิกํ.

สามิกา โหนฺตูติ ปตฺถนํ ฐเปสิ. ปจฺเจกพุทฺโธ สพฺเพสํปิ วจนาวสาเน "เอวํ โหตูติ วตฺวา ปจฺเจกพุทฺธคาถาหิ อนุโมทนํ กตฺวา "มยา อิเมสํ จิตฺตํ ปสาเทตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา "ยาว คนฺธมาทนปพฺพตา อิเม ชนา มํ ปสฺสนฺตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา ปกฺกามิ. เตปิ โอโลเกนฺตาว อฏฺฐํสุ. โส คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ ปญฺจหิ ปจฺเจกพุทฺธสเตหิ สทฺธึ สํวิภชิ. ตํ ตสฺสานุภาเวน สพฺเพสํ ปโหสิ. เตปิ โอโลเกนฺตาว อฏฺฐํสุ. อติกฺกนฺเต ปน มชฺฌนฺติเก, เสฏฺฐิภริยา อุกฺขลึ โธวิตฺวา ปิทหิตฺวา ฐเปสิ. เสฏฺฐีปิ ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิ. โส สายณฺหสมเย ปพุชฺฌิตฺวา ภริยํ อาห "ภทฺเท อติวิย ฉาโตมฺหิ, อตฺถิ นุ โข อุกฺขลิยา ตเล ฌามกสิตฺถานีติ. สา โธวิตฺวา อุกฺขลิยา ฐปิตภาวํ ชานนฺตีปิ "นตฺถีติ อวตฺวา "อุกฺขลึ วิวริตฺวา อาจิกฺขิสฺสามีติ อุฏฺฐาย อุกฺขลิยา มูลํ คนฺตฺวา อุกฺขลึ วิวริ. ตาวเทว สุมนมกุลสทิสวณฺณสฺส ภตฺตสฺส ปูรา อุกฺขลิ ปิธานํ อุกฺขิปิตฺวา อฏฺฐาสิ. สา ตํ ทิสฺวา ปีติยา ผุฏฺฐสรีรา เสฏฺฐึ อาห "อุฏฺเฐหิ สามิ, อหํ อุกฺขลึ โธวิตฺวา ปิทหึ, สา ปเนสา สุมนมกุลสทิสวณฺณสฺส ภตฺตสฺส ปูรา, ปุญฺญานิ นาม กตฺตพฺพรูปานิ, ทานํ นาม ทาตพฺพยุตฺตกํ; อุฏฺเฐหิ สามิ, ภุญฺชสฺสูติ. สา ทฺวินฺนํ ปิตาปุตฺตานํ ภตฺตํ อทาสิ. เตสุ ภุญฺชิตฺวา อุฏฺฐิเตสุ สุณิสาย สทฺธึ นิสีทิตฺวา ภุญฺชิตฺวา ปุณฺณสฺส ภตฺตํ อทาสิ. คหิตคฺคหิตฏฺฐานํ น ขียติ. กฏจฺฉุนา สกึ คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญายติ. ตํ ทิวสเมว โกฏฺฐาทโย ปุพฺเพ ปูริตนิยาเมเนว ปุน ปูรึสุ. "เสฏฺฐิสฺส เคเห

ภตฺตํ อุปฺปนฺนํ, วีชภตฺเตหิ อตฺถิกา อาคนฺตฺวา คณฺหนฺตูติ นคเร โฆสนํ กาเรสิ. มนุสฺสา ตสฺส เคหโต วีชภตฺตํ คณฺหึสุ. สกลชมฺพุทีปวาสิโนปิ ตํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึสุเยว.

โส ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ภทฺทิยนคเร เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ. ภริยาปิสฺส มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตา ตสฺเสว เคหํ อคมาสิ. ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ นิสฺสาย ปจฺฉาเคเห วุตฺตปฺปการา เมณฺฑกา อุฏฺฐหึสุ. ปุตฺโตปิ เนสํ ปุตฺโตว, สุณิสา สุณิสาว, ทาโส ทาโสว อโหสิ. อเถกทิวสํ เสฏฺฐี อตฺตโน ปุญฺญํ วีมํสิตุกาโม อฑฺฒเตรสานิ โกฏฺฐสตานิ[๑] โสธาเปตฺวา สีสํ นหาโต ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อุทฺธํ อุลฺโลเกสิ. สพฺพานิปิ วุตฺตปฺปการานํ รตฺตสาลีนํ ปูรึสุ. โส เสสานํปิ ปุญฺญานิ วีมํสิตุกาโม ภริยญฺจ ปุตฺตาทโย จ "ตุมฺหากํปิ ปุญฺญานิ วีมํสถาติ อาห. อถสฺส ภริยา สพฺพาลงฺกาเรหิ[๒] อลงฺกริตฺวา, มหาชนสฺส ปสฺสนฺตสฺเสว, ตณฺฑุเล มินาเปตฺวา เตหิ ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา สุวณฺณกฏจฺฉุํ อาทาย "ภตฺเตน อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตูติ โฆสาเปตฺวา อาคตาคตานํ คหิตภาชนานิ[๓] ปูเรตฺวา อทาสิ. สกลทิวสมฺปิ เทนฺติยา กฏจฺฉุนา คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญายิ. ตสฺสา ปน ปุริมพุทฺธานํปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส วามหตฺเถน อุกฺขลึ ทกฺขิณหตฺเถน กฏจฺฉุํ คเหตฺวา เอวเมว ปตฺเต ปูเรตฺวา ภตฺตสฺส ทินฺนตฺตา วามหตฺถตลํ ปูเรตฺวา

๑. สี. ยุ. โกฏฺฐาคารานิ. ๒. สี. ยุ. สพฺพาลงฺการํ.
๓. ม. สี. ยุ. อุปนีตภาชนานิ.

ปทุมลกฺขณํ นิพฺพตฺติ, ทกฺขิณหตฺถตลํ ปูเรตฺวา จนฺทลกฺขณํ นิพฺพตฺติ. ยสฺมา ปน ธมกรกํ อาทาย ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวตฺวา ททมานา อปราปรํ วิจริ; เตนสฺสา ทกฺขิณปาทตลํ ปูเรตฺวา จนฺทลกฺขณํ นิพฺพตฺติ, วามปาทตลํ ปูเรตฺวา ปทุมลกฺขณํ นิพฺพตฺติ. ตสฺสา[๑] อิมินา การเณน "จนฺทปทุมาติ นามํ กรึสุ. ปุตฺโตปิสฺส สีสํ นหาโต สหสฺสตฺถวิกํ อาทาย "กหาปเณหิ อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตูติ วตฺวา อาคตาคตานํ คหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา อทาสิ. ถวิกาย กหาปณสหสฺสํ อโหสิเยว. สุณิสาปิสฺส สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา วีหิปิฏกํ อาทาย อากาสงฺคเณ นิสินฺนา "วีชภตฺเตน อตฺถิกา อาคจฺฉนฺตูติ วตฺวา อาคตาคตานํ คหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา อทาสิ. ปิฏกํ ยถาปูริตเมว อโหสิ. ทาโสปิสฺส สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา[๒] สุวณฺณยุเค สุวณฺณโยตฺเตหิ โคเณ โยเชตฺวา สุวณฺณปโตทยฏฺฐึ อาทาย โคณานํ คนฺธปญฺจงฺคุลิกานิ ทตฺวา วิสาเณสุ สุวณฺณโกสเก ปฏิมุญฺจิตฺวา เขตฺตํ คนฺตฺวา ปาเชสิ. "อิโต ติสฺโส เอโต ติสฺโส มชฺเฌ เอกาติ สตฺต สิตา ภิชฺชิตฺวา อคมํสุ. ชมฺพุทีปวาสิโน ภตฺตวีชหิรญฺญสุวณฺณาทีสุ ยถารุจิตํ เสฏฺฐิเคหโตเยว คณฺหึสุ.

เอวํ มหานุภาโว เสฏฺฐี "สตฺถา กิร อาคโตติ สุตฺวา "สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสามีติ นิกฺขมนฺโต อนฺตรามคฺเค ติตฺถิเย ทิสฺวา, เตหิ "กสฺมา ตฺวํ คหปติ กิริยวาโท สมาโน อกิริยวาทสฺส สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คจฺฉสีติ นิวาริยมาโนปิ เตสํ วจนํ

๑. สี. ยุ. ตสฺมา. ๒. ปมาทลิขิตํ มญฺเญ. อิธ `สีสํ นหาโตติ ลิขิตพฺพํ.

อนาทยิตฺวาว คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ. โส เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา สตฺถุ ติตฺถิเยหิ อวณฺณํ วตฺวา อตฺตโน นิวาริตภาวํ อาโรเจสิ. อถ นํ สตฺถา "คหปติ อิเม สตฺตา นาม มหนฺตํปิ อตฺตโน โทสํ น ปสฺสนฺติ, อวิชฺชมานํปิ ปเรสํ โทสํ วิชฺชมานกํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ภุสํ วิย โอปุนนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สุทสฺสํ วชฺชมญฺเณสํ, อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ;
ปเรสํ หิ โส วชฺชานิ โอปุนาติ ยถา ภุสํ,
อตฺตโน ปน ฉาเทติ กลึว กิตวา สโฐ.

ตตฺถ "สุทสฺสนฺติ; ปรสฺส อณุมตฺตํปิ วชฺชํ ขลิตํ สุทสฺสํ สุเขเนว ปสฺสิตุํ สกฺกา, อตฺตโน ปน อติมหนฺตํปิ ทุทฺทสํ. ปเรสํ หีติ: เตเนว การเณน โส ปุคฺคโล สงฺฆมชฺฌาทีสุ ปเรสํ วชฺชานิ อุจฺจฏฺฐาเน ฐตฺวา ภุสํ โอปุนนฺโต วิย โอปุนาติ. กลึว กิตวา สโฐติ เอตฺถ สกุเณสุ อปรชฺฌนวเสน อตฺตภาโว กลิ นาม, สาขาภงฺคาทิกํ ปฏิจฺฉาทนํ กิตวา นาม, สากุณิโก สโฐ นาม. ยถา สกุณลุทฺทโก สกุเณ คเหตฺวา มาเรตุกาโม กิตวาย อตฺตภาวํ ปฏิจฺฉาเทติ; เอวํ อตฺตโน วชฺชํ ฉาเทตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุ

๑๑. อุชฺฌานสญฺญิตฺเถรวตฺถุ. (๑๔๑)

"ปรวชฺชานุปสฺสิสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุชฺฌานสญฺญึ นาเมกํ เถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร "อยํ เอวํ นิวาเสติ, เอวํ ปารุปตีติ ภิกฺขูนํ อนฺตรเมว[๑] คเวสนฺโต วิจรติ. ภิกฺขู "อสุโก นาม ภนฺเต เถโร เอวํ กโรตีติ สตฺถุ อาโรเจสสํ. สตฺถา "ภิกฺขเว วตฺตสีเส ฐตฺวา เอวํ โอวทนฺโต อนนุวาโท,[๒] โย ปน อุชฺฌานสญฺญิตาย ปเรสํ อนฺตรํ ปริเยสมาโน เอวํ วตฺวา วิจรติ; ตสฺส ฌานาทีสุ เอโกปิ วิเสโส นุปฺปชฺชติ, เกวลํ อาสวาเยว วฑฺฒนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส นิจฺจํ อุชฺฌานสญฺญิโน
อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ อารา โส อาสวกฺขยาติ.

ตตฺถ "อุชฺฌานสญฺญิโนติ: "เอวํ นิวาเสตพฺพํ, เอวํ ปารุปิตพฺพนฺติ ปเรสํ อนฺตรํ คเวสิตาย[๓] อุชฺฌานพหุลสฺส ปุคฺคลสฺส ฌานาทีสุ เอกธมฺโมปิ น วฑฺฒิติ, อถโข อาสวา วฑฺฒนฺติ; เตน การเณน โส อรหตฺตสงฺขาตา อาสวกฺขยา อารา ทูรโตว โหติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อุชฺฌานสญฺญิตฺเถรวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. รนฺธเมว. ๒. "อนนุวชฺโชติ ยุตฺตตรํ. ๓. สี. ยุ. รนฺธคเวสิตาย.

๑๒. สุภทฺทวตฺถุ. (๑๘๒)

"อากาเสว ปทํ นตฺถีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา กุสินารายํ อุปวตฺตเน มลฺลานํ สาลวเน ปรินิพฺพานมญฺจเก นิปนฺโน สุภทฺทํ ปริพฺพาชกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร อตีเต, กนิฏฺฐภาตริ เอกสฺมึ สสฺเส นวกฺขตฺตุํ อคฺคทานํ เทนฺเต, ทาตุํ อนิจฺฉนฺโต โอสกฺกิตฺวา อวสาเน อทาสิ. ตสฺมา ปฐมโพธิยํปิ มชฺฌิมโพธิยํปิ สตฺถารํ ทฏฺฐุํ นาลตฺถ, ปจฺฉิมโพธิยํ ปน สตฺถุ ปรินิพฺพานกาเล "อหํ ตีสุ ปญฺเหสุ อตฺตโน กงฺขํ มหลฺลเก ปริพฺพาชเก ปุจฺฉิตฺวา สมณํ โคตมํ `ทหโรติ สญฺญาย น ปุจฺฉึ, ตสฺส จทานิ ปรินิพฺพานกาโล, ปจฺฉา เม สมณสฺส โคตมสฺส อปุฏฺฐการณา วิปฺปฏิสาโร อุปฺปชฺเชยฺยาติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อานนฺทตฺเถเรน นิวาริยมาโนปิ สตฺถารา โอกาสํ กตฺวา "อานนฺท มา สุภทฺทํ นิวารยิ, ปุจฺฉตุ มํ ปญฺหนฺติ วุตฺตตฺตา อนฺโตสาณึ ปวิสิตฺวา เหฏฺฐา มญฺจเก[๑] นิสินฺโน "โภ สมณ[๒] กินฺนุ โข อากาเส ปทํ อตฺถิ, อิโต พหิทฺธา สมโณ นาม อตฺถิ, สงฺขารา สสฺสตา นาม อตฺถีติ อิเม ปญฺเห ปุจฺฉิ. อถสฺส สตฺถา เตสํ อภาวํ อาจิกฺขนฺโต อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิ

"อากาเสว ปทํ นตฺถิ, สมโณ นตฺถิ พาหิโร;
ปปญฺจาภิรตา ปชา, นิปฺปปญฺจา ตถาคตา.

๑. "มญฺจสฺส ปาทปสฺเสติ ยุตฺตตรํ. ๒. "โคตมาติ ปเทน ภวิตพฺพํ.

อากาเสว ปทํ นตฺถิ, สมโณ นตฺถิ พาหิโร[1],
สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ, นตฺถิ พุทฺธานมิญฺชิตนฺติ.

ตตฺถ "ปทนฺติ: อิมสฺมึ อากาเส วณฺณสณฺฐานวเสน[2] "เอวรูปนฺติ ปญฺญาเปตพฺพํ กสฺสจิ ปทํ นาม นตฺถิ. พาหิโรติ: มม สาสนโต พหิทฺธา มคฺคผลฏฺโฐ สมโณ นาม นตฺถิ. ปชาติ: อยํ สตฺตโลกสงฺขาตา ปชา ตณฺหาทีสุ ปปญฺเจสุเยว อภิรตา. นิปฺปปญฺจาติ: โพธิมูเลเยว ปน สพฺพปปญฺจานํ สมุจฺฉินฺนตฺตา นิปฺปปญฺจา ตถาคตา. สงฺขาราติ: ปญฺจกฺขนฺธา, เตสุ เอโก สสฺสโต นาม นตฺถิ. อิญฺชิตนฺติ: พุทฺธานํ ปน, ตณฺหามานทิฏฺฐิอิญฺชิเตสุ เยน "สงฺขารา สสฺสตาติ คณฺเหยฺยยุ; ตํ เอกํ อิญฺชิตํปิ นตฺถีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน สุภทฺโท อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

สุภทฺทวตฺถุ.

มลวคฺควณฺณนานิฏฺฐิตา.

อฏฺฐารสโม วคฺโค.

๑. สี. ยุ. พาหิเร. ๒. ปมาทลิขิเตน ภวิตพฺพํ.

๑๙. ธมฺมฏฺฐวคฺควณฺณนา

๑. วินิจฺฉยมหามตฺตวตฺถุ. (๑๙๓)

"น เตน โหติ ธมฺมฏฺโฐติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วินิจฺฉยมหามตฺเต อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ ภิกฺขู สาวตฺถิยา อุตฺตรทฺวารคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา นครมชฺเฌน วิหารํ อาคจฺฉนฺติ. ตสฺมึ ขเณ มหาเมโฆ อุฏฺฐาย ปาวสฺสิ. เต สมฺมุขคตํ วินิจฺฉยสาลํ ปวิสิตฺวา วินิจฺฉยมหามตฺเต ลญฺจํ คเหตฺวา สามิเก อสฺสามิเก กโรนฺเต ทิสฺวา "อโห อิเม อธมฺมิกา, มยํ ปน `อิเม ธมฺเมน วินิจฺฉยํ กโรนฺตีติ สญฺญิโน อหุมฺหาติ จินฺเตตฺวา, วสฺเส วิคเต, วิหารํ คนฺตฺวา[๑] สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ตมตฺถํ อาโรเจสสุ. สตฺถา "น ภิกฺขเว ฉนฺทาทิวสิกา หุตฺวา สาหเสน อตฺถํ วินิจฺฉินนฺตา ธมฺมฏฺฐา นาม โหนฺติ, อปราธํ ปน อนุวิชฺฌิตฺวา อปราธานุรูปํ อสาหเสน วินิจฺฉยํ กโรนฺตา เอว ธมฺมฏฺฐา นาม โหนฺตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น เตน โหติ ธมฺมฏฺโฐ, เยนตฺถํ สหสา นเย;
โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจ อุโภ นิจฺเฉยฺย ปณฺฑิโต
อสาหเสน ธมฺเมน สเมน นยตี ปเร,
ธมฺมสฺส คุตฺโต เมธาวี `ธมฺมฏฺโฐติ ปวุจฺจตีติ.

๑. เหฏฺฐา "อาคจฺฉนฺตีติ ปเทน น สเมติ.

ตตฺถ "เตนาติ: เอตฺตเกเนว การเณน. ธมฺมฏฺโฐติ: ราชูหิ อตฺตนา กตฺตพฺเพ วินิจฺฉยธมฺเม ฐิโต ธมฺมฏฺโฐ นาม น โหติ. เยนาติ: เยน การเณน. อตฺถนฺติ: โอติณฺณํ วินิจฺฉิตพฺพํ อตฺถํ. สหสา นเยติ: ฉนฺทาทีสุ ปติฏฺฐิโต สาหเสน มุสาวาเทน วินิจฺเฉยฺย. โย หิ ฉนฺเท ปติฏฺฐาย อตฺตโน ญาตึ วา มิตฺตํ วา มุสาวาทํ วตฺวา อสฺสามิกเมว สามิกํ กโรติ, โทเส ปติฏฺฐาย อตฺตโน เวรินํ มุสา วตฺวา สามิกเมว อสฺสามิกํ กโรติ, โมเห ปติฏฺฐาย ลญฺจํ คเหตฺวา วินิจฺฉยกาเล อญฺญาวิหิโต วิย อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต มุสา วตฺวา "อิมินา ชิตํ, อยํ ปราชิโตติ ปรํ นีหรติ, ภเย ปติฏฺฐาย กสฺสจิเทว อิสฺสรชาติกสฺส ปราชยํ ปาปุณนฺตสฺสาปิ ชยํ อาโรเปสิ; อยํ สาหเสน อตฺถํ เนติ นาม. โส ธมฺมฏฺโฐ นาม น โหตีติ อตฺโถ. โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจาติ: ภูตญฺจ อภูตญฺจ การณํ. อุโภ นิจฺเฉยฺยาติ: โย ปน ปณฺฑิโต อุโภ อตฺถานตฺเถ วินิจฺฉินิตฺวา วทติ. อสาหเสนาติ: อมุสาวาเทน. ธมฺเมนาติ: วินิจฺฉยธมฺเมน, น ฉนฺทาทิวเสน. สเมนาติ: อปราธานุรูเปเนว ปเร นยติ ชยํ วา ปราชยํ วา ปาเปติ. ธมฺมสฺส คุตฺโตติ: โส ธมฺมคุตฺโต ธมฺมรกฺขิโต ธมฺโมชปญฺญาย สมนฺนาคโต เมธาวี วินิจฺฉยธมฺเม ฐิตตฺตา `ธมฺมฏฺโฐติ ปวุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

วินิจฺฉยมหามตฺตวตฺถุ.

๒. ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ. (๑๘๔)

"น เตน ปณฺฑิโต โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร วิหาเรปิ คาเมปิ ภตฺตคฺคํ อากุลํ กโรนฺตา วิจรนฺติ. อเถกทิวสํ คาเม ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อาคเต ทหเร จ สามเณเร จ ภิกฺขู ปุจฺฉึสุ "กีทิสํ อาวุโส ภตฺตคฺคนฺติ. "ภนฺเต มา ปุจฺฉิตฺถ, ฉพฺพคฺคิยา `มยเมว พุยตฺตา มยํ ปณฺฑิตา อิเม ปหริตฺวา สีเส กจวรํ อากิริตฺวา นีหริสฺสามาติ วตฺวา อมฺเห ปิฏฺฐิยํ คเหตฺวา กจวรํ โอกิรนฺตา ภตฺตคฺคํ อากุลํ กรึสูติ. ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสส. สตฺถา "นาหํ ภิกฺขเว พหุํ ภาสิตฺวา ปเร วิเหฐยมานํ `ปณฺฑิโตติ วทามิ, เขมินํ ปน อเวรํ อภยเมว ปณฺฑิตํ วทามีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น เตน ปณฺฑิโต โหติ, ยาวตา พหุ ภาสติ;
เขมี อเวรี อภโย `ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตีติ.

ตตฺถ "ยาวตาติ: ยตฺตเกน การเณน สงฺฆมชฺฌาทีสุ พหุํ กเถติ, น เตน ปณฺฑิโต นาม โหติ; โย ปน สยํ เขมี ปญฺจนฺนํ เวรานํ อภาเวน อเวรี นิพฺภโย, ตํ๑ อาคมฺม มหาชนสฺส ภยํ น โหติ; โส ปณฺฑิโต นามาติ อตฺโถติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ฉพฺพคฺคิยวตฺถุ.

๑. ม. สี. ยุ. ยํ วา.

๓. เอกุทานตฺเถรวตฺถุ. (๑๘๕)

"น ตาวตา ธมฺมธโรติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกุทานตฺเถรนฺนาม ขีณาสวํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกโกว เอกสฺมึ วนสณฺเฑ วิหรติ. เอกเมวสฺส อุทานํ ปคุณํ

"อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต
มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต
โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโตติ.

โส กิร อุโปสถทิวเส สยเมว ธมฺมสฺสวนํ โฆเสตฺวา อิมํ คาถํ วทติ. ปฐวีอุทฺทริยนสทฺโท วิย เทวตานํ สาธุการสทฺโท โหติ. อเถกสฺมึ อุโปสถทิวเส ปญฺจปญฺจสตปริวารา เทฺว เตปิฏกา ภิกฺขู ตสฺส วสนฏฺฐานํ อคมํสุ. โส เต ทิสฺวาว ตุฏฺฐมานโส "สาธุ โว กตํ อิธาคจฺฉนฺเตหิ, อชฺช มยํ ตุมฺหากํ สนฺติเก ธมฺมํ สุณิสฺสามาติ อาห. "อตฺถิ ปน อาวุโส อิธ ธมฺมํ โสตาโรติ. "อตฺถิ ภนฺเต, อยํ วนสณฺโฑ ธมฺมสฺสวนทิวเส เทวตานํ สาธุการสทฺเทน เอกนินฺนาโท โหตีติ. เตสุ เอโก เตปิฏกตฺเถโร ธมฺมํ โอสาเรสิ, เอโก กเถสิ. เอกเทวตาปิ สาธุการํ น อทาสิ. เต อาหํสุ "ตฺวํ อาวุโส `ธมฺมสฺสวนทิวเส อิมสฺมึ วนสณฺเฑ เทวตา มหนฺเตน สทฺเทน สาธุการํ เทนฺตีติ วเทสิ, กินฺนาเมตนฺติ. "ภนฺเต อญฺเญสุ

ทิวเสสุ เอวํ โหติ, อชฺช ปน น ชานามิ `กิเมตนฺติ, "เตนหิ อาวุโส ตฺวํ ตาว ธมฺมํ กเถหีติ. โส วีชนึ คเหตฺวา อาสเน นิสินฺโน ตเมว คาถํ วเทสิ. เทวตา มหนฺเตน สทฺเทน สาธุการมกํสุ. อถ เนสํ ปริวารภิกฺขู อุชฺฌายึสุ "อิมสฺมึ วนสณฺเฑ เทวตา มุโขโลกเนน สาธุการํ ททนฺติ, เตปิฏกภิกฺขูสุ เอตฺตกํ ภณนฺเตสุปิ, กิญฺจิ ปสํสนมตฺตํปิ อวตฺวา, เอเกน มหลฺลกตฺเถเรน เอกคาถาย กถิตาย, มหาสทฺเทน สาธุการํ ททนฺตีติ. เต วิหารํปิ คนฺตฺวา สตฺถุ ตมตฺถํ อาโรเจสสํ. สตฺถา "นาหํ ภิกฺขเว, โย พหุํ อุคฺคณฺหาติ วา ภาสติ วา, ตํ `ธมฺมธโรติ วทามิ; โย ปน เอกํปิ คาถํ อุคฺคณฺหิตฺวา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ, อยํ ธมฺมธโร นามาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น ตาวตา ธมฺมธโร, ยาวตา พหุ ภาสติ;
โย จ อปฺปํปิ สุตฺวาน ธมฺมํ กาเยน ปสฺสติ,
ส เว ธมฺมธโร โหติ, โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชตีติ.

ตตฺถ "ยาวตาติ: ยตฺตเกน อุคฺคหณ ธารณ วาจนาทินา การเณน พหุํ ภาสติ, ตาวตา ตตฺตเกน ธมฺมธโร น โหติ, วํสานุรกฺขโก ปเวณิปาลโก นาม โหติ. อปฺปํปีติ: โย ปน อปฺปมตฺตกํปิ สุตฺวา ธมฺมมนฺวาย อตฺถมนฺวาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน หุตฺวา นามกาเยน ทุกฺขาทีนิ ปริชานนฺโต จตุสจฺจธมฺมํ ปสฺสติ, ส เว ธมฺมธโร โหติ. โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชตีติ: โยปิ อารทฺธวิริโย หุตฺวา "อชฺช อชฺเชวาติ ปฏิเวธํ อากงฺขนฺโต ธมฺมํ

นปฺปมชฺชติ, อยํปิ ธมฺมธโรเยวาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

เอกุทานตฺเถรวตฺถุ.

๔. ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ. (๑๙๖)

"น เตน เถโร โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสญฺหิ, ตสฺมึ เถเร สตฺถุ อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปกฺกนฺตมตฺเต, ตึสมตฺตา อารญฺญกา ภิกฺขู ตํ ปสฺสนฺตาเยว อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุ. สตฺถา เตสํ อรหตฺตุปนิสฺสยํ ทิสฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ "อิโต คตํ เอกํ เถรํ ปสฺสถาติ. "น ปสฺสาม ภนฺเตติ. "นนุ ทิฏฺโฐ โสติ.[๑] "เอกํ ภนฺเต สามเณรํ ปสฺสิมฺหาติ. "น โส ภิกฺขเว สามเณโร, เถโร เอโสติ. "อติวิย ขุทฺทโก ภนฺเตติ. "นาหํ ภิกฺขเว มหลฺลกภาเวน เถราสเน นิสินฺนมตฺตเกน `เถโรติ วทามิ, โย ปน สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌิตฺวา มหาชนสฺส อหึสกภาเว ฐิโต, อยํ เถโร นามาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น เตน เถโร[๒] โหติ, เยนสฺส ปลิตํ สิโร,
ปริปกฺโก วโย ตสฺส, `โมฆชิณฺโณติ วุจฺจติ;

๑. สี. ยุ. ทิฏฺโฐ โวติ.[๒] ม. เอตฺถนฺตเร "โสติ อตฺถิ.

"ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ อหึสา สญฺญโม ทโม,

ส เว วนฺตมโล ธีโร, โส `เถโรติ ปวุจฺจตีติ.

ตตฺถ "ปริปกฺโกติ: ปริณโต[๑] วุฑฺฒภาวํ ปตฺโตติ อตฺโถ. โมฆชิณฺโณติ: อนฺโต เถรกรณานํ ธมฺมานํ อภาเวน ตุจฺฉชิณฺโณ นาม. สจฺจญฺจาติ: ยมฺหิ ปน ปุคฺคเล โสฬสหากาเรหิ ปฏิวิทฺธตฺตา จตุพฺพิธสจฺจํ ญาเณน สจฺฉิกตตฺตา นววิโธ โลกุตฺตรธมฺโม จ อตฺถิ. อหึสาติ อหึสนภาเวน[๒] เทสนามตฺตเมตํ. ยมฺหิ ปน จตุพฺพิธาปิ อปฺปมญฺญาภาวนา อตฺถีติ อตฺโถ. สญฺญโม ทโมติ: สีลญฺเจว อินฺทฺริยสํวโร จ. วนฺตมโลติ: มคฺคญาเณน นีหตมโล. ธีโรติ: ธิติสมฺปนฺโน. เถโรติ: โส อิเมหิ ถิรภาวกรเณหิ สมนฺนาคตตฺตา `เถโรติ ปวุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ.

ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ.

๕. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ. (๑๘๗)

"น วากฺกรณมตฺเตนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย ทหเร จ สามเณเร จ อตฺตโน

๑. สี. ยุ. ปริชิณฺณวุฑฺฒิภาวปตฺโต. ๒. อติเรกปทํ วิย ขายติ. อถ วา "อหึสนภาโวติ ภวิตพฺพํ.

ธมฺมาจริยานํเยว จีวรรชนาทีนิ เวยฺยาวจฺจานิ กโรนฺเต ทิสฺวา เอกจฺเจ เถรา จินฺตยึสุ "มยํปิ พฺยญฺชนสมเย กุสลา, อมฺหากเมว กิญฺจิ นตฺถิ; ยนฺนูน มยํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺยาม `ภนฺเต มยํ พฺยญฺชนสมเย กุสลา, `อญฺเญสํ สนฺติเก ธมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวาปิ อิเมสํ สนฺติเก อโสเธตฺวา มา สชฺฌายิตฺถาติ ทหรสามเณเร อาณาเปถาติ, เอวํ หิ อมฺหากํ ลาภสกฺกาโร วฑฺฒิสฺสตีติ. เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตถา วทึสุ. สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา "อิมสฺมึ สาสเน ปเวณิวเสเนว เอวํ วตฺตุํ ลภติ, อิเม ปน ลาภสกฺการนิสฺสิตาติ[๑] ญตฺวา "อหํ ตุมฺเห วากฺกรณมตฺเตน "สาธุรูปาติ น วทามิ, ยสฺส ปเนเต อิสฺสาทโย ธมฺมา อรหตฺตมคฺเคน สมุจฺฉินฺนา, เอโสเอว สาธุรูโปติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น วากฺกรณมตฺเตน วณฺณโปกฺขรตาย วา
สาธุรูโป นโร โหติ อิสฺสุกี มจฺฉรี สโฐ,
ยสฺส เจตํ สมุจฺฉินฺนํ มูลฆจฺฉํ สมูหตํ,
ส วนฺตโทโส เมธาวี สาธุรูโปติ วุจฺจตีติ.

ตตฺถ "น วากฺกรณมตฺเตนาติ: วจีกรณมตฺเตน ลกฺขณ-สมฺปนฺนวจนมตฺเตน. วณฺณโปกฺขรตาย วาติ: สรีรวณฺณสมฺปนฺน-มนาปภาเวน. นโรติ: เอตฺตเกเนว การเณน ปรลาภาทีสุ อิสฺสามนโก ปญฺจวิเธน มจฺเฉเรน สมนฺนาคโต เกราฏิกปกฺขภชเนน สโฐ นโร สาธุรูโป นาม น โหติ. ยสฺส เจตนฺติ: ยสฺส จ ปุคฺคลสฺส เอตํ

๑. สี. ยุ. ลาภสนฺนิสิตา.

อิสฺสาทิโทสชาตํ อรหตฺตมคฺคญาเณน สมุจฺฉินฺนํ มูลฆาตํ กตฺวา สมูหตํ, โส วนฺตโทโส ธมฺโมชปญฺญาย สมนฺนาคโต `สาธุรูโปติ วุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

๖. หตฺถกวตฺถุ. (๑๙๘)

"น มุณฺฑเกน สมโณติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต หตฺถกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร วาทกฺขิตฺโต "ตุมฺเห อสุกเวลาย อสุกฏฺฐานํ นาม คจฺเฉยฺยาถ,[๑] วาทํ กริสฺสามาติ วตฺวา ปุเรตรเมว ตตฺถ คนฺตฺวา "ปสฺสถ, ติตฺถิยา มม ภเยน น อาคตา, เอเสว เนสํ ปราชโยติอาทีนิ วตฺวา วาทกฺขิตฺโต อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรนฺโต วิจรติ. สตฺถา "หตฺถโก กิร เอวํ กโรตีติ สุตฺวา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร ตฺวํ หตฺถก เอวํ กโรสีติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจนฺติ วุตฺเต, "กสฺมา เอวํ กโรสิ? เอวรูปํ หิ มุสาวาทํ กโรนฺโต สีสมุณฺฑนาทิมตฺเตเนว[๒] สมโณ นาม น โหติ; โย ปน อณูนิ วา ถูลานิ วา ปาปานิ สเมตฺวา ฐิโต, อยเมว สมโณติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

๑. ม. สี. ยุ. อาคจฺเฉยฺยาถ. ๒. สี. ยุ. สีสมุณฺฑนาทินา วิจรณมตฺเตน.

"น มุณฺฑเกน สมโณ อพฺพโต อลิกํ ภณํ,
อิจฺฉาโลภสมาปนฺโน สมโณ กึ ภวิสฺสติ:
โย จ สเมติ ปาปานิ อณณฺถูลานิ สพฺพโส,
สมิตตฺตา หิ ปาปานํ `สมโณติ ปวุจฺจตีติ.

ตตฺถ "มุณฺฑเกนาติ: สีสมุณฺฑมตฺเตน. อพฺพโตติ: สีลวเตน จ ธุตงฺควเตน จ วิรหิโต. อลิกํ ภณนฺติ: มุสาวาทํ ภณนฺโต อปฺปตฺเตสุ อารมฺมเณสุ อิจฺฉาย ปตฺเตสุ จ โลเภน สมนฺนาคโต สมโณ นาม กึ ภวิสฺสติ. สเมตีติ: โย จ ปริตฺตานิ วา มหนฺตานิ วา ปาปานิ วูปสเมติ, โส เตสํ สมิตตฺตา `สมโณติ ปวุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

หตฺถกวตฺถุ.

๗. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ. (๑๙๙)

"น เตน ภิกฺขุ โส โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร พาหิรสมเย ปพฺพชิตฺวา ภิกฺขํ จรนฺโต จินฺเตสิ "สมโณ โคตโม อตฺตโน สาวเก ภิกฺขาย จรนฺเต `ภิกฺขูติ วทติ, มํปิ `ภิกฺขูติ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ. โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "โภ โคตม อหํปิ ภิกฺขํ จริตฺวา ชีวามิ, มํปิ `ภิกฺขูติ วเทหีติ อาห. อถ นํ สตฺถา "นาหํ

พฺราหฺมณ ภิกฺขนมตฺเตน `ภิกฺขูติ วทามิ, น หิ วิสํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺตนฺโต ภิกฺขุ นาม โหติ; โย ปน สพฺพสงฺขาเร สงฺขาย จรติ, โส ภิกฺขุ นามาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น เตน ภิกฺขุ โส โหติ ยาวตา ภิกฺขเต ปเร,
วิสํ ธมฺมํ สมาทาย ภิกฺขุ โหติ น ตาวตา;
โยธ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ วาเหตฺวา[๑] พฺรหฺมจริยวา
สงฺขาย โลเก จรติ, ส เว ภิกฺขูติ วุจฺจตีติ.

ตตฺถ "ยาวตาติ: ยตฺตเกน ปเร ภิกฺขติ, เตน ภิกฺขนมตฺเตน ภิกฺขุ นาม น โหติ. วิสนฺติ: วิสมํ ธมฺมํ วิสคนฺธํ วา กายกมฺมาทิกํ ธมฺมํ สมาทาย จรนฺโต ภิกฺขุ นาม น โหติ. โยธาติ: โย อิธ สาสเน อุภยํเปตํ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ มคฺคพฺรหฺมจริเยน วาเหตฺวา ปนฺทิตฺวา พฺรหฺมจริยวา โหติ. สงฺขายาติ: ญาเณน. โลเกติ: ขนฺธาทิโลเก "อิเม อชฺฌตฺติกา ขนฺธา, อิเม พาหิราติ เอวํ สพฺเพปิ ธมฺเม ชานิตฺวา จรติ, โส เตน ญาเณน กิเลสานํ ภินฺนตฺตา `ภิกฺขูติ วุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. พาหิตฺวา.

๘. ติตฺถิยวตฺถุ. (๒๐๐)

"น โมเนนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติตฺถิเย อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร ภุตฺตฏฺฐาเนสุ มนุสฺสานํ อนุโมทนํ กตฺวา, "เขมํ โหตุ, สุขํ โหตุ, อายุ วฑฺฒตุ; อสุกฏฺฐาเน นาม กลลํ อตฺถิ, อสุกฏฺฐาเน นาม กณฺฏโก อตฺถิ, เอวรูปํ ฐานํ คนฺตุํ น วฏฺฏตีติอาทินา นเยน มงฺคลํ วตฺวา ปกฺกมนฺติ. ภิกฺขู ปน ปฐมโพธิยํ อนุโมทนาทีนํ อนนุญฺญาตกาเล ภตฺตคฺเค มนุสฺสานํ อนุโมทนํ อกตฺวาว ปกฺกมนฺติ. มนุสฺสา "มยํ ติตฺถิยานํ สนฺติกา มงฺคลํ สุณาม, ภทนฺตา ปน ตุณฺหีภูตาว ปกฺกมนฺตีติ อุชฺฌายึสุ. ภิกฺขู ตมตฺถํ สตฺถุ อาโรเจสุํ. สตฺถา "ภิกฺขเว อิโต ปฏฺฐาย ภตฺตคฺคาทีสุ ยถาสุขํ อนุโมทนํ กโรถ, อุปนิสินฺนกถํ กเถถาติ อนุชานิ. เต ตถา กรึสุ. มนุสฺสา อนุโมทนาทีนิ สุณนฺตา อุสฺสาหปฺปตฺตา ภิกฺขู นิมนฺเตตฺวา สกฺการํ กโรนฺตา วิจรนฺติ. ติตฺถิยา "มยํ มุนิโน โมนํ กโรม, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ภตฺตคฺคาทีสุ มหากถํ กเถนฺตา วิจรนฺตีติ อุชฺฌายึสุ. สตฺถา ตมตฺถํ สุตฺวา "นาหํ ภิกฺขเว ตุณฺหีภาวมตฺเตน `มุนีติ วทามิ; เอกจฺเจ หิ อชานนฺตา น กเถนฺติ, เอกจฺเจ อวิสารทตาย, เอกจฺเจ `มา โน อิมํ อติสยตฺถํ อญฺเญ ชานึสูติ มจฺเฉเรน; ตสฺมา น โมนมตฺเตน มุนิ โหติ, ปาปวูปสมเนน ปน มุนิ นาม โหตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น โมเนน มุนิ โหติ มุฬฺหรูโป อวิทฺทสุ,
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห วรมาทาย ปณฺฑิโต
ปาปานิ ปริวชฺเชติ, ส มุนิ, เตน โส มุนิ;
โย มุนาติ อุโภ โลเก, มุนิ เตน ปวุจฺจตีติ.

ตตฺถ "น โมเนนาติ: กามํ หิ โมเนยฺยปฏิปทาสงฺขาเตน มคฺคญาณโมเนน มุนิ นาม โหติ, อิธ ปน ตุณฺหีภาวํ สนฺธาย "โมเนนาติ วุตฺตํ. มุฬฺหรูโปติ: ตุจฺฉรูโป. อวิทฺทสูติ: อวิญฺญู. "เอวรูโป หิ ตุณฺหีภูโตปิ มุนิ นาม น โหติ; อถวา, โมเนยฺยมุนิ นาม น โหติ, ตุจฺฉสภาโว ปน อญฺญาณี จ โหตีติ อตฺโถ. โย จ ตุลํว ปคฺคยฺหาติ: ยถา หิ ตุลํ คเหตฺวา ฐิโต, อติเรกญฺเจ โหติ, หรติ, อูนกญฺเจ โหติ, ปกฺขิปติ; เอวเมว โย อติเรกํ หรนฺโต วิย ปาปํ หรติ ปริวชฺเชติ อูนกํ ปกฺขิปนฺโต วิย กุสลํ ปริปูเรติ; เอวญฺจ ปน กโรนฺโต สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาตํ วรํ อุตฺตมเมว อาทาย ปาปานิ อกุสลกมฺมานิ ปริวชฺเชติ. ส มุนีติ: โส มุนิ นามาติ อตฺโถ. เตน โส มุนีติ: "กสฺมา ปน โส มุนีติ เจ; ยํ เหฏฺฐา วุตฺตการณํ, เตน โส มุนีติ อตฺโถ. โย มุนาติ อุโภ โลเกติ: โย ปุคฺคโล อิมสฺมึ ขนฺธาทิโลเก ตุลํ อาโรเปตฺวา มินนฺโต วิย "อิเม อชฺฌตฺติกา ขนฺธา, อิเม พาหิราติอาทินา นเยน อิเม อุโภ อตฺเถ มุนาติ. มุนิ เตน ปวุจฺจตีติ: เตน การเณน `มุนีติ ปวุจฺจติ เอวาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ติตฺถิยวตฺถุ.

๙. อริยพาลิสิกวตฺถุ. (๒๐๑)

"น เตน อริโย โหตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อริยํ นาม พาลิสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ สตฺถา ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา สาวตฺถิยา อุตฺตรทฺวารคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตโต อาคจฺฉติ. ตสฺมึ ขเณ โส พาลิสิโก พลิเสน มจฺเฉ คณฺหนฺโต พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ทิสฺวา พลิสยฏฺฐึ ฉฑฺเฑตฺวา อฏฺฐาสิ. สตฺถา ตสฺส อวิทูเร ฐาเน นิวตฺติตฺวา ฐิโต "ตฺวํ กินฺนาโม, ตฺวํ กึนาโมติ สารีปุตฺตตฺเถราทีนํ นามานิ ปุจฺฉิ. เตปิ "อหํ สารีปุตฺโต, อหํ โมคฺคลฺลาโนติ อตฺตโน อตฺตโน นามานิ กถยึสุ. พาลิสิโก จินฺเตสิ "สตฺถา สพฺเพสํ นามานิ ปุจฺฉติ, มมาปิ นามํ ปุจฺฉิสฺสตีติ มญฺเญติ. สตฺถา ตสฺส อิจฺฉํ ญตฺวา "อุปาสก ตฺวํ โก นามาติ[๑] ปุจฺฉิตฺวา, "อหํ ภนฺเต อริโย นามาติ วุตฺเต, "น อุปาสก ตาทิโส ปาณาติปาตี อริโย นาม โหติ, อริโย ปน มหาชนสฺส อวิหึสนภาเว ฐิโตติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น เตน อริโย โหติ เยน ปาณานิ หึสติ;
อหึสา สพฺพปาณานํ `อริโยติ ปวุจฺจตีติ.

ตตฺถ "อหึสาติ: อหึสเนน. อิทํ วุตฺตํ โหติ "เยน ปาณานิ

๑. สี. ยุ. นาโมติ.

หึสติ, น เตน การเณน อริโย โหติ; โย ปน สพฺพปาณานํ ปาณิอาทินา อหึสเนน เมตฺตาทิภาวนาย ปติฏฺฐิตตฺตา หึสโต อารา จิโต, อยํ `อริโยติ ปวุจฺจตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พาลิสิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อริยพาลิสิกวตฺถุ.

๑๐. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ. (๒๐๒)

"น สีลพฺพตมตฺเตนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล สีลาทิสมฺปนฺเน ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เตสุ กิร เอกจฺจานํ เอวํ อโหสิ "มยํ สมฺปนฺนสีลา, มยํ ธุตงฺคธรา, มยํ พหุสฺสุตา, มยํ ปนฺตเสนาสนวาสิโน, มยํ ฌานลาภิโน,[๑] น อมฺหากํ อรหตฺตํ ทุลฺลภํ, อิจฺฉิตทิวเสเยว อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสามาติ. เยปิ ตตฺถ อนาคามิโน, เตสํปิ เอตทโหสิ "น อมฺหากํ อิทานิ อรหตฺตํ ทุลฺลภนฺติ. เต สพฺเพปิ เอกทิวสํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนา "อปิ นุโข โว[๒] ภิกฺขเว ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตนฺติ สตฺถารา ปุฏฺฐา เอวมาหํสุ "ภนฺเต

๑. สี. ยุ. ฌานาภิญฺญายาลาภิโน. ๒. สี. ยุ. "โวติ นตฺถิ.

มยํ เอวรูปา จ เอวรูปา จ; ตสฺมา `อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณเยว อรหตฺตํ ปตฺตุํ สมตฺถมฺหาติ จินฺเตตฺวา วิหรามาติ. สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา "ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม ปริสุทฺธสีลาทิมตฺตเกน วา อนาคามิสุข-มตฺตเกน วา `อปฺปกํ โน ภวทุกฺขนฺติ ทฏฺฐุํ น วฏฺฏติ, อาสวกฺขยํ ปน อปฺปตฺวา `สุขิโตมฺหีติ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพนฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"น สีลพฺพตมตฺเตน พาหุสจฺเจน วา ปน
อถวา สมาธิลาเภน วิวิตฺตสยเนน วา
`ผุสามิ เนกฺขมฺมสุขํ อปุถุชฺชนเสวิตํ'
ภิกฺขุ วิสฺสาสมาปาทิ อปฺปตฺโต อาสวกฺขยนฺติ.

ตตฺถ "สีลพฺพตมตฺเตนาติ: จตุปาริสุทฺธิสีลมตฺเตน วา เตรสธุตงฺคคุณมตฺเตน วา. พาหุสจฺเจน วาติ: ติณฺณํ ปิฏกานํ อุคฺคหิตมตฺเตน วา. สมาธิลาเภนาติ: อฏฺฐสมาปตฺติลาเภน วา. เนกฺขมฺมสุขนฺติ: อนาคามิสุขํ. ตสฺมา `อนาคามิสุขํ ผุสามีติ เอตฺตกมตฺเตน วา. อปุถุชฺชนเสวิตนฺติ: ปุถุชฺชเนหิ อเสวิตํ อริเยหิ เสวิตเมว. ภิกฺขูติ: เตสํ อญฺญตรมาลปนฺโต อาห. วิสฺสาสมาปาทีติ: วิสฺสาสํ น อาปชฺเชยฺย. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ภิกฺขุ อิมินา สมฺปนฺนสีลาทิภาวมตฺตเกเนว `มยฺหํ ภโว อปฺปโก ปริตฺตโกติ อาสวกฺขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ อปฺปตฺโต หุตฺวา ภิกฺขุ นาม วิสฺสาสํ น อาปชฺเชยฺย; ยถา หิ อปฺปมตฺตโกปิ คูโถ ทุคฺคนฺโธ, เอวํ อปฺปมตฺตโกปิ ภโว ทุกฺโขติ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

ธมฺมฏฺฐวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เอกูนวีสติโม วคฺโค.

๒๐. มคฺควคฺควณฺณนา

๑. ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ. (๒๐๓)

"มคฺคานฏฺฐงฺคิโกติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร สตฺถริ ชนปทจาริกํ จริตฺวา ปุน สาวตฺถิมาคเต อุปฏฺฐานสาลายํ นิสีทิตฺวา "อสุกคามโต อสุกคามสฺส มคฺโคq สโม, อสุกคามสฺส มคฺโค วิสโม, สสกฺขโร, อสกฺขโรติอาทินา นเยน อตฺตนา[๑] วิจริตมคฺคํ อารพฺภ มคฺคกถํ กเถสส. สตฺถา เตสํ อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ ฐานํ อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสินฺโน "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "ภิกฺขเว อยํ พาหิรกมคฺโค, ภิกฺขุนา นาม อริยมคฺเค กมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ กโรนฺโต ภิกฺขุ สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"มคฺคานฏฺฐงฺคิโก เสฏฺโฐ สจฺจานํ จตุโร ปทา,
วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานํ ทิปทานญฺจ จกฺขุมา;
เอเสว มคฺโค นตฺถญฺโญ ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา,
เอตญฺหิ ตุมฺเห ปฏิปชฺชถ มารเสนปฺปโมหนํ,[๒]

๑. ม. สี. ยุ. อตฺตโน. ๒. ม. สี. ยุ. มารสฺเสตํ ปโมหนํ.

เอตญฺหิ ตุมฺเห ปฏิปนฺนา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสถ;
อกฺขาโต โว[๑] มยา มคฺโค อญฺญาย สลฺลสตฺถนํ
ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ, อกฺขาตาโร ตถาคตา,
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพนฺธนาติ.

ตตฺถ "มคฺคานฏฺฐงฺคิโกติ: ชงฺฆมคฺคาทโย วา โหนฺตุ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตมคฺคา วา, สพฺเพสํปิ มคฺคานํ สมฺมาทิฏฺฐิอาทีหิ อฏฺฐหิ องฺเคหิ มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทีนํ อฏฺฐนฺนํ ปหานกโร[๒] นิโรธมารมฺมณํ กตฺวา จตูสุปิ สจฺเจสุ ทุกฺขปริชานนาทิกิจฺจํ สาธยมาโน อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสฏฺโฐ อุตฺตโม. สจฺจานํ จตุโร ปทาติ: "สจฺจํ ภเณ, น กุชฺเฌยฺยาติ อาคตํ วจีสจฺจํ วา โหตุ "สจฺโจ พฺราหฺมโณ, สจฺโจ ขตฺติโยติอาทิเภทํ สมฺมติสจฺจํ วา "อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญนฺติ[๓] ทิฏฺฐิสจฺจํ วา "ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติอาทิเภทํ ปรมตฺถสจฺจํ วา, สพฺเพสํปิ อิเมสํ สจฺจานํ ปริชานิตพฺพตฺเถน ปหาตพฺพตฺเถน สจฺฉิกาตพฺพตฺเถน ภาเวตพฺพตฺเถน เอกปฺปฏิเวธนตฺเถน จ ตถปฺปฏิเวธนตฺเถน จ "ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติอาทโย จตุโร ปทา เสฏฺฐา นาม. วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานนฺติ: "ยาวตา ภิกฺขเว ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ [ธมฺมานํ] อคฺคมกฺขายตีติ[๔] วจนโต สพฺพธมฺมานํ นิพฺพานสงฺขาโต วิราโค เสฏฺโฐ. ทิปทานญฺจ จกฺขุมาติ: สพฺเพสํปิ เทวมนุสฺสาทิเภทานํ ทฺวิปทานํ ปญฺจหิ จกฺขูหิ

๑. สี. ยุ. เว. ๒. ม. สี. ยุ. ปหานํ กโรนฺโต.
๓. องฺ. ทสก. ๒๔/๒๑๐. ๔. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๙๘.

จกฺขุมา ตถาคโตว เสฏฺโฐ. จสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ อรูปธมฺเม สมฺปิณฺเฑติ; ตสฺมา อรูปธมฺมานํปิ ตถาคโต เสฏฺโฐ อุตฺตโม. ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยาติ: มคฺคผลทสฺสนวิสุทฺธตฺถํ โย มยา "เสฏฺโฐติ วุตฺโต, เอเสว มคฺโค; นตฺถญฺโญ. เอตํ หีติ: ตสฺมา ตุมฺเห เอตเมว ปฏิปชฺชถ. มารเสนปฺปโมหนนฺติ: เอตํ หิ "มารโมหนํ มารวญฺจนนฺติ วุจฺจติ. ทุกฺขสฺสาติ สกลสฺสาปิ วฏฺฏทุกฺขสฺส อนฺตํ ปริจฺเฉทํ กริสฺสถาติ อตฺโถ. สลฺลสตฺถนนฺติ: ราคสลฺลาทีนํ สตฺถนํ นิมฺมถนํ อพฺพาหณํ เอตํ มคฺคํ มยา วินา อนุสฺสวาทีหิ อตฺตปจฺจกฺขโต ญตฺวาว อยํ มคฺโค อกฺขาโต, อิทานิ ตุมฺเหหิ กิเลสานํ อาตาปเนน "อาตปฺปนฺติ สงฺขํ คตํ ตสฺส อธิคมตฺถาย| สมฺมปฺปธานวิริยํ กิจฺจํ กรณียํ, เกวลํ หิ อกฺขาตาโร ตถาคตา; ตสฺมา เตหิ อกฺขาตวเสน เย ปฏิปนฺนา ทฺวีหิ ฌาเนหิ ฌายิโน, เต เตภูมิกวฏฺฏสงฺขาตา มารพนฺธนา ปโมกฺขนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ.

๒. อปรํ ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ. (๒๐๔)

"สพฺเพ สงฺขาราติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ ฆเฏนฺตาปิ วายมนฺตาปิ อรหตฺตํ อปฺปตฺวา "วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคณฺหิสฺสามาติ สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุ. สตฺถา "กินฺนุ โข อิเมสํ สปฺปายนฺติ วีมํสนฺโต "อิเม กสฺสปพุทฺธกาเล วีสติวสฺสหสฺสานิ อนิจฺจลกฺขเณ อนุยุญฺชึสุ: ตสฺมา อนิจฺจลกฺขเณเนว เตสํ เอกํ คาถํ เทเสตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา "ภิกฺขเว กามภวาทีสุ สพฺเพปิ สงฺขารา หุตฺวา อภาวตฺเถน อนิจฺจา เอวาติ อิมํ คาถมาห

"สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ,
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ.

ตตฺถ สพฺเพ สงฺขาราติ: "กามภวาทีสุ อุปฺปนฺนา ขนฺธา ตตฺถ ตตฺเถว นิรุชฺฌนโต อนิจฺจาติ ยทา วิปสฺสนาปญฺญาย ปสฺสติ, อถ อิมสฺมึ ขนฺธปริหรณทุกฺเข นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทนฺโต ทุกฺขปริชานนาทิวเสน สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ. เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ: วิสุทฺธตฺถาย โวทานตฺถาย เอส มคฺโคติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อปรํ ปญฺจสตภิกฺขุวตฺถุ.

ทุติยคาถายปิ เอวรูปเมว วตฺถุ. ตทา หิ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ ทุกฺขลกฺขเณ กตาภิโยคภาวํ ญตฺวา "ภิกฺขเว สพฺเพปิ ขนฺธา ปฏิปีฬนตฺเถน ทุกฺขา เอวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ,
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ.

ตตฺถ "ทุกฺขาติ: ปฏิปีฬนตฺเถน ทุกฺขา. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

ตติยคาถายปิ เอเสว นโย. เกวลํ หิ เอตฺถ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ ปุพฺเพ อนตฺตลกฺขเณ อนุยุตฺตภาวํ ญตฺวา "ภิกฺขเว สพฺเพปิ ขนฺธา อวสวตฺตนตฺเถน อนตฺตา เอวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ,
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ.

ตตฺถ "สพฺเพ ธมฺมาติ: ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา. อนตฺตาติ: "มา ชีรนฺตุ มา มียนฺตูติ วเส วตฺเตตุํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนตฺเถน อนตฺตา สุญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อตฺโถ. เสสํ ปุริมสทิสเมวาติ.

๓. ปธานกมฺมิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (๒๐๕)

"อุฏฺฐานกาลมฺหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปธานกมฺมิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิวาสิโน กิร ปญฺจสตา กุลปุตฺตา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ อคมํสุ. เตสุ เอโก ตตฺเถว โอหียิ. อวเสสา อรญฺเญ สมณธมฺมํ กโรนฺตา อรหตฺตํ ปตฺวา "ปฏิลทฺธคุณํ สตฺถุ อาโรเจสฺสามาติ ปุน สาวตฺถึ อคมํสุ. เต สาวตฺถิโต โยชนมตฺเต เอกสฺมึ คามเก ปิณฺฑาย จรนฺเต ทิสฺวา เอโก อุปาสโก ยาคุภตฺตาทีหิ ปฏิมาเนตฺวา อนุโมทนํ สุตฺวา ปุนทิวสตฺถาย นิมนฺเตสิ. เต ตทเหว สาวตฺถึ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา สายณฺหสมเย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทึสุ. สตฺถา เตหิ สทฺธึ อติวิย ตุฏฺฐึ ปเวทยมาโน ปฏิสนฺถารมกาสิ. อถ เนสํ ตตฺถ โอหีโน[๑] สหายภิกฺขุ จินฺเตสิ "สตฺถุ อิเมหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺตสฺส มุขํ นปฺปโหติ, มยฺหํ ปน มคฺคผลาภาเวน มยา สทฺธึ น กเถติ, อชฺเชว อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ มยา สทฺธึ กถาเปสฺสามีติ. เตปิ ภิกฺขู "มยํ อาคมนมคฺเค เอเกน อุปาสเกน สฺวาตนาย นิมนฺติตา ปาโตว ตตฺถ คมิสฺสามาติ สตฺถารํ อปโลเกสส. อถ เนสํ สหายภิกฺขุ สพฺพรตฺตึ จงฺกมนฺโต นิทฺทาวเสน จงฺกมนโกฏิยํ เอกสฺมึ ปาสาณผลเก ปติ. อูรุฏฺฐิ

๑. ยุ. โอหิโต.

ภิชฺชิ. โส มหาสทฺเทน วิรวิ. ตสฺส เต สหายกา ภิกฺขู สทฺทํ สญฺชานิตฺวา อิโต จิโต จ อุปธาวึสุ. เตสํ ทีปํ ชาเลตฺวา ตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรนฺตานํเยว อรุโณ อุฏฺฐหิ. เต ตํ คามํ คนฺตุํ โอกาสํ น ลภึสุ. อถ เน สตฺถา อาห "กึ ภิกฺขเว ภิกฺขาจารคามํ น คมิตฺถาติ. เต "อาม ภนฺเตติ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสสุ. สตฺถา "น ภิกฺขเว เอส อิทาเนว ตุมฺหากํ ลาภนฺตรายํ กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวาติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา

"โย ปุพฺเพ กรณียานิ ปจฺฉา โส กาตุมิจฺฉติ,

วรุณกฏฺฐํ ภญฺโชว[๑] ส ปจฺฉา อนุตปฺปตีติ

ชาตกํ[๒] วิตฺถาเรสิ. ตทา กิร เต ภิกฺขู ปญฺจสตา มาณวกา อเหสส, กุสีตมาณวโก อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, อาจริโย ปน ตถาคโตว อโหสีติ. สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "ภิกฺขเว โย หิ อุฏฺฐานกาเล อุฏฺฐานํ น กโรติ อวสนฺนสงฺกปฺโป โหติ กุสีโต, โส ฌานาทิเภทํ วิเสสํ นาธิคจฺฉตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาหค

"อุฏฺฐานกาลมฺหิ อนุฏฺฐหาโน
ยุวา พลี อาลสิยํ อุเปโต
สํสนฺนสงฺกปฺปมโน กุสีโต
ปญฺญาย มคฺคํ อลโส น วินฺทตีติ.

ตตฺถ "อนุฏฺฐหาโนติ: อนุฏฺฐหนฺโต: อวายมนฺโต. ยุวา พลีติ: ปฐมโยพฺพเน ฐิโต พลสมฺปนฺโนปิ หุตฺวา. อาลสิยํ

๑. ม. สี. ยุ. วรุณกฏฺฐภญฺโชว. ๒. วรุณชาตกํ. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๓. ตทฏฺฐกถา. ๒/๑๑๙.

อุเปโตติ: อลสภาวํ อุเปโต โหติ ภุตฺวา ภุตฺวา สยติ. สํสนฺน-สงฺกปฺปมโนติ: ตีหิ มิจฺฉาวิตกฺเกหิ สุฏฺฐุอวสนฺนสงฺกปฺปจิตฺโต. กุสีโตติ: นิพฺพิริโย. อลโสติ: โส มหาอลโส ปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ อริยมคฺคํ อปสฺสนฺโต น วินฺทติ น ลภตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ปธานกมฺมิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๔. สูกรเปตวตฺถุ. (๒๐๖)

"วาจานุรกฺขีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สูกรเปตํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ[๑] ทิวเส มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ลกฺขณตฺเถเรน สทฺธึ คิชฺฌกูฏา โอโรหนฺโต เอกสฺมึ ปเทเส สิตํ กตฺวา "โก นุ โข อาวุโส เหตุ สิตสฺส ปาตุกมฺมายาติ[๒] ลกฺขณตฺเถเรน ปุฏฺโฐ "อกาโล อาวุโส อิมสฺส ปญฺหสฺส, สตฺถุ สนฺติเก มํ ปุจฺเฉยฺยาสีติ วตฺวา ลกฺขณตฺเถเรน สทฺธึเยว ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เวฬุวนํ คนฺตฺวา[๓] สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิ. อถ นํ ลกฺขณตฺเถโร ตมตฺถํ ปุจฺฉิ. โส อาห "อาวุโส อหํ เอกํ เปตํ อทฺทสํ, ตสฺส ติคาวุตปฺปมาณํ สรีรํ, ตํ มนุสฺสสรีรสทิสํ, สีสํ ปน สูกรสฺส วิย, ตสฺส มุเข นงฺคุฏฺฐํ ชาตํ, ตโต ปุฬวา

๑. สี. โส กิร เอกทิวสํ. ๒. สี. ยุ. ปาตุกมฺเม. ๓. สี. ยุ. อาคนฺตฺวา

ปคฺฆรนฺติ; สฺวาหํ `น เม เอวรูโป สตฺโต ทิฏฺฐปุพฺโพติ ตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสินฺติ. สตฺถา "จกฺขุภูตา วต ภิกฺขเว มม สาวกา วิหรนฺตีติ วตฺวา "อหมฺเปตํ สตฺตํ โพธิมณฺเฑเยว อทฺทสํ, `เย ปน เม น สทฺทเหยฺยุํ, เตสํ อหิตาย อสฺสาติ ปเรสํ อนุกมฺปาย น กเถสึ, อิทานิ[๑] โมคฺคลฺลานํ สกฺขึ ลภิตฺวา กเถมิ, สจฺจํ ภิกฺขเว โมคฺคลฺลาโน อาหาติ. ตํ สุตฺวา ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ "กึ ปน ภนฺเต ตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ. สตฺถา "เตนหิ ภิกฺขเว สุณาถาติ อตีตํ อาหริตฺวา ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิ:

กสฺสปพุทฺธกาเล กิเรกสฺมึ คามกาวาเส เทฺว เถรา สมคฺควาสํ วสึสุ. เตสุ เอโก สฏฺฐิวสฺโส, เอโก เอกูนสฏฺฐิวสฺโส. โส อิตรสฺส ปตฺตจีวรมาทาย วิจริ, สามเณโร วิย สพฺพํ วตฺตปฏิวตฺตํ อกาสิ. เตสํ เอกมาตุกุจฺฉิยํ วุตฺถภาตีนํ[๒] วิย สมคฺควาสํ วสนฺตานํ วสนฏฺฐานํ เอโก ธมฺมกถิโก อาคมิ. ตทา จ ธมฺมสฺสวนทิวโส โหติ. เถรา ตํ สงฺคณฺหิตฺวา "ธมฺมกถํ โน กเถหิ สปฺปุริสาติ อาหํสุ. โส ธมฺมกถํ กเถสิ. เถรา "ธมฺมกถิโก โน ลทฺโธติ ตุฏฺฐจิตฺตา ปุนทิวเส ตมาทาย ธุรคามํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา ตตฺถ กตภตฺตกิจฺจา "อาวุโส หิยฺโย จิตฏฺฐานโต[๓] โถกํ ธมฺมกถํ กเถหีติ มนุสฺสานํ ธมฺมํ กถาเปสุํ. มนุสฺสา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปุนทิวสตฺถายปิ นิมนฺตยึสุ. เอวํ สมนฺตา ภิกฺขาจารคาเมสุ เทฺว เทฺว ทิวเส ตมาทาย ปิณฺฑาย จรึสุ. ธมฺมกถิโก จินฺเตสิ "อิเม เทฺว อติมุทุกา, มยา อุโภเปเต

๑. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร `เมติ อตฺถิ. ๒. ม. สี. ยุ. วุตฺถภาตูนํ.
๓. ม. กถิตฏฺฐานโต ว.

ปลาเปตฺวา อิมสฺมึ วิหาเร วสิตุํ วฏฺฏตีติ. โส สายํ เถรุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภิกฺขูนํ° อุฏฺฐาย คตกาเล นิวตฺติตฺวา มหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อตฺถีติ วตฺวา, "กเถหิ อาวุโสติ วุตฺเต, โถกํ จินฺเตตฺวา "ภนฺเต กถา นาม มหาสาวชฺชาติ วตฺวา อกเถตฺวาว ปกฺกามิ. อนุเถรสฺสาปิ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตเถว อกาสิ. โส ทุติยทิวเส ตเถว กตฺวา, ตติยทิวเส เตสํ อติวิย โกตุหเล อุปฺปนฺเน, มหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อตฺถิ, ตุมฺหากํ ปน สนฺติเก วตฺตุํ น วิสหามีติ วตฺวา, เถเรน "โหตุ อาวุโส, กเถหีติ นิปฺปีฬิโต อาห "กึ ปน ภนฺเต อนุเถโร ตุมฺเหหิ สทฺธึ วิสภาโคติ. "สปฺปุริส กึ นาเมตํ กเถสิ, มยํ เอกมาตุกุจฺฉิยํ วุตฺถปุตฺตา วิย, อมฺเหสุ เอเกน ลทฺธํ อิตเรนาปิ ลทฺธเมว โหติ, มยา เอตสฺส เอตฺตกํ กาลํ อคุโณ ทิฏฺฐปุพฺโพ นตฺถีติ. "เอวํ ภนฺเตติ. "อาม อาวุโสติ. "ภนฺเต มํ อนุเถโร เอวมาห `สปฺปุริส ตฺวํ กุลปุตฺโต, `อยํ มหาเถโร ลชฺชี เปสโลติ เอเตน สทฺธึ สมฺโภคํ กโรนฺโต อุปปริกฺขิตฺวา กเรยฺยาสีติ, เอวเมส มํ อาคตทิวสโต ปฏฺฐาย วเทตีติ. มหาเถโร ตํ สุตฺวาว กุทฺธมานโส ทณฺฑาภิหตํ กุลาลภาชนํ วิย ภิชฺชิ. อิตโรปิ อุฏฺฐาย อนุเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตเถว อโวจ. โสปิ ตเถว ภิชฺชิ. เตสุ กิญฺจาปิ เอตฺตกํ กาลํ เอโกปิ วิสุํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐปุพฺโพ นาม นตฺถิ, ปุนทิวเส ปน วิสุํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา, อนุเถโร ปุเรตรํ อาคนฺตฺวา

๑. "ตตฺถ เทฺวเยว เถรา วสึสูติ ปุพฺเพ ทสฺสิตํ วิย อโหสิ.

อุปฏฺฐานสาลายํ อฏฺฐาสิ, มหาเถโร ปจฺฉา อคมาสิ.[๑] ตํ ทิสฺวา อนุเถโร จินฺเตสิ "กึ นุ โข อิมสฺส ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ อุทาหุ โนติ. โส "นทานิ ปฏิคฺคเหสฺสามีติ จินฺเตตฺวาปิ "โหตุ, น มยา เอวรูปํ กตปุพฺพํ, มยา อตฺตโน วตฺตํ หาเปตุํ น วฏฺฏตีติ จิตฺตํ มุทุกํ กตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต ปตฺตจีวรํ เทถาติ อาห. อิตโร "คจฺฉ ทุพฺพินีต, น ตฺวํ มม ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺตรูโปติ อจฺฉรํ ปหริตฺวา, เตน "อาม ภนฺเต, อหํปิ `ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ น ปฏิคฺคเหสฺสามีติ จินฺเตสินฺติ วุตฺเต, "อาวุโส นวก กึ ตฺวํ จินฺเตสิ `มม อิมสฺมึ วิหาเร โกจิ สงฺโค อตฺถีติ อาห. อิตโรปิ "ตุมฺเห ปน ภนฺเต กิเมวํ มญฺญถ `มม อิมสฺมึ วิหาเร โกจิ สงฺโค อตฺถีติ, เอโส โว วิหาโรติ วตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย นิกฺขมิ. อิตโรปิ นิกฺขมิ. เต เอกมคฺเคนาปิ อคนฺตฺวา, เอโก ปจฺฉิมทฺวาเรน มคฺคํ คณฺหิ, เอโก ปุรตฺถิมทฺวาเรน. ธมฺมกถิโก "ภนฺเต มา เอวํ กโรถ, มา เอวํ กโรถาติ วตฺวา "ติฏฺฐาวุโสติ วุตฺเต, นิวตฺติ. โส ปุนทิวเส ธุรคามํ ปวิฏฺโฐ, มนุสฺเสหิ "ภนฺเต ภทนฺตา กุหินฺติ วุตฺเต, "อาวุโส มา ปุจฺฉถ, ตุมฺหากํ กุลุปกา หิยฺโย กลหํ กตฺวา นิกฺขมึสุ, อหํ ยาจนฺโตปิ นิวตฺเตตุํ นาสกฺขินฺติ อาห. เตสุ พาลา ตุณฺหี อเหสุ, ปณฺฑิตา ปน "อมฺเหหิ เอตฺตกํ กาลํ ภทนฺตานํ กิญฺจิ ขลิตํ นาม น ทิฏฺฐปุพฺพํ, เตสํ ภยํ อุปฺปชฺชมานํ อิมํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตีติ โทมนสฺสปฺปตฺตา

๑. อาคจฺฉีติ ยุตฺตตรํ.

อเหสส. เตปิ เถรา คตฏฺฐาเน จิตฺตสุขํ นาม น ลภึสุ. มหาเถโร จินฺเตสิ "อโห นวกสฺส ภิกฺขุโน ภาริยํ กมฺมํ กตํ, มุหุตฺตํ ทิฏฺฐํ นาม อาคนฺตุกภิกฺขุํ อาห `มหาเถเรน สทฺธึ สมฺโภคํ มา อกาสีติ. อิตโรปิ จินฺเตสิ "อโห มหาเถรสฺส ภาริยํ กมฺมํ กตํ, มุหุตฺตํ ทิฏฺฐํ นาม อาคนฺตุกภิกฺขุํ อาห `อิมินา สทฺธึ สมฺโภคํ มา อกาสีติ. เตสํ เนว สชฺฌาโย น มนสิกาโร อโหสิ. เต วสฺสสตจฺจเยน ปจฺฉิมทิสาย เอกํ วิหารํ อคมํสุ. เตสํ เอกเมว เสนาสนํ ปาปุณิ. มหาเถเร ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิสินฺเน, อิตโรปิ ปาวิสิ. มหาเถโร ตํ ทิสฺวาว สญฺชานิตฺวา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ. อิตโรปิ มหาเถรํ สญฺชานิตฺวา อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ "กเถมิ นุ โข มา กเถมีติ จินฺเตตฺวา "น ตํ สทฺเธยฺยรูปนฺติ เถรํ วนฺทิตฺวา อาห "ภนฺเต อหํ เอตฺตกํ กาลํ ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วิจรึ,^ อปิ นุ เม กายทฺวาราทีสุ ตุมฺเหหิ กิญฺจิ อสารุปฺปํ ทิฏฺฐปุพฺพนฺติ. "น ทิฏฺฐปุพฺพํ อาวุโสติ. "อถ กสฺมา ธมฺมกถิกํ อโวจุตฺถ `มา เอเตน สทฺธึ สมฺโภคํ อกาสีติ. "นาหํ อาวุโส เอวํ กเถมิ, ตยา กิร มม อนฺตเร เอวํ วุตฺตนฺติ. "อหํปิ ภนฺเต น วทามีติ. เต ตสฺมึ ขเณ "เตน อมฺเห ภินฺทิตุกาเมน เอวํ วุตฺตํ ภวิสฺสตีติ ญตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทสยึสุ. เต วสฺสสตํ จิตฺตสฺสาทํ อลภนฺตา ตํ ทิวสํ สมคฺคา หุตฺวา "อายาม, ตํ ตโต วิหารา นิกฺกฑฺฒิสฺสามาติ ปกฺกมิตฺวา อนุปุพฺเพน ตํ วิหารํ อคมํสุ. ธมฺมกถิโกปิ เถเร ทิสฺวา ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหตุํ อุปคญฺฉิ. เถรา

"น ตฺวํ อิมสฺมึ วิหาเร วสิตุํ ยุตฺตรูโปติ อจฺฉรํ ปหรึสุ. โส สณฺฐาตุํ อสกฺโกนฺโต ตาวเทว นิกฺขมิตฺวา ปลายิ. อถ นํ วีสติ วสฺส สหสฺสานิ กโต สมณธมฺโม สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ. ตโต จวิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ ปจิตฺวา อิทานิ คิชฺฌกูเฏ วุตฺตปฺปกาเรน อตฺตภาเวน ทุกฺขํ อนุโภติ.

สตฺถา อิทํ ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ อาหริตฺวา "ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม กายาทีหิ อุปสนฺตรูเปน ภวิตพฺพนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"วาจานุรกฺขี มนสา สุสํวุโต
กาเยน จ อกุสลํ น กยิรา
เอเต ตโย กมฺมปเถ วิโสธเย
อาราธเย มคฺคมิสิปฺปเวทิตนฺติ.

ตสฺสตฺโถ "จตุนฺนํ วจีทุจฺจริตานํ วชฺชเนน วาจานุรกฺขี, อภิชฺฌาทีนํ อนุปฺปาทเนน มนสา สุฏฺฐุ สํวุโต, ปาณาติปาตาทโย ปชหนฺโต กาเยน จ อกุสลํ น กยิรา, เอวํ๑ เอเต ตโย กมฺมปเถ วิโสธเย; เอวํ วิโสเธนฺโต หิ สีลกฺขนฺธาทีนํ เอสเกหิ พุทฺธาทีหิ อิสีหิ ปเวทิตํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ อาราเธยฺยาติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

สูกรเปตวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. "เอวนฺติ นตฺถิ.

๕. โปฐิลตฺเถรวตฺถุ. (๒๐๗)

"โยคา เวติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โปฐิลํ นาม เถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ สาสเน เตปิฏโก ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ธมฺมํ วาเจสิ. สตฺถา จินฺเตสิ "อิมสฺส ภิกฺขุโน `อตฺตโน ทุกฺขนิสฺสรณํ กริสฺสามีติ จิตฺตํปิ นตฺถิ, สํเวเชสฺสามิ นนฺติ. ตโต ปฏฺฐาย ตํ เถรํ อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล "เอหิ ตุจฺฉโปฐิล, นิสีท ตุจฺฉโปฐิล, ยาหิ ตุจฺฉโปฐิลาติ วเทติ, อุฏฺฐาย คตกาเลปิ "ตุจฺฉโปฐิโล คโตติ วเทติ. โส จินฺเตสิ "อหํ สาฏฺฐกถานิ ตีณิ ปิฏกานิ ธาเรมิ, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อฏฺฐารส มหาคเณ ธมฺมํ วาเจมิ, อถ จ ปน มํ สตฺถา อภิกฺขณํ `ตุจฺฉโปฐิลาติ วเทติ, อทฺธา มํ สตฺถา ฌานาทีนํ อภาเวน เอวํ วเทตีติ. โส อุปฺปนฺนสํเวโค "อรญฺญํ อิทานิ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสามีติ สยเมว ปตฺตจีวรํ สํวิทหิตฺวา ปจฺจูสกาเล สพฺพปจฺฉา ธมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวา[๑] นิกฺขมนฺเตน ภิกฺขุนา สทฺธึ นิกฺขมิ. ปริเวเณ นิสีทิตฺวา สชฺฌายนฺตา ตํ "อาจริโยติ น สลฺลกฺเขสุํ. โส วีสํ โยชนสตํ คนฺตฺวา, เอกสฺมึ อรญฺญาวาเส ตึส ภิกฺขู วสนฺติ, เต อุปสงฺกมิตฺวา สงฺฆตฺเถรํ วนฺทิตฺวา "ภนฺเต อวสฺสโย เม โหถาติ อาห. "อาวุโส ตฺวํ ธมฺมกถิโก, อมฺเหหิ นาม ตํ นิสฺสาย กิญฺจิ

๑. สี. ยุ. ปคฺคณฺหิตฺวา.

ชานิตพฺพํ ภเวยฺย, กสฺมา เอวํ วเทสีติ. "มา ภนฺเต เอวํ กโรถ, อวสฺสโย เม โหถาติ. เต ปน สพฺเพ ขีณาสวาว. อถ นํ มหาเถโร "อิมสฺส อุคฺคหํ นิสฺสาย มาโน อตฺถิเยวาติ อนุเถรสฺส สนฺติกํ ปหิณิ. โสปิ ตํ ตเถวาห. อิมินา นีหาเรน สพฺเพปิ ตํ เปเสนฺตา ทิวาฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สูจิกมฺมํ กโรนฺตสฺส สพฺพนวกสฺส สตฺตวสฺสิก- สามเณรสฺส สนฺติกํ ปหิณึสุ. เอวมสฺส มานํ นีหรึสุ. โส นีหตมาโน สามเณรสฺส สนฺติเก อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา "อวสฺสโย เม โหหิ สปฺปุริสาติ อาห. "อโห อาจริย กึ นาเมตํ กเถถ, ตุมฺเห มหลฺลกา พหุสฺสุตา, ตุมฺหากํ สนฺติเก มยา กิญฺจิ การณํ ชานิตพฺพํ ภเวยฺยาติ. "มา เอวํ กริ สปฺปุริส, โหหิเยว เม อวสฺสโยติ. "ภนฺเต สเจ โอวาทกฺขมา ภวิสฺสถ, ภวิสฺสามิ โว อวสฺสโยติ. "โหมิ สปฺปุริส, อหํ `อคฺคึ ปวิสาติ วุตฺเต, อคฺคึปิ ปวิสิสฺสามิ เอวาติ. อถ นํ โส อวิทูเร เอกํ สรํ ทสฺเสตฺวา "ภนฺเต ยถา นิวตฺถปารุตาว อิมํ สรํ ปวิสถาติ อาห. โส หิสฺส มหคฺฆานํ ทุปฏฺฏจีวรานํ นิวตฺถปารุตภาวํ ญตฺวาปิ "โอวาทกฺขโม นุ โข โนติ วีมํสนฺโต เอวมาห. เถโรปิ เอกวจเนเนว โอตริ. อถ นํ จีวรกณฺณานํ เตมนกาเล "เอถ ภนฺเตติ วตฺวา, เอกวจเนเนว อาคนฺตฺวา ฐิตํ อาห "ภนฺเต เอกสฺมึ วมฺมิเก ฉ ฉิทฺทานิ, ตตฺถ เอเกน ฉิทฺเทน โคธา อนฺโต ปวิฏฺฐา, ตํ คณฺหิตุกาโม อิตรานิ ปญฺจ ฉิทฺทานิ ถเกตฺวา ฉฏฺฐํ ภินฺทิตฺวา ปวิฏฺฐจฺฉิทฺเทเนว คณฺหาติ;

เอวํ ตุมฺเหปิ ฉทฺวาริเกสุ อารมฺมเณสุ[๑] เสสานิ ปญฺจ ทฺวารานิ ปิธาย มโนทฺวาเร กมฺมํ ปฏฺฐเปถาติ. พหุสฺสุตสฺส ภิกฺขุโน เอตฺตเกเนว ปทีปุชฺชลนํ วิย อโหสิ. โส "เอตฺตกเมว โหตุ สปฺปุริสาติ กรชกาเย ญาณํ โอตาเรตฺวา สมณธมฺมํ อารภิ.

สตฺถา วีสโยชนสต มตฺถเก นิสินฺโนว ตํ ภิกฺขุํ โอโลเกตฺวา "ยเถวายํ ภิกฺขุ ภูริปญฺโญ; เอวเมว เตน อตฺตานํ ปติฏฺฐาเปตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เตน สทฺธึ กเถนฺโต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห

"โยคา เว ชายเต ภูริ, อโยคา ภูริสงฺขโย,'
เอตํ เทฺวธาปถํ ญตฺวา ภวาย วิภวาย จ
ตถตฺตานํ นิเวเสยฺย; ยถา ภูริ ปวฑฺฒตีติ.

ตตฺถ "โยคาติ: อฏฺฐตฺตึสาย อารมฺมเณสุ โยนิโส มนสิการา. ภูรีติ: ปฐวีสมาย วิตฺถตาย ปญฺญาเยตํ นามํ. สงฺขโยติ: วินาโส. เอตํ เทฺวธาปถนฺติ: เอตํ โยคญฺจ อโยคญฺจ. ภวาย วิภวาย จาติ: วฑฺฒิยา จ อวฑฺฒิยา จ. ตถตฺตานนฺติ: ยถา อยํ ภูริสงฺขาตา ปญฺญา ปวฑฺฒติ; เอวํ อตฺตานํ นิเวเสยฺยาติ อตฺโถ.

คาถาวสาเน โปฐิลตฺเถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ.

โปฐิลตฺเถรวตฺถุ.

๑. "ฉสุ ทฺวาเรสูติ ภวิตพฺพํ.

๖. มหลฺลกตฺเถรวตฺถุ. (๒๐๘)

"วนํ ฉินฺทถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล มหลฺลเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ กุฏุมฺพิกา อฑฺฒา มหทฺธนา อญฺญมญฺญํ สหายกา เอกโต ปุญฺญานิ กโรนฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา "มยํ มหลฺลกา, กึ โน ฆราวาเสนาติ สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชึสุ, มหลฺลกภาเวน ปน ธมฺมํ ปริยาปุณิตุํ อสกฺโกนฺตา วิหารปริยนฺเต ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา เอกโต วสึสุ, ปิณฺฑาย จรนฺตาปิ เยภุยฺเยน ปุตฺตทารสฺเสว เคหํ คนฺตฺวา ภุญฺชึสุ. เตสุ เอกสฺส ปุราณทุติยิกา มธุรปาจิกา นาม. สา เตสํ สพฺเพสํปิ อุปการิกา อโหสิ; ตสฺมา สพฺเพปิ อตฺตนา ลทฺธํ อาหารํ คเหตฺวา ตสฺสาเอว เคเห นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติ. สาปิ เนสํ ยถาสนฺนิหิตํ สูปพฺยญฺชนํ เทติ. สา อญฺญตเรน อาพาเธน ผุฏฺฐา กาลมกาสิ. อถ เต มหลฺลกตฺเถรา สหายกตฺเถรสฺส ปณฺณสาลายํ สนฺนิปติตฺวา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา "มธุรหตฺถรสา อุปาสิกา กาลกตาติ วิลปนฺตา โรทึสุ, ภิกฺขูหิ จ สมนฺตโต อุปธาวิตฺวา "กิมิทํ อาวุโสติ ปุฏฺฐา "ภนฺเต สหายสฺส โน ปุราณทุติยิกา กาลกตา, สา อมฺหากํ อติวิย อุปการิกา, อิทานิ กุโต ตถารูปํ ลภิสฺสาม, อิมินา การเณน โรทามาติ อาหํสุ. ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ

ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปเต, ตสฺสา กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สมุทฺทตีเร จรมานาย สมุทฺทอูมิยา สมุทฺทํ ปเวเสตฺวา มาริตาย, กากา หุตฺวา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา, `ตํ นีหริสฺสามาติ มุขตุณฺฑเกหิ มหาสมุทฺทํ อุสฺสิญฺจนฺตา กิลมึสูติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา

"อปิ นุ หนุกา สนฺตา, มุขญฺจ ปริสุสฺสติ,
โอรมาม น ปาเรม, ปูรเตว มโหทธีติ

อิมํ กากชาตกํ[๑] วิตฺถาเรตฺวา เต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา "ภิกฺขเว ราคโทสโมหวนํ นิสฺสาย ตุมฺเหหิ อิทํ ทุกฺขํ ปตฺตํ, ตํ วนํ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติ, เอวํ นิทฺทุกฺขา ภวิสฺสถาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ, วนโต ชายเต ภยํ,
เฉตฺวา วนํ วนฏฺจญฺจ นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโว;
ยาวญฺหิ วนฏฺโฐ น ฉิชฺชติ
อณุมตฺโตปิ นรสฺส นาริสุ
ปฏิพทฺธมโนว ตาว โส
วจฺโฉ ขีรปโกว มาตรีติ.

ตตฺถ "มา รุกฺขนฺติ: สตฺถารา หิ "วนํ ฉินฺทถาติ วุตฺเต, เตสํ อจิรปฺปพฺพชิตานํ "สตฺถา อมฺเห วาสีอาทีนิ คเหตฺวา วนํ ฉินฺทาเปตีติ รุกฺขํ ฉินฺทิตุกามตาจิตฺตํ[๒] อุปฺปชฺชติ; อถ เน "มยา ราคาทิกิเลสวนํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ, น รุกฺเขติ ปฏิเสเธนฺโต "มา

๑. กากชาตกํ. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๔๒. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๙๓.
๒. ม. สี. ยุ. "จิตฺตนฺติ นตฺถิ.

รุกฺขนฺติ อาห. วนโตติ: ยถา ปกติวนโต สีหาทิภยํ ชายติ; เอวํ ชาติอาทิภยํปิ กิเลสวนโต ชายตีติ อตฺโถ. วนํ วนฏฺจญฺจาติ เอตฺถ มหนฺตา รุกฺขา วนํ นาม, ขุทฺทกา ตสฺมึ วเน ฐิตา วนฏฺฐา นาม; ปุพฺพุปฺปตฺติกา รุกฺขา วา วนํ นาม, อปราปรุปฺปตฺติกา วนฏฺฐา นาม; เอวเมว มหนฺตมหนฺตา ภวกฑฺฒนกา กิเลสา วนํ นาม, ปวตฺติยํ วิปากทายกา วนฏฺฐา นาม; ปุพฺพุปฺปตฺติกา วา วนํ นาม, อปราปรุปฺปตฺติกา วนฏฺฐา นาม. ตํ ปน อุภยํปิ จตุตฺถมคฺคญาเณน ฉินฺทิตพฺพํ, เตนาห "เฉตฺวา วนํ วนฏฺจญฺจาติ. นิพฺพนา โหถาติ: นิกฺกิเลสา โหถ. ยาวญฺหิ วนฏฺโจติ: ยาว เอส อณุมตฺโตปิ กิเลสวนฏฺโจ นรสฺส นารีสุ น ฉิชฺชติ; ตาว โส ขีรปโก วจฺโฉ มาตริ วิย ปฏิพทฺธมโน ลคฺคจิตฺโต ว โหตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต มหลฺลกตฺเถรา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺจหึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

มหลฺลกตฺเถรวตฺถุ.

๗. สารีปุตฺตตฺเถรสฺสสทฺธิวิหาริกวตฺถุ.[๑] (๒๐๘)

"อุจฺฉินฺทาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อารพฺภ กเถสิ.

เอโก กิร สุวณฺณการกปุตฺโต อภิรูโป เถรสฺส สนฺติเก

๑. ม. สี. ยุ. สุวณฺณการตฺเถรสฺส วตฺถุ.

ปพฺพชิ. เถโร "ตรุณานํ ราโค อุสฺสนฺโน โหตีติ จินฺเตตฺวา ตสฺส ราคปฏิฆาตาย อสุภกมฺมฏฺฐานํ อทาสิ. ตสฺส ปน ตํ อสปฺปายํ; ตสฺมา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เตมาสํ วายมนฺโต จิตฺเตกคฺคตามตฺตํปิ อลภิตฺวา ปุน เถรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา, เถเรน "อุปฏฺฐิตํ เต อาวุโส กมฺมฏฺฐานนฺติ วุตฺเต, ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ. อถสฺส เถโร "กมฺมฏฺฐานํ น สมฺปชฺชตีติ โวสานํ อาปชฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ วตฺวา ปุน ตเทว กมฺมฏฺฐานํ สาธุกํ กเถตฺวา อทาสิ. โส ทุติยวาเรปิ กญฺจิ วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต อาคนฺตฺวา เถรสฺส อาโรเจสิ.[๑] เถโรปิ สการณํ สอุปมํ กตฺวา ตเทว กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิ. โส ปุนปิ อาคนฺตฺวา กมฺมฏฺฐานสฺส อสมฺปชฺชนภาวํ กเถสิ. เถโร จินฺเตสิ "การโก ภิกฺขุ อตฺตนิ วิชฺชมาเน กามฉนฺทาทโย `วิชฺชมานาติ อวิชฺชมาเน `อวิชฺชมานาติ จ ชานาติ; อยญฺจาปิ ภิกฺขุ การโก โน อการโก, ปฏิปนฺโน โน อปฺปฏิปนฺโน; อหํ ปเนตสฺส อชฺฌาสยํ น ชานามิ, พุทฺธเวเนยฺโย เอโส ภวิสฺสตีติ ตํ อาทาย สายณฺหสมเย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "อยํ ภนฺเต มม สทฺธิวิหาริโก, อิมสฺส มยา อิมินา การเณน อิทํ นาม กมฺมฏฺฐานํ ทินฺนนฺติ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ.

อถ นํ สตฺถา "อาสยานุสยญาณํ นาเมตํ ปารมิโย ปูเรตฺวา ทสสหสฺสโลกธาตุํ อุนฺนาเทตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺตานํ พุทฺธานํเยว โหตีติ วตฺวา "กตรกุลา นุ โข เอส ปพฺพชิโตติ อาวชฺชนฺโต

๑. ม. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "อถสฺสาติ อตฺถิ.

"สุวณฺณการกุลาติ ญตฺวา อตีเต อตฺตภาเว โอโลเกนฺโต ตสฺส สุวณฺณการกุเลเยว ปฏิปาฏิยา นิพฺพตฺตานิ ปญฺจ อตฺตภาวสตานิ ทิสฺวา "อิมินา ทหเรน ทีฆรตฺตํ สุวณฺณการกมฺมํ กโรนฺเตน `กณฺณิการปุปฺผปทุมปุปฺผาทีนิ กริสฺสามีติ รตฺตสุวณฺณเมว สมฺปริวตฺติตํ, อิมสฺส อสุภปฏิกูลกมฺมฏฺฐานํ น วฏฺฏติ, มนาปเมวสฺส กมฺมฏฺฐานสปฺปายนฺติ จินฺเตตฺวา "สารีปุตฺต ตยา กมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา จตฺตาโร มาเส กิลมิตํ ภิกฺขุํ อชฺช ปจฺฉาภตฺเตเยว อรหตฺตํ ปตฺตํ๔ ปสฺสิสฺสสิ, คจฺฉ ตฺวนฺติ เถรํ อุยฺโยเชตฺวา อิทฺธิยา จกฺกมตฺตํ สุวณฺณปทุมํ มาเปตฺวา ปตฺเตหิ เจว นาเฬน จ อุทกพินฺทูนิ มุญฺจนฺตํ วิย กตฺวา "หนฺท ภิกฺขุ อิมํ ปทุมํ อาทาย วิหารปจฺจนฺเต วาลุกราสิมฺหิ ฐเปตฺวา สมฺมุขฏฺฐาเน ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา `โลหิตกํ โลหิตกนฺติ ปริกมฺมํ กโรหีติ อทาสิ. ตสฺส สตฺถุ หตฺถโต ปทุมํ คณฺหนฺตสฺเสว จิตฺตํ ปสีทิ. โส วิหารปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา วาลุกํ อุสฺสาเปตฺวา, ตตฺถ ปทุมนาฬํ ปเวเสตฺวา สมฺมุเข ปลฺลงฺเกน นิสินฺโน "โลหิตกํ โลหิตกนฺติ ปริกมฺมํ อารภิ. อถสฺส ตํ ขณํเยว นีวรณานิ วิกฺขมฺภึสุ, อุปจารชฺฌานํ อุปฺปชฺชิ. ตทนนฺตรํ ปฐมชฺฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ปญฺจหากาเรหิ วสีภาวํ ปาเปตฺวา ยถานิสินฺโนว ทุติยชฺฌานาทีนิ ปตฺวา วสีภูเต จตุตฺถชฺฌาเน ฌานกีฬํ กีฬนฺโต นิสีทิ. สตฺถา ตสฺส ฌานานํ อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา "สกฺขิสฺสติ นุ โข เอส อตฺตโน ธมฺมตาย อุตฺตรึ วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุนฺติ โอโลเกนฺโต "น สกฺขิสฺสตีติ ญตฺวา "ตํ ปทุมํ มิลายตูติ อธิฏฺฐหิ. ตํ หตฺเถหิ

มทฺทิตปทุมํ วิย มิลายนฺตํ กาฬวณฺณํ อโหสิ. โส ฌานา วุฏฺฐาย ตํ โอโลเกตฺวา "กึ นุ โข อิทํ ปทุมํ ชราย ปหฏํ ปณฺณายติ, อนุปาทินฺนเกปิ เอวํ ชราย อภิภุยฺยมาเน, อุปาทินฺนเก กถา นาม นตฺถิ, อิทํปิ หิ ชรา อภิภวิสฺสตีติ อนิจฺจลกฺขณํ ปสฺสิ. ตสฺมึ ปน ทิฏฺเฐ, ทุกฺขลกฺขณํ อนตฺตลกฺขณญฺจ ทิฏฺฐเมว โหติ. ตสฺส ตโย ภวา อาทิตฺตา วิย กณฺเฐ พทฺธกุณปํ วิย จ ขายึสุ. ตสฺมึ ขเณ ตสฺส อวิทูเร กุมารกา เอกํ สรํ โอตริตฺวา กุมุทานิ ภญฺชิตฺวา ถเล ราสึ กโรนฺติ. โส ถเล จ ชเล จ กุมุทานิ โอโลเกสิ. อถสฺส ชเล กุมุทานิ อภิรูปานิ อุทกํ ปคฺฆรนฺตานิ วิย อุปฏฺฐหึสุ, อิตรานิ อคฺคคฺเคสุ ปริมิลาตานิ. โส "อนุปาทินฺนกํ ชรา เอวํ ปหรติ, อุปาทินฺนกํ กึ น ปหริสฺสตีติ สุฏฺฐุตรํ อนิจฺจลกฺขณาทีนิ อทฺทส. สตฺถา "ปากฏีภูตํ อิทานิ อิมสฺส ภิกฺขุโน กมฺมฏฺฐานนฺติ ญตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺนโกว โอภาสํ มุญฺจิ. โส ตสฺส มุขํ ปหริ. อถสฺส "กินฺนุ โข เอตนฺติ โอโลเกนฺตสฺส, สตฺถา อาคนฺตฺวา สมฺมุเข ฐิโต วิย อโหสิ. โส อุฏฺฐาย อญฺชลึ ปคฺคณฺหิ. อถสฺส สตฺถา สปฺปายํ สลฺลกฺเขตฺวา อิมํ คาถมาห

"อุจฺฉินฺท สิเนหมตฺตโน
กุมุทํ สารทิกํว ปาณินา
สนฺติมคฺคเมว พฺรูหย,
นิพฺพานํ สุคเตน เทสิตนฺติ.

ตตฺถ "อุจฺฉินฺทาติ: อรหตฺตมคฺเคน ฉินฺท. สารทิกนฺติ: สรทกาเล นิพฺพตฺตํ. สนฺติมคฺคนฺติ: นิพฺพานคามึ อฏฺจงฺคิกํ มคฺคํ. พฺรูหยาติ: วฑฺฒย. นิพฺพานนฺติ นิพฺพานํ หิ สุคเตน เทสิตํ; ตสฺมา ตสฺส มคฺคํ ภาเวหีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ.

สารีปุตฺตตฺเถรสฺสสทฺธิวิหาริกวตฺถุ.

๘. มหาธนวาณิชวตฺถุ. (๒๑๐)

"อิธ วสฺสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาธนวาณิชํ นาม อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร พาราณสิโต กุสุมฺภรตฺตานํ วตฺถานํ ปญฺจ สกฏสตานิ ปูเรตฺวา วณิชฺชาย สาวตฺถึ อาคโต. โส นทีตีรํ ปตฺวา "เสฺว นทึ อุตฺตริสฺสามีติ ตตฺเถว สกฏานิ โมเจตฺวา วสิ. รตฺตึ มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา วสฺสิ. นที สตฺตาหํ อุทกสฺส ปูรา อฏฺฐาสิ. นคเรปิ สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬึสุ. กุสุมฺภรตฺเตหิ กิจฺจํ นตฺถิ. วาณิโช จินฺเตสิ "อหํ ทูรมาคโต, สเจ ปุน คมิสฺสามิ, ปปญฺโจ ภวิสฺสติ, อิเธว วสฺสญฺจ เหมนฺตญฺจ คิมฺหญฺจ มม กมฺมํ กโรนฺโต วสิตฺวา อิมานิ วิกฺกีณิสฺสามีติ. สตฺถา นคเร ปิณฺฑาย จรนฺโต ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา สิตํ ปาตุกริตฺวา อานนฺทตฺเถเรน สิตการณํ ปุฏฺโฐ อาห "ทิฏฺโฐ เต อานนฺท มหาธนวาณิโชติ. "อาม ภนฺเตติ. "โส อตฺตโน

ชีวิตนฺตรายํ อชานิตฺวา อิมํ สํวจฺฉรํ อิเธว วสิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกีณิตุํ จิตฺตํ อกาสีติ. "กึ ปนสฺส ภนฺเต อนฺตราโย ภวิสฺสตีติ. สตฺถา "อาม อานนฺท สตฺตาหเมว ชีวิตฺวา โส มจฺจุมุเข ปติฏฺฐหิสฺสตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"อชฺเชว กิจฺจํ อาตปฺปํ, โก ชญฺญา `มรณํ สุเว,'
น หิ โน สงฺครนฺเตน มหาเสเนน มจฺจุนา;
เอวํ วิหารึ อาตาปึ อโหรตฺตมตนฺทิตํ
ตํ เว `ภทฺเทกรตฺโตติ สนฺโต อาจิกฺขเต มุนีติ.

"คจฺฉามิสฺส ภนฺเต อาโรเจสฺสามีติ. "วิสฺสฏฺโฐ คจฺฉ อานนฺทาติ. เถโร สกฏฏฺฐานํ[๑] คนฺตฺวา ภิกฺขาย จริ. วาณิโช เถรํ อาหาเรน ปฏิมาเนสิ. อถ นํ เถโร อาห "กิตฺตกํ กาลํ อิธ วสิสฺสสีติ. "ภนฺเต อหํ ทูรโต อาคโต, สเจ ปุน คมิสฺสามิ, ปปญฺโจ ภวิสฺสติ; อิมํ สํวจฺฉรํ อิธ วสิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกีณิตฺวา คมิสฺสามีติ. "อุปาสก ทุชฺชาโน ชีวิตนฺตราโย, อปฺปมาทํ กาตุํ วฏฺฏตีติ. "กึ ปน ภนฺเต อนฺตราโย ภวิสฺสตีติ. "อาม อุปาสก, สตฺตาหเมว เต ชีวิตํ ปวตฺติสฺสตีติ. โส สํวิคฺคมานโส หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิ. อถสฺส สตฺถา อนุโมทนํ กโรนฺโต "อุปาสก ปณฺฑิเตน นาม `อิเธว วสฺสาทีนิ วสิสฺสามิ, อิทญฺจิทญฺจ กมฺมํ ปโยเชสฺสามีติ จินฺเตตุํ น วฏฺฏติ, อตฺตโน[๒] ชีวิตนฺตรายเมว

๑. สี. ยุ. สกฏาวารํ. ๒. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "ปนาติ อตฺถิ.

จินฺเตตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อิธ วสฺสํ วสิสฺสามิ อิธ เหมนฺตคิมฺหิสุ'
อิติ พาโล วิจินฺเตติ อนฺตรายํ น พุชฺฌตีติ.

ตตฺถ "อิธ วสฺสนฺติ: อิมสฺมึ ฐาเน อิทญฺจิทญฺจ กมฺมํ กโรนฺโต จาตุมฺมาสํ วสฺสํ วสิสฺสามิ. เหมนฺตคิมฺหิสูติ: "เหมนฺตคิมฺเหสุปิ จตฺตาโร[๑] มาเส อิทญฺจิทญฺจ กมฺมํ กโรนฺโต อิเธว วสิสฺสามีติ เอวํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกํ อตฺถํ อชานนฺโต พาโล วิจินฺเตติ. อนฺตรายนฺติ: "อสุกสฺมึ นาม กาเล วา เทเส วา วเย วา มริสฺสามีติ อตฺตโน ชีวิตนฺตรายํ น พุชฺฌตีติ.

เทสนาวสาเน โส วาณิโช โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ. วาณิโชปิ สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา "สีสโรโค วิย เม อุปฺปนฺโนติ สยเน นิปชฺชิ, ตถานิปนฺโนว กาลํ กตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺตีติ.

มหาธนวาณิชวตฺถุ.

๑. อาเมณฺฑิเตน ภวิตพฺพํ.

๙. กิสาโคตมีวตฺถุ. (๒๑๑)

"ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กิสาโคตมึ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ สหสฺสวคฺเค

"โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อมตํ ปทํ,

เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อมตํ ปทนฺติ

คาถาวณฺณนาย วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ. ตทา หิ สตฺถา "กิสาโคตมิ ลทฺธา เต เอกจฺฉรมตฺตา สิทฺธตฺถกาติ อาห. "น ลทฺธา ภนฺเต, สกลคาเม ชีวนฺเตหิ มตกาว พหุตราติ. อถ นํ สตฺถา "ตฺวํ `มเมว ปุตฺโต มโตติ สลฺลกฺเขสิ, ธุวธมฺโม เอส สพฺพสตฺตานํ, มจฺจุราชา หิ สพฺพสตฺเต อปริปุณฺณชฺฌาสเยเอว มโหโฆ วิย ปริกฑฺฒมาโน อปายสมุทฺเท ปกฺขิปตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ พฺยาสตฺตมนสํ นรํ

สุตฺตํ คามํ มโหโฆว มจฺจุ อาทาย คจฺฉตีติ.

ตตฺถ "ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตนฺติ: ตํ รูปพลาทิสมฺปนฺเน ปุตฺเต จ ปสู จ ลภิตฺวา "มม ปุตฺตา อภิรูปา พลสมฺปนฺนา ปณฺฑิตา สพฺพกิจฺจสมตฺถา, มม โคโณ อภิรูโป อโรโค มหาภารสโห, มม คาวี พหุขีราติ เอวํ ปุตฺเตหิ จ ปสูหิ จ สมฺมตฺตํ ปมตฺตํ นรํ. พฺยาสตฺตมนสนฺติ: หิรญฺญสุวณฺณาทีสุ วา ปตฺตจีวราทีสุ วา

กิญฺจิเทว ลภิตฺวา ตโต อุตฺตริตรํ ปตฺถนตาย อาสตฺตมานสํ. จกฺขุวิญฺเญยฺยาทีสุ อารมฺมเณสุ วุตฺตปฺปกาเรสุ วา ปริกฺขาเรสุ ยํ ยํ ลทฺธํ โหติ ตตฺถ ตตฺเถว ลคฺคนตาย พฺยาสตฺตมานสํ วา. สุตฺตํ คามนฺติ: นิทฺทํ อุปคตํ สตฺตนิกายํ. มโหโฆวาติ: ยถา เอวรูปํ คามํ คมฺภีรวิตฺถโต มหนฺโต มหานทีโอโฆ อนฺตมโส สุนขํปิ อเสเสตฺวา สพฺพํ อาทาย คจฺฉติ; เอวํ วุตฺตปฺปการํ นรํ มจฺจุ อาทาย คจฺฉตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน กิสาโคตมี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

กิสาโคตมีวตฺถุ.

๑๐. ปฏาจาราวตฺถุ. (๒๑๒)

"น สนฺติ ปุตฺตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปฏาจารํ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ สหสฺสวคฺเค

"โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ,
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยนฺติ

คาถาวณฺณนาย วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ. ตทา หิ สตฺถา ปฏาจารํ ตนุภูตโสกํ ญตฺวา "ปฏาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส

ตาณํ วา เลนํ๑ วา ภวิตุํ น สกฺโกนฺติ; ตสฺมา วิชฺชมานาปิ เต น สนฺติเยว; ปณฺฑิเตน ปน สีลํ วิโสเธตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามิมคฺคเมว โสเธตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย, น ปิตา, นปิ พนฺธวา,
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา'
เอตมตฺถวสํ ญตฺวา ปณฺฑิโต สีลสํวุโต
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ ขิปฺปเมว วิโสธเยติ.

ตตฺถ "ตาณายาติ: ตาณภาวาย ปติฏฺฐานตฺถาย. พนฺธวาติ: ปุตฺเต จ มาตาปิตโร จ ฐเปตฺวา อวเสสา ญาติสุหชฺชา. อนฺตเกนาธิปนฺนสฺสาติ: มรเณน อภิภูตสฺส. ปวตฺติยํ หิ ปุตฺตาทโย อนฺนปานาทิทาเนน เจว อุปฺปนฺนกิจฺจนิตฺถรเณน จ ตาณํ หุตฺวาปิ มรณกาเล เกนจิ อุปาเยน มรณํ ปฏิพาหิตุํ อสมตฺถตาย ตาณตฺถาย เลนตฺถาย น สนฺติ นาม; เตเนว วุตฺตํ "นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตาติ. เอตมตฺถวสนฺติ: เอตํ เตสํ อญฺญมญฺญสฺส ตาณํ ภวิตุํ อสมตฺถภาวสงฺขาตํ การณํ ชานิตฺวา ปณฺฑิโต จตุปาริสุทฺธิสีเลน สํวุโต รกฺขิโต โคปิโต หุตฺวา นิพฺพานคมนํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ สีฆํ สีฆํ วิโสเธยฺยาติ อตฺโถ.

๑. สี. เลนํ วา สรณํ. ยุ. สรณํ วา เลนํ วา.

เทสนาวสาเน ปฏาจารา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, อญฺเญปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ปฏาจาราวตฺถุ.

มคฺควคฺควณฺณนานิฏฺฐิตา.

วีสติโม วคฺโค.

๒๑. ปกิณฺณกวคฺควณฺณนา

๑. อตฺตโนปุพฺพกมฺมวตฺถุ. (๒๑๓)

"มตฺตาสุขปริจฺจาคาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย เวสาลี อิทฺธา อโหสิ ผีตา พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสา. ตตฺถ หิ วาเรน รชฺชํ กโรนฺตานํ ขตฺติยานํเยว สตฺตสตาธิกานิ สตฺต สหสฺสานิ สตฺต จ ขตฺติยา อเหสุํ. เตสํ วสนตฺถาย ตตฺตกาเยว ปาสาทา, ตตฺตกาเนว กูฏาคารานิ; อุยฺยาเน วิหารตฺถาย ตตฺตกาเยว อารามา จ โปกฺขรณิโย จ อเหสุํ. สา อปเรน สมเยน ทุพฺภิกฺขา อโหสิ ทุสฺสสฺสา. ตตฺถ ฉาตกโทเสน ปฐมํ ทุคฺคตมนุสฺสา กาลมกํสุ. เตสํ ตตฺถ ตตฺถ ฉฑฺฑิตานํ กุณปานํ คนฺเธน อมนุสฺสา นครํ ปวิสึสุ. อมนุสฺสุปทฺทเวน พหุตรา กาลมกํสุ. เตสํ กุณปคนฺธปฏิกูลตาย สตฺตานํ อหิวาตกโรโค อุปฺปชฺชิ. เอวํ "ทุพฺภิกฺขภยํ อมนุสฺสภยํ โรคภยนฺติ ตีณิ ภยานิ อุปฺปชฺชึสุ. นครวาสิโน สนฺนิปติตฺวา ราชานํ อาหํสุ "มหาราช อิมสฺมึ นคเร ตีณิ ภยานิ อุปฺปนฺนานิ, อิโต ปุพฺเพ ยาว สตฺตมา ราชปริวฏฺฏา เอวรูปํ ภยํ นาม น อุปฺปนฺนปุพฺพํ; ธมฺมิกราชูนํ หิ กาเล เอวรูปํ ภยํ น อุปฺปชฺชตีติ. ราชา สณฺฐาคาเร สพฺเพสํ

สนฺนิปาตํ กาเรตฺวา "สเจ เม อธมฺมิกภาโว อตฺถิ, ตํ วิจินถาติ อาห. เวสาลีวาสิโน สพฺพํ ปเวณึ วิจินนฺตา รญฺโญ กญฺจิ โทสํ อทิสฺวา "มหาราช นตฺถิ เต โทโสติ วตฺวา "กถนฺนุ โข อิทํ อมฺหากํ ภยํ วูปสมํ คจฺเฉยฺยาติ มนฺตยึสุ. ตตฺถ เอกจฺเจหิ "พลิกมฺเมน อายาจนาย มงฺคลกิริยายาติ วุตฺเต, สพฺพมฺปิ ตํ วิธึ กตฺวา ปฏิพาหิตุํ นาสกฺขึสุ. อญฺเญ เอวมาหํสุ "ฉ สตฺถาโร มหานุภาวา, เตสุ อิธาคตมตฺเตสุ, ภยํ วูปสเมยฺยาติ. อปเร "สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน, โส หิ ภควา สพฺพสตฺตหิตาย ธมฺมํ เทเสสิ มหิทฺธิโก มหานุภาโว; ตสฺมึ อิธาคเต, อิมานิ ภยานิ วูปสมํ คจฺเฉยฺยุนฺติ อาหํสุ. เตสํ วจนํ สพฺเพปิ อภินนฺทิตฺวา "กหํ นุ โข โส ภควา เอตรหิ วิหรตีติ อาหํสุ. ตทา ปน สตฺถา อุปกฏฺฐายึ วสฺสูปนายิกาย รญฺโญ พิมฺพิสารสฺส ปฏิญฺญํ ทตฺวา เวฬุวเน วิหรติ. เตน จ สมเยน พิมฺพิสารสฺส สมาคเม พิมฺพิสาเรน สทฺธึ โสตาปตฺติผลํ ปตฺโต มหาลิ นาม ลิจฺฉวิ ตสฺสํ ปริสาย สนฺติเก นิสินฺโน โหติ. เวสาลีวาสิโน มหนฺตํ ปณฺณาการํ สชฺเชตฺวา "ราชานํ พิมฺพิสารํ สญฺญาเปตฺวา สตฺถารํ อิธ อาเนถาติ มหาลิญฺเจว ลิจฺฉวึ ปุโรหิตปุตฺตญฺจ ปหิณึสุ. เต คนฺตฺวา รญฺโญ ปณฺณาการํ ทตฺวา ตํ ปวตฺตึ นิเวเทตฺวา "มหาราช สตฺถารํ อมฺหากํ นครํ เปเสถาติ ยาจึสุ. ราชา "ตุมฺเหว ชานาถาติ น สมฺปฏิจฺฉิ. เต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ยาจึสุ "ภนฺเต เวสาลิยํ ตีณิ ภยานิ อุปฺปนฺนานิ, ตานิ, ตุมฺเหสุ คเตสุ, วูปสเมสฺสนฺติ,

เอถ ภนฺเต, คจฺฉามาติ. สตฺถา เตสํ วจนํ สุตฺวา อาวชฺชนฺโต "เวสาลิยํ รตนสุตฺเต[๑] วุตฺเต, สารกฺขา จกฺกวาฬานํ โกฏิสตสหสฺสํ ผริสฺสติ, สุตฺตปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ, ตานิ ภยานิ วูปสมิสฺสนฺตีติ ญตฺวา เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิ. ราชา พิมฺพิสาโร "สตฺถา[๒] กิร เวสาลีคมนํ สมฺปฏิจฺฉิตนฺติ สุตฺวา นคเร โฆสนํ กาเรตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "กึ ภนฺเต เวสาลีคมนํ สมฺปฏิจฺฉิตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "อาม มหาราชาติ วุตฺเต, "เตนหิ ภนฺเต อาคเมถ, ตาว มคฺคํ ปฏิยาเทสฺสามีติ วตฺวา ราชคหสฺส จ คงฺคาย จ อนฺตเร ปญฺจโยชนภูมึ สมํ กาเรตฺวา โยชเน โยชเน วิหารํ ปฏิยาเทตฺวา สตฺถุ คมนกาลํ อาโรเจสิ. อถ สตฺถา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ. ราชา โยชนนฺตเร โยชนนฺตเร ชนฺนุกมตฺเต[๓] โอธินา ปญฺจวณฺณานิ ปุปฺผานิ โอกิราเปตฺวา ธชปตากกทฺทลิอาทีนิ อุสฺสาเปตฺวา ภควโต ฉตฺตาติฉตฺตํ กตฺวา เทฺว เสตจฺฉตฺตานิ เอเกกสฺส ภิกฺขุโน เอกเมกํ เสตจฺฉตฺตํ อุปธาเรตฺวา สปริวาโร ปุปฺผคนฺธาทีหิ ปูชํ กโรนฺโต สตฺถารํ เอเกกสฺมึ วิหาเร วสาเปตฺวา มหาทานานิ ทตฺวา ปญฺจหิ ทิวเสหิ คงฺคาตีรํ ปาเปตฺวา ตตฺถ นาวํ อลงฺกโรนฺโต เวสาลิกานํ สาสนํ เปเสสิ "มคฺคํ ปฏิยาเทตฺวา สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺตูติ. เต "ทฺวิคุณํ ปูชํ กริสฺสามาติ เวสาลิยา จ คงฺคาย จ อนฺตเร ติโยชนภูมึ สมํ กาเรตฺวา ภควโต จตูหิ เสตจฺฉตฺเตหิ เอเกกสฺส

๑. ธ. ขุ. ๒๕/๕. สุ. ขุ. ๒๕/๓๖๗. ๒. สตฺถาราติ ยุตฺตตรํ ฯ
๓. สี. ยุ. ชนฺนุมตฺเตน.

ภิกฺขุโน ทฺวีหิ ทฺวีหิ เสตจฺฉตฺเตหิ ฉตฺตาติฉตฺตานิ สชฺเชตฺวา ปูชํ กุรุมานา อาคนฺตฺวา คงฺคาย ตีเร อฏฺฐํสุ. พิมฺพิสาโร เทฺว นาวา สงฺฆาเฏตฺวา มณฺฑปํ กาเรตฺวา ปุปฺผทามาทีหิ อลงฺการาเปตฺวา สพฺพรตนมยํ พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปสิ. ภควา ตสฺมึ นิสีทิ. ภิกฺขูปิ นาวํ อภิรูหิตฺวา ภควนฺตํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสุ. ราชา อนุคจฺฉนฺโต คลปฺปมาณํ อุทกํ โอตริตฺวา "ยาว ภนฺเต ภควา อาคจฺฉติ, ตาวาหํ อิเธว คงฺคาตีเร วสิสฺสามีติ วตฺวา นาวํ อุยฺโยเชตฺวา นิวตฺติ. สตฺถา โยชนมตฺตํ อทฺธานํ คงฺคาย คนฺตฺวา เวสาลิกานํ สีมํ ปาปุณิ. ลิจฺฉวิราชาโน สตฺถารํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา คลปฺปมาณํ อุทกํ ปวิสิตฺวา นาวํ ตีรํ อุปเนตฺวา สตฺถารํ นาวาโต โอตารยึสุ. สตฺถารา อุตฺตริตฺวา นทีตีเร อกฺกนฺตมตฺเตเยว, มหาเมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ. สพฺพตฺถ ชนฺนุกปฺปมาณอูรุปฺปมาณกฏิปฺปมาณาทีนิ อุทกานิ๑ สนฺทนฺตานิ สพฺพกุณปานิ คงฺคายํ ปเวสยึสุ. ปริสุทฺโธ ภูมิภาโค อโหสิ. ลิจฺฉวิราชาโน สตฺถารํ โยชเน โยชเน วสาเปตฺวา มหาทานานิ ทตฺวา ทฺวิคุณํ ปูชํ กโรนฺตา ตีหิ ทิวเสหิ เวสาลึ นยึสุ. สกฺโก เทวราชา เทวคณปริวุโต อคมาสิ. มเหสกฺขานํ เทวตานํ สนฺนิปาเตน อมนุสฺสา เยภุยฺเยน ปลายึสุ. สตฺถา สายํ นครทฺวาเร ฐตฺวา อานนฺทตฺเถรํ อามนฺเตสิ "อิมํ อานนฺท รตนสุตฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา ลิจฺฉวิกุมาเรหิ สทฺธึ วิจรนฺโต เวสาลิยํ ติณฺณํ ปาการานํ อนฺตเร ปริตฺตํ กโรหีติ. เถโร สตฺถารา ทินฺนํ รตนสุตฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา

๑.เอกวจนํ กาตพฺพํ.

สตฺถุ เสลมยปตฺเตน อุทกํ อาทาย นครทฺวาเร ฐิโต, ปณิธานโต ปฏฺฐาย ตถาคตสฺส "ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถ-ปารมิโยติ สมตึส ปารมิโย ปญฺจ มหาปริจฺจาเค "โลกตฺถจริยา ญาตตฺถจริยา พุทฺธตฺถจริยาติ ติสฺโส จริยาโย ปจฺฉิมภเว คพฺภาวกฺกนฺตึ ชาตึ อภินิกฺขมนํ ปธานจริยํ โพธิปลฺลงฺเก มารวิชยํ สพฺพญฺญุตญาณปฺปฏิเวธํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํ นว โลกุตฺตรธมฺเมติ สพฺเพปิเม พุทฺธคุเณ อาวชฺชิตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ติยามรตฺตึ ตีสุ ปาการนฺตเรสุ ปริตฺตํ กโรนฺโต วิจริ. เตน "ยงฺกิญฺจีติ วุตฺตมตฺเตเยว, อุทฺธํ ขิตฺตํ อุทกํ อมนุสฺสานํ อุปริ ปติ. "ยานีธ ภูตานีติ คาถากถนโต ปฏฺฐาย รชตวฏํสกา วิย อุทกพินฺทูนิ อากาเส อุคฺคนฺตฺวา คิลานานํ มนุสฺสานํ อุปริ ปตึสุ. ตาวเทว วูปสนฺตโรคา มนุสฺสา อุฏฺฐาย เถรํ ปริวาเรสส. "ยงฺกิญฺจีติ วุตฺตปทโต ปฏฺฐาย ปน อุทกผุสิเตหิ ผุฏฺฐา ผุฏฺฐา ปุพฺเพ อปลายนฺตา สงฺการกูฏภิตฺติปเทสาทีนิ นิสฺสิตา อมนุสฺสา เตน เตน ทฺวาเรน ปลายึสุ. ทฺวารานิ อโนกาสานิ อเหสส. เต โอกาสํ อลภนฺตา ปาการํ ภินฺทิตฺวา ปลายึสุ. มหาชโน นครมชฺเฌ สณฺฐาคารํ สพฺพคนฺเธหิ อุปลิมฺปิตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกาทิวิจิตฺตํ วิตานํ พนฺธิตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา สตฺถารํ อาเนสิ. สตฺถา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิ. ภิกฺขุสงฺโฆปิ ลิจฺฉวิคโณปิ สตฺถารํ ปริวาเรตฺวา นิสีทิ. สกฺโกปิ เทวราชา เทวคณปริวุโต ปฏิรูเป โอกาเส อฏฺฐาสิ. เถโรปิ สกลนครํ อนุวิจริตฺวา วูปสนฺตโรเคน มหาชเนน สทฺธึ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา

นิสีทิ. สตฺถา ปริสํ โอโลเกตฺวา ตเทว รตนสุตฺตํ อภาสิ. เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. เอวํ "ปุนทิวเสปิ ปุนทิวเสปีติ สตฺตาหํ ตเทว รตนสุตฺตํ เทเสตฺวา สพฺพภยานํ วูปสนฺตภาวํ ญตฺวา ลิจฺฉวิคณํ อามนฺเตตฺวา เวสาลิโต นิกฺขมิ. ลิจฺฉวิราชาโน ทฺวิคุณํ สกฺการํ กโรนฺตา ปุน ตีหิ ทิวเสหิ สตฺถารํ คงฺคาตีรํ นยึสุ. คงฺคาย นิพฺพตฺตา นาคราชาโน จินฺตยึสุ "มนุสฺสา ตถาคตสฺส สกฺการํ กโรนฺติ, มยํ กึ นุ กโรมาติ. เต สุวณฺณรชตมณิมยา นาวาโย มาเปตฺวา สุวณฺณรชตมณิมเย ปลฺลงฺเก ปญฺญาเปตฺวา ปญฺจวณฺณปทุมสญฺฉนฺนํ อุทกํ กตฺวา "ภนฺเต อมฺหากํปิ อนุคฺคหํ กโรถาติ อตฺตโน อตฺตโน นาวํ อภิรุหณตฺถาย สตฺถารํ ยาจึสุ. มนุสฺสา จ นาคา จ ตถาคตสฺส ปูชํ กโรนฺติ. "มยํ กึ นุ กโรมาติ ภุมฺมฏฺฐกเทเว อาทึ กตฺวา ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกา สพฺพเทวตา สกฺการํ กรึสุ. ตตฺถ นาคา โยชนิกานิ ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุกฺขิปึสุ. เอวํ เหฏฺฐา นาคา ภูมิตเล มนุสฺสา รุกฺขคจฺฉปพฺพตาทีสุ ภุมฺมฏฺฐกเทวตา อนฺตลิกฺเข อากาสฏฺฐกเทวตาติ นาคภวนํ อาทึ กตฺวา จกฺกวาฬปริยนฺเตน ยาว พฺรหฺมโลกา ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุสฺสาปิตานิ อเหสุํ. ฉตฺตนฺตเรสุ ธชา, ธชนฺตเรสุ ปตากา, เตสํ อนฺตรนฺตรา ปุปฺผทามวาสจุณฺณ-ธูปาทิสกฺกาโร อโหสิ. สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา เทวปุตฺตา ฉณเวสํ คเหตฺวา อุคฺโฆสยมานา อากาเส วิจรึสุ. ตโยเอว กิร สมาคมา มหนฺตา อเหสุํ "ยมกปาฏิหาริยสมาคโม เทโวโรหณสมาคโม อยํ

คงฺโคโรหณสมาคโมติ. ปรตีเร พิมฺพิสาโรปิ ลิจฺฉวีหิ กตสกฺการโต ทฺวิคุณํ สกฺการํ สชฺเชตฺวา ภควโต อาคมนํ อุทิกฺขมาโน อฏฺฐาสิ. สตฺถา คงฺคาย อุโภสุ ปสฺเสสุ ราชูนํ มหนฺตํ ปริจฺจาคํ โอโลเกตฺวา นาคาทีนญฺจ อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา เอเกกาย นาวาย ปญฺจปญฺจภิกฺขุ-สตปริวารํ เอเกกํ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ. โส เอเกกสฺส เสตจฺฉตฺตสฺส เจว กปฺปรุกฺขสฺส จ มาลาปุปฺผทามสฺส จ เหฏฺฐา นาคคณปริวุโต นิสินฺโน โหติ. ภุมฺมฏฺฐกเทวตาทีสุปิ เอเกกสฺมึ โอกาเส สปริวารํ เอเกกํ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ. เอวํ สกลจกฺกวาฬคพฺเภ เอกฺสฺสเว เอกจฺฉเณ วิย จ ชาเต, นาคานํ อนุคฺคหํ กโรนฺโต เอกํ รตนนาวํ อภิรุหิ. ภิกฺขูสุปิ เอเกโก เอเกกเมว อภิรุหิ. นาคราชาโน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นาคภวนํ ปเวเสตฺวา สพฺพรตฺตึ สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมกถํ สุตฺวา ทุติยทิวเส ทิพฺเพน ขาทนีเยน โภชนีเยน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสึสุ. สตฺถา อนุโมทนํ กตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา สกลจกฺกวาฬเทวตาหิ ปูชิยมาโน ปญฺจหิ นาวสเตหิ คงฺคานทึ อติกฺกมิ. ราชา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา สตฺถารํ นาวาโต โอตาเรตฺวา อาคมนกาเล ลิจฺฉวีหิ กตสกฺการโต ทฺวิคุณํ สกฺการํ กตฺวา ปุริมนเยเนว ปญฺจหิ ทิวเสหิ ราชคหํ อาเนสิ.

ทุติยทิวเส ภิกฺขู ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา สายณฺหสมเย ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ " อโห พุทฺธานํ อานุภาโว, อโห สตฺถริ เทวมนุสฺสานํ ปสาโท; คงฺคาย นาม โอรโต จ ปารโต จ อฏฺฐโยชนมคฺเค พุทฺธคเตน ปสาเทน ราชูหิ สมตลํ

ภูมึ กตฺวา วาลุกา โอกิริตฺวา ชนฺนุมตฺเตน โอธินา นานาวณฺณานิ ปุปฺผานิ สนฺถตานิ, คงฺคาย อุทกํ นาคานุภาเวน ปญฺจวณฺเณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํ, ยาว อกนิฏฺฐภวนา ฉตฺตาติฉตฺตานิ อุสฺสาปิตานิ, สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอกาลงฺการํ เอกุสฺสวํ วิย จ ชาตนฺติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว เอส ปูชาสกฺกาโร มยฺหํ พุทฺธานุภาเวน นิพฺพตฺโต, น นาคเทวพฺรหฺมานุภาเวน, อตีเต ปน อปฺปมตฺตกปริจฺจาคานุภาเวน นิพฺพตฺโตติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต ตมตฺถํ ปกาเสตุกาโม อตีตํ อาหริ:

"อตีเต ตกฺกสิลายํ สงฺโข นาม พฺราหฺมโณ อโหสิ. ตสฺส ปุตฺโต สุสิโม นาม มาณโว โสฬสวสฺสุทฺเทสิโก. โส เอกทิวสํ ปิตรํ อุปสงฺกมิตฺวา "อิจฺฉามหํ ตาต พาราณสึ คนฺตฺวา มนฺเต สชฺฌายิตุนฺติ. อถ นํ ปิตา อาห "เตนหิ ตาต อสุโก นาม พฺราหฺมโณ มม สหายโก, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อธิยสฺสูติ. โส "สาธูติ ปฏิสุณิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺวา ตํ พฺราหฺมณํ อุปสงฺกมิตฺวา ปิตรา ปหิตภาวํ อาจิกฺขิ. อถ นํ โส "สหายกสฺส เม ปุตฺโตติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรถํ ภทฺทเกน ทิวเสน มนฺเต วาเจตุํ อารภิ. โส ลหุญฺจ คณฺหนฺโต พหุญฺจ คณฺหนฺโต คหิตคฺคหิตญฺจ สุวณฺณภาชเน ปกฺขิตฺตสีหเตลมิว อวินสฺสมานํ ธาเรนฺโต น จิรสฺเสว อาจริยสฺส มุขโต อุคฺคณฺหิตพฺพํ สพฺพํ อุคฺคณฺหิตฺวา สชฺฌายํ กโรนฺโต อตฺตโน อุคฺคหิตสิปฺปสฺส

อาทิมชฺฌเมว ปสฺสติ, โน ปริโยสานํ. โส อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา "อหํ อิมสฺส สิปฺปสฺส อาทิมชฺฌเมว ปสฺสามิ, โน ปริโยสานนฺติ วตฺวา, อาจริเยน "อหํปิ ตาต น ปสฺสามีติ วุตฺเต, "อถ โก อาจริย ปริโยสานํ ชานาตีติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิเม ตาต อิสโย อิสิปตเน วิหรนฺติ, เต ชาเนยฺยุํ, เตสํ สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉสฺสูติ อาจริเยน วุตฺเต, ปจฺเจกพุทฺเธ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ "ตุมฺเห กิร ปริโยสานํ ชานาถาติ. "อาม ชานามาติ. "เตนหิ เม อาจิกฺขถาติ.. "มยํ อปพฺพชิตสฺส น อาจิกฺขาม; สเจ เต ปริโยสาเนนตฺโถ, ปพฺพชสฺสูติ. โส "สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิ. อถสฺส เต "อิทํ ตาว สิกฺขสฺสูติ วตฺวา "เอวํ เต นิวาเสตพฺพํ, เอวํ ปารุปิตพฺพนฺติอาทินา นเยน อภิสมาจาริกวตฺตํ อาจิกฺขึสุ. โส ตตฺถ สิกฺขนฺโต อุปนิสฺสยสมฺปนฺนตฺตา น จิรสฺเสว ปจฺเจกสมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา สกลพาราณสีนคเร คคนตเล ปุณฺณจนฺโท วิย ปากโฏ ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต อโหสิ. โส อปฺปายุกสํวตฺตนิกสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา น จิรสฺเสว ปรินิพฺพายิ. อถสฺส ปจฺเจกพุทฺธา จ มหาชโน จ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ธาตุโย คเหตฺวา นครทฺวาเร ถูปํ ปติฏฺฐาเปสํ. สงฺโขปิ พฺราหฺมโณ "ปุตฺโต เม จิรํ คโต, ปวตฺติมสฺส ชานิสฺสามีติ ตํ ทฏฺฐุกาโม ตกฺกสิลโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺวา มหาชนกายํ สนฺนิปติตํ ทิสฺวา "อทฺธา อิเมสุ เอโกปิ เม ปุตฺตสฺส ปวตฺตึ ชานิสฺสตีติ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ "สุสิโม นาม มาณโว อิธาคมิ, อปิ นุ

ตสฺส ปวตฺตึ ชานาถาติ. "อาม พฺราหฺมณ ชานาม, อสุกสฺส นาม พฺราหฺมณสฺส สนฺติเก ตโย เวเท สชฺฌายิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปจฺเจกโพธึ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพายิ, อยมสฺส ถูโป ปติฏฺฐาปิโตติ. โส ภูมึ หตฺเถน ปหริตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา เจติยงฺคณํ คนฺตฺวา ติณานิ อุทฺธริตฺวา อุตฺตรสาฏเกน วาลุกํ อาหริตฺวา เจติยงฺคเณ อากิริตฺวา กมณฺฑลูทเกน ปริปฺโผสิตฺวา วนปุปฺเผหิ ปูชํ กตฺวา สาฏเกน ปตากํ อาโรเปตฺวา ถูปสฺส อุปริ อตฺตโน ฉตฺตํ พนฺธิตฺวา ปกฺกามิ.

สตฺถา อิทํ อตีตํ อาหริตฺวา "ตทา ภิกฺขเว อหํ สงฺโข พฺราหฺมโณ อโหสึ, มยา สุสิมสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส เจติยงฺคเณ ติณานิ อุทฺธฏานิ, ตสฺส เม กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน อฏฺฐโยชนมคฺคํ วิหตขาณุกณฺฏกํ กตฺวา สุทฺธํ สมตลํ กรึสุ; มยา ตตฺถ วาลุกา โอกิณฺณา, ตสฺส เม นิสฺสนฺเทน อฏฺฐโยชนมคฺเค วาลุกํ โอกิรึสุ; มยา ตตฺถ วนกุสุเมหิ ปูชา กตา, ตสฺส เม นิสฺสนฺเทน อฏฺฐโยชนมคฺเค[๑] นานาวณฺณานิ ปุปฺผานิ โอกิณฺณานิ, เอกโยชนฏฺฐาเน คงฺคาย อุทกํ ปญฺจวณฺเณหิ ปทุเมหิ สญฺฉนฺนํ: มยา ตตฺถ กมณฺฑลูทเกน ภูมิ ปริปฺโผสิตา, ตสฺส เม นิสฺสนฺเทน เวสาลิยํ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ; มยา ตตฺถ ปตากา อาโรปิตา ฉตฺตญฺจ พทฺธํ, ตสฺส เม นิสฺสนฺเทน ยาว อกนิฏฺฐภวนา ธชปตากจฺฉตฺตาติฉตฺตาทีหิ สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอกุสฺสวํ วิย ชาตํ; อิติ โข ภิกฺขเว เอส

๑. ยุ. อฏฺฐโยชเน มคฺเค.

ปูชาสกฺกาโร มยฺหํ เนว พุทฺธานุภาเวน นิพฺพตฺโต, น นาคเทวพฺรหฺมานุภาเวน, อตีเต ปน อปฺปมตฺตกปริจฺจาคานุภาเวนาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลํ สุขํ,
จเช มตฺตาสุขํ ธีโร สมฺปสฺสํ วิปุลํ สุขนฺติ.

ตตฺถ "มตฺตาสุขปริจฺจาคาติ: มตฺตาสุขนฺติ ปมาณยุตฺตกํ ปริตฺตสุขํ วุจฺจติ, ตสฺส ปริจฺจาเคน. วิปุลํ สุขนฺติ: อุฬารํ สุขํ นิพฺพานสุขํ วุจฺจติ, ตญฺเจ ปสฺเสยฺยาติ อตฺโถ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "เอกํ หิ โภชนปาตึ สชฺชาเปตฺวา ภุญฺชนฺตสฺส มตฺตาสุขํ นาม อุปฺปชฺชติ, ตํ ปน ปริจฺจชิตฺวา อุโปสถํ วา กโรนฺตสฺส ทานํ วา เทนฺตสฺส วิปุลํ อุฬารํ นิพฺพานสุขํ นาม นิพฺพตฺตติ; ตสฺมา สเจ เอวํ ตสฺส มตฺตาสุขสฺส ปริจฺจาคา วิปุลํ สุขํ ปสฺสติ, อเถตํ วิปุลํ สุขํ สมฺมา ปสฺสนฺโต ปณฺฑิโต ตํ มตฺตาสุขํ จเชยฺยาติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อตฺตโนปุพฺพกมฺมวตฺถุ.

๒. กุกฺกุฏณฺฑขาทิกาวตฺถุ. (๒๑๔)

"ปรทุกฺขูปธาเนนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุกฺกุฏณฺฑขาทิกํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยา กิร อวิทูเร ปณฺฑุรํ นาม เอโก คาโม, ตตฺเถโก เกวฏฺโฏ วสติ. โส สาวตฺถึ คจฺฉนฺโต อจิรวตีตีเร กจฺฉปณฺฑานิ ทิสฺวา ตานิ อาทาย สาวตฺถึ คนฺตฺวา เอกสฺมึ เคเห ปจาเปตฺวา ขาทนฺโต ตสฺมึ[1] เคเห กุมาริกาย เอกํ อณฺฑํ อทาสิ. สา ตํ ขาทิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อญฺญํ ขาทนียํ นาม น อิจฺฉิ. อถสฺสา มาตา กุกฺกุฏิยา วิชาตฏฺฐานโต เอกํ อณฺฑํ คเหตฺวา อทาสิ. สา ตํ ขาทิตฺวา รสตณฺหาย พทฺธา ตโต ปฏฺฐาย สยเมว กุกฺกุฏิยา อณฺฑานิ คเหตฺวา ขาทิ. กุกฺกุฏี วิชาตกาเล ตํ อตฺตโน อณฺฑานิ คเหตฺวา ขาทนฺตึ ทิสฺวา ตาย อุปทฺทุตา อาฆาตํ พนฺธิตฺวา "อิโตทานิ จุตา "ยกฺขินี หุตฺวา"[2] ตว ทารเก ขาทิตุํ สมตฺถา หุตฺวา นิพฺพตฺเตยฺยนฺติ ปตฺถนํ ฐเปตฺวา กาลํ กตฺวา ตสฺมึเยว เคเห มชฺชารี หุตฺวา นิพฺพตฺติ. อิตราปิ กาลํ กตฺวา ตตฺเถว กุกฺกุฏี หุตฺวา นิพฺพตฺติ. กุกฺกุฏี อณฺฑานิ วิชายิ. มชฺชารี อาคนฺตฺวา ตานิ ขาทิตฺวา ทุติยํปิ ตติยํปิ ขาทิเยว. กุกฺกุฏี "ตโย วาเร มม อณฺฑานิ ขาทิตฺวา อิทานิ มํ ขาทิตุกามาสิ, อิโต จุตา สปุตฺตกํ ตํ ขาทิตุํ ลเภยฺยนฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ตโต จุตา ทีปินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ. อิตราปิ กาลํ กตฺวา มิคี หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตสฺสา วิชาตกาเล ทีปินี อาคนฺตฺวา ตํ สทฺธึ ปุตฺเตหิ ขาทิ. เอวํ ขาทนฺตา ปญฺจสุ อตฺตภาวสเตสุ อญฺญมญฺญสฺส ทุกฺขํ อุปฺปาเทตฺวา อวสาเน เอกา ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เอกา สาวตฺถิยํ กุลธีตา

๑. ตตฺถาติ ยุตฺตตรํ. ๒. ปมาทลิขิเตน ภวิตพฺพํ.

หุตฺวา นิพฺพตฺติ. อิโต ปรํ "น หิ เวเรน เวรานีติ คาถาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ. อิธ ปน สตฺถา "เวรํ หิ อเวเรน อุปสมฺมติ, โน เวเรนาติ วตฺวา อุภินฺนํปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"ปรทุกฺขูปธาเนน โย อตฺตโน สุขมิจฺฉติ,
เวรสํสคฺคสํสฏฺโฐ เวรา โส น ปริมุจฺจตีติ.

ตตฺถ "ปรทุกฺขูปธาเนนาติ: ปรสฺมึ ทุกฺขฏฺฐปเนน, ปรทุกฺขุปฺปาทเนนาติ อตฺโถ. เวรสํสคฺคสํสฏฺโฐติ: โส ปุคฺคโล อกฺโกสนปฺปจฺจกฺโกสนปฺปหรณปฺปฏิปฺปหรณาทีนํ วเสน อญฺญมญฺญํ กเตน เวรสํสคฺเคน สํสฏฺโฐ. เวรา โส น ปริมุจฺจตีติ: นิจฺจกาลํ เวรวเสน ทุกฺขเมว ปาปุณาตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ยกฺขินี สรเณสุ ปติฏฺฐาย ปญฺจ สีลานิ สมาทยิตฺวา เวรโต มุจฺจิ. อิตราปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

กุกฺกุฏณฺฑขาทิกาวตฺถุ.

๓. ภทฺทิยภิกฺขุวตฺถุ. (๒๑๕)

"ยํ หิ กิจฺจนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ภทฺทิยํ นิสฺสาย ชาติยาวเน วิหรนฺโต ภทฺทิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร ปาทุกมณฺฑเน อุยฺยุตฺตา อเหสุํ. ยถาห? เตน โข

ปน สมเยน ภทฺทิยา ภิกฺขู อเนกวิหิตํ ปาทุกมณฺฑนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ: ติณปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ มุญฺชปาทุกํ[๑] ปพฺพชปาทุกํ หินฺตาลปาทุกํ กมฺพลปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ, ริญฺจนฺติ อุทฺเทสํ ปริปุจฺฉํ อธิสีลํ อธิจิตฺตํ อธิปฺปญฺญนฺติ.[๒] ภิกฺขู เตสํ ตถากรณภาวํ อุชฺฌายิตฺวา สตฺถุ อาโรเจสสุ. สตฺถา เต ภิกฺขู ครหิตฺวา "ภิกฺขเว ตุมฺเห อญฺเญน กิจฺเจน อาคนฺตฺวา อญฺญสฺมึเยว กิจฺเจ อุยฺยุตฺตาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"ยํ หิ กิจฺจํ, ตทปวิทฺธํ, อกิจฺจํ ปน กยีรติ;[๓]
อุนฺนฬานํ ปมตฺตานํ เตสํ วฑฺฒนฺติ อาสวา;
เยสญฺจ สุสมารทฺธา นิจฺจํ กายคตา สติ,
อกิจฺจํ เต น เสวนฺติ, กิจฺเจ สาตจฺจการิโน;
สตานํ สมฺปชานานํ อตฺถํ คจฺฉนฺติ อาสวาติ.

ตตฺถ "ยํ หิ กิจฺจนฺติ: ภิกฺขุโน หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนํ อรญฺญวาโส ธุตงฺค ปริหรณํ ภาวนา-รามตาติเอวมาทิ กิจฺจํ นาม. อิเมหิ ปน, ยํ อตฺตโน กิจฺจํ; ตํ อปวิทฺธํ ฉฑฺฑิตํ. อกิจฺจนฺติ: ภิกฺขุโน ปน ฉตฺตมณฺฑนํ อุปาหนมณฺฑนํ ปาทุกปตฺตถาลกธมกรกกายพนฺธนอํสพนฺธนมณฺฑนํ อกิจฺจํ

๑. ปาลิยมฺปน "มุญฺชปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ ปพฺพชปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ หินฺตาลปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ กมลปาทุกํ กโรนฺติปิ กาเรนฺติปิ กมฺพลปาทุกนฺติ ทิสฺสนฺติ. ฌ. ว. ๒. มหาวคฺเค ๕/๒๐. ๓. ม. กรียติ.

นาม. เยหิ ตํ กยีรติ, เตสํ มานนพํ อุกฺขิปิตฺวา จรเณน อุนฺนพานํ สติโวสฺสคฺเคน ปมตฺตานํ จตฺตาโรปิ อาสวา วฑฺฒนฺตีติ อตฺโถ. สุสมารทฺธาติ: สุปคฺคหิตา. กายคตา สตีติ: กายานุปสฺสนาภาวนา. อกิจฺจนฺติ: เต เอตํ ฉตฺตมณฺฑนาทิกํ อกิจฺจํ น เสวนฺติ น กโรนฺตีติ อตฺโถ. กิจฺเจติ: ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย กตฺตพฺเพ อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนาทิเก กรณีเย. สาตจฺจการิโนติ: สตตํ การิโน อฏฺฐิตการิโน. เตสํ สติยา อวิปฺปวาเสน สตานํ "สาตฺถกสมฺปชญฺญํ สปฺปายสมฺปชญฺญํ โคจรสมฺปชญฺญํ อสมฺโมหสมฺปชญฺญนฺติ จตูหิ สมฺปชญฺเญหิ สมฺปชานานํ จตฺตาโรปิ อาสวา อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปริกฺขยํ อภาวํ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

ภทฺทิยภิกฺขุวตฺถุ.

๔. ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ. (๒๑๖)

"มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ สมฺพหุลา อาคนฺตุกา ภิกฺขู สตฺถารํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. ตสฺมึ ขเณ

ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถโร ภควโต อวิทูเร อติกฺกมติ. สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ จิตฺตวารํ ญตฺวา "ปสฺสถ ภิกฺขเว, อยํ ภิกฺขุ มาตาปิตโร หนิตฺวา นิทฺทุกฺโข หุตฺวา ยาตีติ วตฺวา, เตหิ [ภิกฺขูหิ] "กึ นุ โข สตฺถา วทตีติ อญฺญมญฺญํ มุขานิ โอโลเกตฺวา สํสยํ ปกฺขนฺเตหิ "กึ นาเมตํ วทถาติ วุตฺเต, เตสํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา ราชาโน เทฺว จ ขตฺติเย
รฏฺฐํ สานุจรํ หนฺตฺวา อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณติ.

ตตฺถ "สานุจรนฺติ: อายสาธเกน อายุตฺตเกน สหิตํ, เอตฺถ หิ "ตณฺหา ชเนติ ปุริสนฺติ วจนโต ตีสุ ภเวสุ สตฺตานํ ชนนโต ตณฺหา มาตา นาม. "อหํ อสุกสฺส นาม รญฺโญ วา ราชมหามตฺตสฺส วา ปุตฺโตติ ปิตรํ นิสฺสาย อสฺมิมานสฺส อุปฺปชฺชนโต อสฺมิมาโน ปิตา นาม. โลโก วิย ราชานํ ยสฺมา สพฺพานิ ทิฏฺฐิคตานิ เทฺว สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย ภชนฺติ; ตสฺมา สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย เทฺว ขตฺติยราชาโน นาม. ทฺวาทสายตนานิ วิตฺถตตฺเถน รฏฺฐสทิสตฺตา รฏฺฐํ นาม. อายสาธโก อายุตฺตกปุริโส วิย ตํ นิสฺสิโต นนฺทิราโค อนุจโร นาม. อนีโฆติ: นิทฺทุกฺโข. พฺราหฺมโณติ: ขีณาสโว. เอเตสํ ตณฺหาทีนํ อรหตฺตมคฺคญาณาสินา หตตฺตา ขีณาสโว. นิทฺทุกฺโข หุตฺวา ยาตีติ อยเมตฺถ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ.

ทุติยคาถายปิ วตฺถุ ปุริมสทิสเมว. ตทาปิ สตฺถา

ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรเมว อารพฺภ เตสํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา ราชาโน เทฺว จ โสตฺถิเย
เวยฺยคฺฆปญฺจมํ หนฺตฺวา อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณติ.

ตตฺถ "เทฺว จ โสตฺถิเยติ: เทฺว จ พฺราหฺมเณ. อิมิสฺสา หิ คาถาย สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย จ เทสนาวิธิกุสลตาย จ สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย เทฺว พฺราหฺมณราชาโน กตฺวา กเถสิ. เวยฺยคฺฆปญฺจมนฺติ เอตฺถ พฺยคฺฆานุจริโต สปฺปฏิภโย ทุปฺปฏิปนฺโน มคฺโค เวยฺยคฺโฆ นาม, วิจิกิจฺฉานีวรณํปิ เตน สทิสตาย เวยฺยคฺฆํ นาม, ตํ ปญฺจมํ อสฺสาติ นีวรณปญฺจกํ เวยฺยคฺฆปญฺจมํ นาม. อิทญฺจ เวยฺยคฺฆปญฺจมํ อรหตฺตมคฺคญาณาสินา นิสฺเสสํ หนฺตฺวา อนีโฆ ยาติ พฺราหฺมโณติ อยเมตฺถ อตฺโถ. เสสํ ปุริมสทิสเมวาติ.

ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรวตฺถุ.

๕. ทารุสากฏิกวตฺถุ. (๒๑๗)

"สุปฺปพุทฺธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต ทารุสากฏิกสฺส ปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

ราชคหสฺมึ หิ "สมฺมาทิฏฺฐิกปุตฺโต จ มิจฺฉาทิฏฺฐิกปุตฺโต จาติ เทฺว ทารกา อภิกฺขณํ คุฬกีฬํ กีฬนฺติ. เตสุ สมฺมาทิฏฺฐิกปุตฺโต คุฬํ ขิปมาโน พุทฺธานุสฺสตึ อาวชฺชิตฺวา "นโม พุทฺธสฺสาติ

วตฺวา คุฬํ ขิปติ. อิตโร ติตฺถิยานํ คุเณ อุทฺทิสิตฺวา "นโม อรหนฺตานนฺติ วตฺวา ขิปติ. เตสุ สมฺมาทิฏฺฐิกปุตฺโต ชินาติ, อิตโร ปราชยติ. โส ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา "อยํ เอวํ อนุสฺสริตฺวา เอวํ วตฺวา คุฬํ ขิปนฺโต มํ ชินาติ, อหํปิ เอวรูปํ กริสฺสามีติ พุทฺธานุสฺสติยํ ปริจยมกาสิ. อเถกทิวสํ ตสฺส ปิตา สกฏํ โยเชตฺวา ทารูนํ อตฺถาย คจฺฉนฺโต ตํปิ ทารกํ อาทาย คนฺตฺวา อฏวิยํ ทารูนํ สกฏํ ปูเรตฺวา อาคจฺฉนฺโต พหินคเร สุสานสามนฺเต อุทกผาสุกฏฺฐาเน โคเณ โมเจตฺวา ภตฺตวิสฺสคฺคํ อกาสิ. อถสฺส โคณา สายณฺหสมเย นครํ ปวิสนฺเตน โคคเณน สทฺธึ นครเมว ปวิสึสุ. สากฏิโกปิ โคเณ อนุพนฺธนฺโต นครํ ปวิสิตฺวา สายํ โคเณ ทิสฺวา อาทาย นิกฺขมนฺโต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิ. ตสฺมึ หิ อสมฺปตฺเตเยว, ทฺวารํ ปิทหิ. อถสฺส ปุตฺโต เอกโกว รตฺติภาเค สกฏสฺส เหฏฺฐา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิ. ราชคหํ ปน ปกติยาปิ อมนุสฺสพหุลํ. อยญฺจ สุสานสนฺติเก นิปนฺโน. ตตฺถ นํ อมนุสฺสา ปสฺสึสุ. เอโก สาสนสฺส ปฏิกณฺฏโก มิจฺฉาทิฏฺฐิโก, เอโก สมฺมาทิฏฺฐิโก. เตสุ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก อาห "อยํ โน ภกฺโข, อิมํ ขาทามาติ. อิตโร "อลํ, มา เต รุจฺจีติ ตํ นิวาเรสิ. โส เตน นิวาริยมาโนปิ ตสฺส วจนํ อนาทยิตฺวา ทารกํ ปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิ. โส พุทฺธานุสฺสติปริจิตตฺตา ตสฺมึ ขเณ "นโม พุทฺธสฺสาติ อาห. อมนุสฺโส มหาภยภีโต ปฏิกฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิ. อถ นํ อิตโร "อมฺเหหิ อกิจฺจํ กตํ, ทณฺฑกมฺมมสฺส กโรมาติ วตฺวา ตํ

รกฺขมาโน อฏฺฐาสิ. มิจฺฉาทิฏฺฐิโก นครํ ปวิสิตฺวา รญฺโญ โภชนปาตึ ปูเรตฺวา โภชนํ อาหริ. อถ นํ อุโภปิ ตสฺส มาตาปิตโร วิย หุตฺวา ตํ อุฏฺฐาเปตฺวา โภเชตฺวา "อิมานิ อกฺขรานิ ราชาว ปสฺสตุ, มา อญฺโญติ ตํ ปวตฺตึ ปกาเสตฺวา ยกฺขานุภาเวน โภชนปาติยํ อกฺขรานิ ฉินฺทิตฺวา คตา. ปุนทิวเส "ราชกุลโต โจเรหิ ภาชนภณฺฑํ อวหฏนฺติ โกลาหลํ กโรนฺตา ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา โอโลเกตฺวา ตตฺถ อปสฺสนฺตา นครา นิกฺขมิตฺวา อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตา ทารุสกเฏ สุวณฺณปาตึ ทิสฺวา "อยํ โจโรติ ตํ ทารกํ คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสส. ราชา อกฺขรานิ ทิสฺวา "กิเมตํ ตาตาติ ปุจฺฉิ. "นาหํ เทว ชานามิ, มาตาปิตโร เม อาคนฺตฺวา รตฺตึ โภเชตฺวา รกฺขมานา อฏฺฐํสุ, อหํ `มาตาปิตโร มํ รกฺขนฺตีติ นิพฺภโยว นิทฺทํ อุปคโต, เอตฺตกํ อหํ ชานามีติ อาห. อถสฺส มาตาปิตโรปิ ตํ ฐานํ อคมํสุ. ราชา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา เต ตโยปิ ชเน อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ อาโรเจตฺวา "กินฺนุ โข ภนฺเต พุทฺธานุสฺสติเยว รกฺขา โหติ อุทาหุ ธมฺมานุสฺสติอาทโยปีติ ปุจฺฉิ. อถสฺส สตฺถา "มหาราช น เกวลํ พุทฺธานุสฺสติเยว รกฺขา, เยสํ ปน ฉพฺพิเธน จิตฺตํ สุภาวิตํ, เตสํ อญฺเญน รกฺขาวรเณน วา มนฺโตสเธหิ วา กิจฺจํ นตฺถีติ วตฺวา ฉฏฺฐานานิ ทสฺเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจํ พุทฺธคตา สติ.

สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจํ ธมฺมคตา สติ.
สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจํ สงฺฆคตา สติ.
สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ นิจฺจํ กายคตา สติ.
สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ อหึสาย รโต มโน.
สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ สทา โคตมสาวกา,
เยสํ ทิวา จ รตฺโต จ ภาวนาย รโต มโนติ.

ตตฺถ "สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺตีติ: พุทฺธคตํ สตึ คเหตฺวา สุปนฺตาเยว ปพุชฺฌนฺตา สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ นาม. สทา โคตมสาวกาติ: โคตมโคตฺตสฺส พุทฺธสฺส สวนนฺเต ชาตตฺตา ตสฺเสว อนุสาสนีสวนตาย โคตมสาวกา. พุทฺธคตา สตีติ: เยสํ[๑] "อิติปิ โส ภควาติอาทิปฺปเภเท พุทฺธคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติ นิจฺจกาลํ อตฺถิ, เต สทาปิ สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺตีติ อตฺโถ. ตถา อสกฺโกนฺตา ปน เอกทิวสํ ตีสุ กาเลสุ ทฺวีสุ กาเลสุ เอกสฺมึปิ กาเล พุทฺธานุสฺสตึ มนสิกโรนฺตา สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติเยว นาม. ธมฺมคตา สตีติ "สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโมติอาทิปฺปเภเท ธมฺมคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติ. สงฺฆคตา สตีติ "สุปฏิปนฺโน

๑. สี. ยุ. `เยสนฺติ นตฺถิ.

ภควโต สาวกสงฺโฆติอาทิปฺปเภท สงฺฆคุเณ อารพฺภ อุปฺปชฺชมานา สติ. กายคตา สตีติ ทฺวตฺตึสาการวเสน วา นวสิวฏฺฐิกาวเสน วา จตุธาตุววฏฺฐานวเสน วา อชฺฌตฺตนีลกสิณาทิรูปชฺฌานวเสน วา อุปฺปชฺชมานา สติ. อหึสาย รโตติ: โส กรุณาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรตีติ๑ เอวํ วุตฺตาย กรุณาภาวนาย รโต. ภาวนายาติ: เมตฺตาภาวนาย. กิญฺจาปิ หิ เหฏฺฐา กรุณาภาวนาย วุตฺตตฺตา อิธ สพฺพาปิ อวเสสา ภาวนา, อิธ ปน เมตฺตาภาวนาว อธิปฺเปตา. เสสํ ปฐมคาถายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

เทสนาวสาเน โส ทารโก มาตาปิตูหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. ปจฺฉา ปน ปพฺพชิตฺวา สพฺเพปิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

ทารุสากฏิกวตฺถุ.

๖. วชฺชีปุตฺตกภิกฺขุวตฺถุ. (๒๑๘)

"ทุปฺปพฺพชฺชํ ทุรภิรมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิยํ นิสฺสาย มหาวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ วชฺชีปุตฺตกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ, ยํ สนฺธาย วุตฺตํ "อญฺญตโร วชฺชีปุตฺตโก ภิกฺขุ เวสาลิยํ วิหรติ อญฺญตรสฺมึ วนสณฺเฑ. เตน โข ปน สมเยน เวสาลิยํ

๑. ที. สี. ๙/๓๑๐.

สพฺพรตฺตึ ฉณวาโร โหติ. อถโข โส ภิกฺขุ เวสาลิยํ ตุริยตาฬิต-
วาทิตนิคฺโฆสสทฺทํ สุตฺวา ปริเทวมาโน ตายํ เวลายํ อิมํ คาถมาห

"เอกกา มยํ อรญฺเญ วิหราม
อปวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ,
เอตาทิสิกาย รตฺติยา
โก สุ ทานิ อมฺเหหิ ปาปิโยติ.

โส กิร วชฺชีรฏฺเฐ ราชปุตฺโต วาเรน สมฺปตฺตํ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิโต, เวสาลิยํ จาตุมฺมหาราชิเกหิ สทฺธึ เอกาพทฺธํ กตฺวา สกลนคเร ธชปตากาทีหิ ปฏิมณฺฑิเต, โกมุทิยา ปุณฺณมาย สพฺพรตฺตึ ฉณวาเร วตฺตมาเน, เภริอาทีนํ ตุริยานํ ตาฬิตานํ นิคฺโฆสํ วีณาทีนญฺจ วาทิตานํ สทฺทํ สุตฺวา, ยานิ เวสาลิยํ สตฺต ราชสหสฺสานิ สตฺต ราชสตานิ สตฺต จ ราชาโน, ตตฺตกาเยว จ เนสํ อุปราชเสนาปติอาทโย, เตสุ อลงฺกตปฏิยตฺเตสุ นกฺขตฺตกีฬนตฺถาย วีถึ โอติณฺเณสุ, สฏฺฐิหตฺเถ มหาจงฺกเม จงฺกมมาโน คคนมชฺเฌ ฐิตํ ปุณฺณจนฺทํ ทิสฺวา จงฺกมโกฏิยํ ผลกํ นิสฺสาย ฐิโต เวฐนาลงฺการวิรหิตตฺตา วเน ฉฑฺฑิตทารุกํ วิย อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา "อตฺถิ นุ โข อญฺโญ อมฺเหหิ ลามกตโรติ จินฺเตนฺโต ปกติยา อารญฺญกาทิคุณยุตฺโตปิ ตสฺมึ ขเณ อนภิรติยา ปีฬิโต เอวมาห. โส ตสฺมึ วนสณฺเฑ อธิวตฺถาย เทวตาย "อิมํ ภิกฺขุํ สํเวเชสฺสามีติ อธิปฺปาเยน

"เอกโก ตฺวํ อรญฺเญ วิหรสิ
อปวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ,

ตสฺส เต พหุกา ปีหยนฺติ
เนรยิกา วิย สคฺคคามินนฺติ

วุตฺตํ อิมํ คาถํ สุตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิ. สตฺถา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ฆราวาสสฺส ทุกฺขตํ ปกาเสตุกาโม ปญฺจ ทุกฺขานิ สโมธาเนตฺวา อิมํ คาถมาห

"ทุปฺปพฺพชฺชํ ทุรภิรมํ ทุราวาสา ฆรา ทุกฺขา
ทุกฺโข สมานสํวาโส ทุกฺขานุปติตทฺธคู;
ตสฺมา น จทฺธคู สิยา น จ ทุกฺขานุปติโต สิยาติ.

ตตฺถ ทุปฺปพฺพชฺชนฺติ อปฺปํ วา มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ เจว ญาติปริวฏฺฏญฺจ ปหาย อิมสฺมึ สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชฺชํ นาม ทุกฺขํ. ทุรภิรมนฺติ: เอวํ ปพฺพชิเตนาปิ ภิกฺขาจริยาย ชีวิตวุตฺตึ ฆเฏนฺเตน อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติปูรณวเสน อภิรมิตุํ ทุกฺขํ. ทุราวาสาติ: ยสฺมา ปน ฆรํ อาวสนฺเตน ราชูนํ ราชกิจฺจํ อิสฺสรานํ อิสฺสรกิจฺจํ วหิตพฺพํ, ปริชโน[๑] เจว ธมฺมิกา จ สมณพฺราหฺมณา สงฺคหิตพฺพา, เอวํ สนฺเตปิ, ฆราวาโส ฉิทฺทฆโฏ วิย มหาสมุทฺโท วิย จ ทุปฺปูโร; ตสฺมา ฆรา นาเมเต ทุราวาสา ทุกฺขา อาวสิตุํ เตเนว การเณน ทุกฺขาติ อตฺโถ. ทุกฺโข สมานสํวาโสติ: คิหิโน หิ เย ชาติโคตฺตกุลโภเคหิ ปพฺพชิตา วา สีลาจารพาหุสจฺจาทีหิ สมานาปิ หุตฺวา "โกสิ ตฺวํ, โก อหนฺติอาทีนิ วตฺวา อธิกรณปฺปสุตา โหนฺติ, เต อสมานา นาม, เตหิ สทฺธึ

๑. ยุ. ปริชนา.

สํวาโส นาม ทุกฺโขติ อตฺโถ. ทุกฺขานุปติตทฺธคูติ: เย วฏฺฏสงฺขาตํ อทฺธานํ ปฏิปนฺนตฺตา อทฺธคู; เต ทุกฺเขน อนุปติตาว. ตสฺมา น จทฺธคูติ: ยสฺมา ทุกฺขานุปติตภาโวปิ ทุกฺโข อทฺธคูภาโวปิ ทุกฺโข; ตสฺมา วฏฺฏสงฺขาตํ อทฺธานํ คมนตาย อทฺธคูปิ น ภเวยฺย วุตฺตปฺปการเรน ทุกฺเขน อนุปติโตปิ น ภเวยฺยาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ ทสฺสิเต ทุกฺเข นิพฺพินฺทนฺโต ปญฺโจรมฺภาคิยานิ จ ปญฺจุทฺธมฺภาคิยานิ จ สํโยชนานิ ปทาเลตฺวา อรหตฺเต ปติฏฺฐหีติ.

วชฺชีปุตฺตกภิกฺขุวตฺถุ.

๗. จิตฺตคหปติวตฺถุ. (๒๑๙)

"สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโนติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิตฺตคหปตึ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ พาลวคฺเค "อสนฺตํ ภาวมิจฺเฉยฺยาติ คาถาวณฺณนายํ วิตฺถาริตํ. คาถาปิ ตตฺเถวาคตา. วุตฺตํ หิ ตตฺถ "กึ ปน ภนฺเต เอตสฺส ตุมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตสฺเสวายํ สกฺกาโร อุปฺปชฺชติ อุทาหุ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺเชยฺยาติ.[๑] "อานนฺท มม สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตสฺสาปิ อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺสาปิ ตสฺส

๑. ยุ. อุปฺปชฺเชถาติ.

อุปฺปชฺชติเยว, อยํ หิ อุปาสโก สทฺโธ ปสนฺโน สมฺปนฺนสีโล, เอวรูโป ยํ ยํ ปเทสํ[๑] ภชติ; ตตฺถ ตตฺเถวสฺส ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺตตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน ยโสโภคสมปฺปิโต
ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ; ตตฺถ ตตฺเถว ปูชิโตติ.

ตตฺถ "สทฺโธติ: โลกิยโลกุตฺตราย สทฺธาย สมนฺนาคโต. สีเลนาติ: "อาคาริยสีลํ อนาคาริยสีลนฺติ[๒] ทุวิธํ สีลํ, เตสุ อิธ อาคาริยสีลํ[๓] อธิปฺเปตํ, เตน สมนฺนาคโตติ อตฺโถ. ยโสโภคสมปฺปิโตติ: ยาทิโส อนาถปิณฺฑิกาทีนํ ปญฺจอุปาสกสตปริวารสงฺขาโต อาคาริยยโส ตาทิเสเนว ยเสน ธนธญฺญาทิโก เจว สตฺตวิธอริยธนสงฺขาโต จ ทุวิโธ โภโค เตน จ สมนฺนาคโตติ อตฺโถ. ยํ ยนฺติ: ปุรตฺถิมาทีสุ ทิสาสุ เอวรูโป กุลปุตฺโต ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ; ตตฺถ ตตฺถ เอวรูเปน ลาภสกฺกาเรน ปูชิโต ว โหตีติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

จิตฺตคหปติวตฺถุ.

๑. ยุ. ทิสํ. ๒. ยุ. อคาริยสีลํ อนาคาริยสีลนฺติ.
๓. อนุตฺตานตฺตทีปนายํ อนาคาริยสีลนฺติ ทิสฺสติ.

๘. จูฬสุภทฺทาวตฺถุ. (๒๒๐)

"ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส ธีตรํ จูฬสุภทฺทํ นาม อารพฺภ กเถสิ.

อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร ทหรกาลโต ปฏฺฐาย อุคฺคนครวาสี อุคฺโค นาม เสฏฺฐิปุตฺโต สหายโก อโหสิ. เต เอกาจริยกุเล สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺตา อญฺญมญฺญํ กติกํ กรึสุ "อมฺหากํ วยปฺปตฺตกาเล ปุตฺตธีตาสุ ชาตาสุ, โย ปุตฺตสฺส อตฺถาย ธีตรํ วาเรติ; เตน ตสฺส ธีตา ทาตพฺพาติ. เต อุโภปิ วยปฺปตฺตา อตฺตโน อตฺตโน นคเร เสฏฺฐิฏฺฐาเน ปติฏฺฐหึสุ.

เอกสฺมึ สมเย อุคฺคเสฏฺฐี วณิชฺชํ ปโยเชนฺโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ สาวตฺถึ อคมาสิ. อนาถปิณฺฑิโก อตฺตโน ธีตรํ จูฬสุภทฺทํ อามนฺเตตฺวา "อมฺม ปิตา เต อุคฺคเสฏฺฐี นาม อาคโต, ตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ ตว ภาโรติ อาณาเปสิ. สา "สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตสฺส อาคตทิวสโต ปฏฺฐาย สหตฺเถเนว สูปพฺยญฺชนาทีนิ สมฺปาเทติ, มาลาคนฺธวิเลปนาทีนิ อภิสงฺขโรติ, โภชนกาเล ตสฺส นหาโนทกํ ปฏิยาทาเปตฺวา นหานกาลโต ปฏฺฐาย สพฺพกิจฺจานิ สาธุกํ กโรติ. อุคฺคเสฏฺฐี ตสฺสา อาจารสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต เอกทิวสํ อนาถปิณฺฑิเกน สทฺธึ สุขกถาย นิสินฺโน "มยํ ทหรกาเล เอวํ นาม กติกํ กริมฺหาติ สาเรตฺวา จูฬสุภทฺทํ อตฺตโน ปุตฺตสฺสตฺถาย วาเรสิ. โส ปน ปกติยา มิจฺฉาทิฏฺฐิโก; ตสฺมา ทสพลสฺส ตมตฺถํ

อาโรเจตฺวา สตฺถารา อุคฺคเสฏฺฐิโน อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา อนุญฺญาโต, ภริยาย สทฺธึ มนฺเตตฺวา ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ทิวสํ ฐเปตฺวา, ธีตรํ วิสาขํ ทตฺวา อุยฺโยเชนฺโต ธนญฺชยเสฏฺฐี วิย มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา สุภทฺทํ อามนฺเตตฺวา "อมฺม สสฺสุรกุเล วสนฺติยา นาม อนฺโต อคฺคิ พหิ น นีหริตพฺโพติ ธนญฺชยเสฏฺฐินา วิสาขาย ทินฺนนเยเนว ทส โอวาเท ทตฺวา อุยฺโยเชนฺโต "สเจ เม คตฏฺฐาเน ธีตุ โทโส อุปฺปชฺชติ, ตุมฺเหหิ โสเธตพฺโพติ อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปาฏิโภเค คเหตฺวา, ตสฺสา อุยฺโยชนทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา, ปุริมภเว ธีตรา กตานํ สุจริตานํ ผลวิภูตึ โลกสฺส ปากฏํ กตฺวา ทสฺเสนฺโต วิย มหนฺเตน สกฺกาเรน ธีตรํ อุยฺโยเชสิ. ตสฺสา อนุปุพฺเพน อุคฺคนครํ ปตฺตกาเล สสฺสุรกุเลน สทฺธึ มหาชโน ปจฺจุคฺคมนํ อกาสิ. สาปิ อตฺตโน สิริวิภวํ ปากฏํ กาตุํ วิสาขา วิย สกลนครสฺส อตฺตานํ ทสฺเสนฺตี รเถ ฐตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา นาคเรหิ เปสิตํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา อนุรูปวเสน เตสํ เตสํ เปเสนฺตี สกลนครํ อตฺตโน คุเณหิ เอกพทฺธํ อกาสิ.

มงฺคลทิวสาทีสุ ปนสฺสา สสฺสุโร อเจลกานํ สกฺการํ กโรนฺโต "อาคนฺตฺวา อมฺหากํ สมเณ วนฺทตูติ เปเสสิ. สา ลชฺชาย นคฺเค ปสฺสิตุํ อสกฺโกนฺตี คนฺตุํ น อิจฺฉติ. โส ปุนปฺปุนํ เปเสตฺวาปิ ตาย ปฏิกฺขิตฺโต กุชฺฌิตฺวา "นีหรถ นนฺติ อาห. สา "น สกฺกา มม อการเณน โทสํ อาโรเปตุนฺติ กุฏุมฺพิเก ปกฺโกสาเปตฺวา ตมตฺถํ

อาโรเจสิ. เต ตสฺสา นิทฺโทสภาวํ ญตฺวา เสฏฺฐึ สญฺญาเปสส. โส "อยํ มม สมเณ `อหิริกาติ น วนฺทตีติ ภริยาย อาโรเจสิ. สา "กีทิสา นุ โข อิมิสฺสา สมณา, อติวิย เน ปสํสตีติ ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา อาห

"กีทิสา สมณา ตุยฺหํ พาฬฺหํ โข เน ปสํสสิ.
กึสีลา กึสมาจารา ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตาติ.

อถสฺสา สุภทฺทา พุทฺธานญฺเจว พุทฺธสาวกานญฺจ คุเณ ปกาเสนฺตี

"สนฺตินฺทฺริยา สนฺตมานสา สนฺตํ เตสํ คตํ ฐิตํ,
โอกฺขิตฺตจกฺขู มิตภาณี, ตาทิสา สมณา มม.
กายกมฺมํ สุจิ เตสํ, วาจากมฺมํ อนาวิลํ,
มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ, ตาทิสา สมณา มม.
วิมลา สงฺขมุตฺตาภา สุทฺธา อนฺตรพาหิรา[๑]
ปุณฺณา สุทฺเธหิ ธมฺเมหิ, ตาทิสา สมณา มม.
ลาเภน อุนฺนโต โลโก อลาเภน จ โอนโต,
ลาภาลาเภน เอกฏฺฐา, ตาทิสา สมณา มม.
ยเสน อุนฺนโต โลโก อยเสน จ โอนโต,
ยสายเสน เอกฏฺฐา, ตาทิสา สมณา มม.
ปสํสาย อุนฺนโต โลโก นินฺทายาปิ จ โอนโต,
สมา นินฺทาปสํสาสุ, ตาทิสา สมณา มม.

๑. สนฺตรพาหิรา [?]

สุเขน อุนฺนโต โลโก ทุกฺเขนาปิ จ โอนโต,

อกมฺปา สุขทุกฺเขสุ, ตาทิสา สมณา มมาติ-

เอวมาทีหิ วจเนหิ สสฺสุํ โตเสสิ. อถ นํ "สกฺกา ตว สมเณ อมฺหากํปิ ทสฺเสตุนฺติ วตฺวา, "สกฺกาติ วุตฺเต, "เตนหิ ยถา มยํ เต ปสฺสาม; ตถา กโรหีติ [อาห]. สา "สาธูติ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ สชฺเชตฺวา อุปริปาสาทตเล ฐตฺวา เชตวนาภิมุขี[๑] สกฺกจฺจํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา พุทฺธคุเณ อาวชฺชิตฺวา คนฺธวาสปุปฺผธูเปหิ ปูชํ กตฺวา "ภนฺเต สฺวาตนาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตมิ, อิมินา เม สญฺญาเณน สตฺถา นิมนฺติตภาวํ ชานาตูติ วตฺวา สุมนปุปฺผานํ อฏฺฐ มุฏฺฐิโย อากาเส ขิปิ. ปุปฺผานิ คนฺตฺวา จตุปริสมชฺเฌ ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สตฺถุโน อุปริ มาลาวิตานํ หุตฺวา อฏฺฐํสุ.

ตสฺมึ ขเณ อนาถปิณฺฑิโกปิ ธมฺมกถํ สุตฺวา สฺวาตนาย สตฺถารํ นิมนฺเตสิ. สตฺถา "อธิวุตฺถํ มยา คหปติ สฺวาตนาย ภตฺตนฺติ วตฺวา, "ภนฺเต มยา ปุเรตรํ อาคโต นตฺถิ, กสฺส นุ โข โว อธิวุตฺถนฺติ วุตฺเต, "จูฬสุภทฺทาย คหปติ นิมนฺติโตติ วตฺวา, "นนุ ภนฺเต สุภทฺทา ทูเร วสติ อิโต วีสติโยชนสตมตฺถเกติ วุตฺเต, "อาม คหปติ, ทูเร วสนฺตาปิ หิ สปฺปุริสา อภิมุเข ฐิตา วิย ปกาเสนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. เชตวนาภิมุขินีติ ยุตฺตตรํ.

"ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ, หิมวนฺโตว ปพฺพโต;
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ, รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สราติ.

ตตฺถ "สนฺโตติ: ราคาทีนํ สนฺตตาย พุทฺธาทโย สนฺโต นาม. อิธ ปน ปุพฺพพุทฺเธสุ กตาธิการา อุสฺสนฺนกุสลมูลา ภาวิตภาวนา สตฺตา "สนฺโตติ อธิปฺเปตา. ปกาเสนฺตีติ: ทูเร ฐิตาปิ พุทฺธานํ ญาณปถํ อาคจฺฉนฺตา ปากฏา โหนฺติ. หิมวนฺโตวาติ: ยถา หิ ติโยชนสหสฺสวิตฺถโต ปญฺจโยชนสตุพฺเพโธ จตุราสีติยา กูฏสหสฺเสหิ ปฏิมณฺฑิโต หิมวนฺตปพฺพโต ทูเร ฐิตานํปิ อภิมุเข ฐิโต วิย ปกาเสติ; เอวํ ปกาเสนฺตีติ อตฺโถ. อสนฺเตตฺถาติ: ทิฏฺฐธมฺมครุกา วิติณฺณปรโลกา อามิสจกฺขุกา ชีวิตตฺถาย ปพฺพชิตา พาลปุคฺคลา อสนฺโต นาม, เต เอตฺถ พุทฺธานํ ทกฺขิณสฺส ชานุมณฺฑลสฺส สนฺติเก นิสินฺนาปิ น ทิสฺสนฺติ น ปญฺญายนฺติ. รตฺตึ ขิตฺตาติ: รตฺตึ จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร ขิตฺตา สรา วิย. ตถารูปสฺส ๑- อุปนิสฺสยภูตสฺส ปุพฺพเหตุโน อภาเวน น ปญฺญายนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

สกฺโกปิ โข เทวราชา "สตฺถารา จูฬสุภทฺทาย นิมนฺตนํ อธิวาสิตนฺติ ญตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ "ปญฺจ กูฏาคารสตานิ นิมฺมินิตฺวา เสฺว พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุคฺคนครํ เนหีติ. โส ปุนทิวเส ปญฺจสตานิ กูฏาคารานิ นิมฺมินิตฺวา เชตวนทฺวาเร อฏฺฐาสิ. สตฺถา อุจฺจินิตฺวา วิสุทฺธขีณาสวานํเยว ปญฺจ สตานิ อาทาย สปริวาโร กูฏาคาเรสุ นิสีทิตฺวา อุคฺคนครํ อคมาสิ.

๑. สี. ตถารูปา.

อุคฺคเสฏฺฐีปิ สปริวาโร สุภทฺทาย ทินฺนนเยน ตถาคตสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺโต สตฺถารํ มหนฺเตน สิริวิภเวน อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมนโส หุตฺวา มาลาทีหิ สกฺการํ กโรนฺโต สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วนฺทิตฺวา มหาทานํ ทตฺวา ปุนปฺปุนํ นิมนฺเตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ อทาสิ. สตฺถาปิสฺส สปฺปายํ สลฺลกฺเขตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ. ตํ อาทึ กตฺวา จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. สตฺถา สุภทฺทาย อนุคฺคหณตฺถํ "อิเธว โหหีติ อนุรุทฺธตฺเถรํ นิวตฺตาเปตฺวา สาวตฺถิเมว อคมาสิ. ตโต ปฏฺฐาย ตํ นครํ สทฺธํ ปสนฺนํ อโหสีติ.

จูฬสุภทฺทาวตฺถุ.

๙. เอกวิหาริตฺเถรวตฺถุ. (๒๒๑)

"เอกาสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกวิหาริตฺเถรํ นาม อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เถโร "เอโกว นิสีทติ เอโกว จงฺกมติ เอโกว ติฏฺฐตีติ จตุปริสนฺตเร ปากโฏ อโหสิ. อถ นํ ภิกฺขู "ภนฺเต เอวรูโป นามายํ เถโรติ ตถาคตสฺส อาโรเจสุ. สตฺถา "สาธุ สาธูติ สาธุการํ ทตฺวา "ภิกฺขุนา นาม วิวิตฺเตน ภวิตพฺพนฺติ วิเวเก อานิสํสํ กเถตฺวา อิมํ คาถมาห

"เอกาสนํ เอกเสยฺยํ เอโก จรมตนฺทิโต
เอโก ทมยมตฺตานํ วนนฺเต รมิโต สิยาติ.

ตตฺถ "เอกาสนํ เอกเสยฺยนฺติ: ภิกฺขุสหสฺสมชฺเฌปิ มูลกมฺมฏฺฐานํ อวิชหิตฺวา เตเนว มนสิกาเรน นิสินฺนสฺส อาสนํ เอกาสนํ นาม. โลหปาสาทสทิเสปิ จ ปาสาเท ภิกฺขุสหสฺสมชฺเฌปิ ปญฺญตฺเต วิจิตฺรปจฺจตฺถรณูปธาเน มหารเห สยเน สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ทกฺขิเณน ปสฺเสน มูลกมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน นิปนฺนสฺส ภิกฺขุโน เสยฺยา เอกเสยฺยา นาม. เอวรูปํ เอกาสนญฺจ เอกเสยฺยญฺจ ภเชถาติ อตฺโถ. อตนฺทิโตติ: ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ชีวิตกปฺปเนน อกุสีโต หุตฺวา สพฺพิริยาปเถสุ เอโกว จรนฺโตติ อตฺโถ. เอโก ทมยมตฺตานนฺติ: รตฺติฏฺฐานาทีสุ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตฺวา มคฺคผลาธิคมนวเสน เอกโกว หุตฺวา อตฺตานํ ทเมนฺโตติ อตฺโถ. วนนฺเต รมิโต สิยาติ: เอวมตฺตานํ ทเมนฺโต อิตฺถีปุริสสทฺทาทีหิ วิวิตฺตวนสณฺเฑเยว อภิรโต ภเวยฺย. น หิ สกฺกา อากิณฺณวิหารินา เอวํ อตฺตานํ ทเมตุนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ. ตโต ปฏฺฐาย มหาชโน เอกวิหารเมว ปตฺเถตีติ.

เอกวิหาริตฺเถรวตฺถุ.

ปกิณฺณกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เอกวีสติโม วคฺโค.

๒๒. นิรยวคฺควณฺณนา

๑. สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ. (๒๒๒)

"อภูตวาทีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สุนฺทรีปริพฺพาชิกํ อารพฺภ กเถสิ.

"เตน โข ปน สมเยน ภควา สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโตติ วตฺถุ วิตฺถารโต อุทาเน¹ อาคตเมว. อยํ ปเนตฺถ สงฺเขโป: ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ปญฺจนฺนํ มหานทีนํ มโหฆสทิเส ลาภสกฺกาเร อุปฺปนฺเน, หตลาภสกฺการา อญฺญติตฺถิยา สุริยุคฺคมนกาเล ขชฺโชปนกา วิย นิปฺปภา หุตฺวา เอกโต สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ "มยํ สมณสฺส โคตมสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย หตลาภสกฺการา, น โน โกจิ อตฺถิภาวํปิ ชานาติ: เกน นุ โข สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการมสฺส อนฺตรธาเปยฺยามาติ. อถ เนสํ เอตทโหสิ "สุนฺทริยา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา สกฺกุณิสฺสามาติ. เต เอกทิวสํ สุนฺทรึ ติตฺถิยารามํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา จิตํ นาลปึสุ. สา ปุนปฺปุนํ สมุลฺลปนฺตีปิ ปฏิวจนํ อลภิตฺวา "อปิ อยฺยา เกนจิ วิเหฐิตาติ ปุจฺฉิ. "ภคินิ สมณํ โคตมํ อมฺเห วิเหเฐตฺวา

๑. ขุ. อุ. ๒๕/๑๓๗.

หตลาภสกฺการ กตฺวา วิจรนฺตํ น ปสฺสสีติ. "มยา เอตฺถ กึ กาตุํ วฏฺฏตีติ. "ตฺวํ โข ภคินิ อภิรูปา โสภคฺคปฺปตฺตา สมณสฺส โคตมสฺส อยสํ อาโรเปตฺวา มหาชนํ กถํ คาหาเปตฺวา หตลาภสกฺการํ กโรหีติ. สา "สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปกฺกนฺตา ตโต ปฏฺฐาย มาลาคนฺธวิเลปนกปฺปุรกฏุกผลาทีนิ คเหตฺวา สายํ มหาชนสฺส สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นครปฺปวิสนกาเล เชตวนาภิมุขี[๑] คจฺฉติ, "กหํ คจฺฉสีติ ปุฏฺฐา "สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ, อหํ เตน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วสามีติ วตฺวา อญฺญตรสฺมึ ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว เชตวนมคฺคํ โอตริตฺวา นคราภิมุขี[๒] คจฺฉติ, "สุนฺทริ กหํ คตาสีติ ปุฏฺฐา "สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วสิตฺวา ตํ กิเลสรติยา รมาเปตฺวา อาคตามฺหีติ วทติ. ตโต ติตฺถิยา กติปาหจฺจเยน ธุตฺตานํ กหาปเณ ทตฺวา "คจฺฉถ สุนฺทรึ มาเรตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส คนฺธกุฏิสมีเป มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา เอถาติ วทึสุ. เต ตถา อกํสุ. ตโต ติตฺถิยา "สุนฺทรึ น ปสฺสามาติ, โกลาหลํ กตฺวา รญฺโญ อาโรเจตฺวา "กหํ โว อาสงฺกาติ วุตฺตา "อิเม ทิวเส[๓] เชตวเน วสติ, ตตฺรสฺสา ปวตฺตึ น ชานามาติ วตฺวา "เตนหิ คจฺฉถ, นํ วิจินถาติ รญฺญา อนุญฺญาตา อตฺตโน อุปฏฺฐาเก คเหตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา วิจินนฺตา มาลากจวรนฺตเร ตํ ทิสฺวา มญฺจกํ อาโรเปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา "สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา `สตฺถารา กตํ ปาปกมฺมํ ปฏิจฺฉาเทสฺสามาติ สุนฺทรึ มาเรตฺวา

๑. ๒. เชตวนาภิมุขินี, นคราภิมุขินี อิติ ยุตฺตตรํ. ฌ. ว.
๓. ม. สี. อิเมสุ ทิวเสสุ.

มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปึสูติ รญฺโญ อาโรเจสสุ. ราชา "เตนหิ คจฺฉถ นครํ อาหิณฺฑถาติ อาห. เต นครวีถีสุ "ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺมนฺติอาทีนิ วตฺวา ปุน รญฺโญ นิเวสนทฺวารํ อคมํสุ. ราชา สุนฺทริยา สรีรํ อามกสุสาเน อฏฺฏกํ อาโรเปตฺวา รกฺขาเปสิ. สาวตฺถีวาสิโน ฐเปตฺวา อริยสาวเก เสสา เยภุยฺเยน "ปสฺสถ สมณานํ สกฺยปุตฺติยานํ กมฺมนฺติอาทีนิ วตฺวา อนฺโตนคเรปิ พหินคเรปิ อรญฺเญสุปิ ภิกฺขู อกฺโกสนฺตา วิจรนฺติ. ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ ตถาคตสฺส อาโรเจสสุ. สตฺถา "เตนหิ ตุมฺเหปิ เต มนุสฺเส เอวํ ปฏิโจเทถาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อภูตวาที นิรยํ อุเปติ,
โย วาปิ กตฺวา `น กโรมิจฺจาห,
อุโภปิ เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ
นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถาติ.

ตตฺถ "อภูตวาทีติ: ปรสฺส โทสํ อทิสฺวาว มุสาวาทํ กตฺวา ตุจฺเฉน ปรํ อพฺภาจิกฺขนฺโต. กตฺวาติ: โย วา ปน ปาปกมฺมํ กตฺวา "นาหํ เอตํ กโรมีติ อาห. เปจฺจ สมา ภวนฺตีติ: เต อุโภปิ ชนา ปรโลกํ คนฺตฺวา นิรยํ อุปคมเนน คติยา สมา ภวนฺติ. คติเยว เนสํ ปริจฺฉินฺนา, อายุ ปน เนสํ น ปริจฺฉินฺนํ; พหุํ หิ ปาปกมฺมํ กตฺวา จิรํ นิรเย ปจฺจนฺติ, ปริตฺตํ กตฺวา อปฺปมตฺตกเมว กาลํ: ยสฺมา ปน เตสํ อุภินฺนํปิ ลามกเมว กมฺมํ, เตน วุตฺตํ "นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถาติ. ปรตฺถาติ ปทสฺส ปน

ปรโต เปจฺจปเทน สมฺพนฺโธ. เปจฺจ ปรตฺถ อิโต คนฺตฺวา เต นิหีนกมฺมา ปรโลเก สมา ภวนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ราชา "สุนฺทริยา อญฺเญหิ มาริตภาวํ ชานาถาติ ปุริเส อุยฺโยเชสิ. อถ เต ธุตฺตา เตหิ กหาปเณหิ สุรํ ปิวนฺตา อญฺญมญฺญํ กลหํ กรึสุ. เอโก เอกํ อาห "ตฺวํ สุนฺทรึ เอกปฺปหาเรเนว มาเรตฺวา มาลากจวรนฺตเร นิกฺขิปิตฺวา ตโต ลทฺธกหาปเณหิ สุรํ ปิวสิ, โหตูติ. ราชปุริสา เต ธุตฺเต คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสส. อถ เน ราชา "ตุมฺเหหิ สา มาริตาติ ปุจฺฉิ. "อาม เทวาติ. "เกน มาราปิตาติ. "อญฺญติตฺถิเยหิ เทวาติ. ราชา ติตฺถิเย ปกฺโกสาเปตฺวา "คจฺฉถ ตุมฺเห เอวํ วทนฺตา นครํ อาหิณฺฑถ `อยํ สุนฺทรี สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อาโรเปตุกาเมหิ อมฺเหหิ มาราปิตา; เนว สมณสฺส โคตมสฺส สาวกานํ โทโส อตฺถิ, อมฺหากํเอว โทโสติ. เต ตถา กรึสุ. พาลมหาชโน ตทา สทฺทหิ. ติตฺถิยาปิ ธุตฺตาปิ ปุริสวธทณฺฑํ ปาปุณึสุ. ตโต ปฏฺฐาย พุทฺธานํ สกฺกาโร มหา อโหสีติ.

สุนฺทรีปริพฺพาชิกาวตฺถุ.

๒. ทุกฺขปีฬิตสตฺตวตฺถุ.[๑] (๒๒๓)

"กาสาวกณฺฐาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ทุจฺจริตผลานุภาเวน ปีฬิเต สตฺเต อารพฺภ กเถสิ.

อายสฺมา หิ มหาโมคฺคลฺลาโน ลกฺขณตฺเถเรน สทฺธึ คิชฺฌกูฏา ปพฺพตา โอโรหนฺโต[๒] อฏฺฐิสงฺขลิกเปตาทีนํ อตฺตภาเว ทิสฺวา สิตํ กโรนฺโต ลกฺขณตฺเถเรน สิตการณํ ปุฏฺโฐ "อกาโล อาวุโส อิมสฺส ปญฺหสฺส, ตถาคตสฺส สนฺติเก มํ ปุจฺเฉยฺยาสีติ วตฺวา ตถาคตสฺส สนฺติเก เถเรน ปุฏฺโฐ อฏฺฐิสงฺขลิกเปตาทีนํ ทิฏฺฐภาวํ อาจิกฺขิตฺวา "อิธาหํ อาวุโส คิชฺฌกูฏา ปพฺพตา โอโรหนฺโต อทฺทสํ ภิกฺขุํ เวหาสํ คจฺฉนฺตํ, ตสฺส กาโยปิ อาทิตฺโต โหตีติอาทินา นเยน สทฺธึ ปตฺตจีวรกายพนฺธนาทีหิ ฑยฺหมาเนน ปญฺจ สหธมฺมิเก อาโรเจสิ. สตฺถา เตสํ[๓] กสฺสปทสพลสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปพฺพชฺชาย อนนุรูปํ กาตุํ อสกฺโกนฺตานํ ปาปภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ตสฺมึ ขเณ ตตฺถ นิสินฺนานํ ปาปภิกฺขูนํ ทุจฺจริตกมฺมสฺส วิปากํ ทสฺเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"กาสาวกณฺฐา พหโว ปาปธมฺมา อสญฺญตา,

ปาปา ปาเปหิ กมฺเมหิ นิรยํ เต อุปปชฺชเรติ.

ตตฺถ กาสาวกณฺฐาติ: กาสาเวน ปลิเวฐิตกณฺฐา. ปาปธมฺมาติ: ลามกธมฺมา. "อสญฺญตาติ: กายาทิสญฺญมวิรหิตา. ตถารูปา ปาปปุคฺคลา อตฺตนา กเตหิ อกุสลกมฺเมหิ นิรเย อุปปชฺชนฺติ,

๑. ม. ทุจฺจริตผลปีฬิตวตฺถุ. ๒. สี. ยุ. โอตรนฺโต. ๓. สี. ยุ. "เตสนฺติ นตฺถิ.

เต ตตฺถ ปจิตฺวา ตโต จุตา ปกฺกาวเสเสน เปเตสุปิ เอวํ ปจฺจนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ทุกฺขปีฬิตสตฺตวตฺถุ.

๓. วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุ. (๒๒๔)

"เสยฺโย อโยคุโฬติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิยํ นิสฺสาย มหาวเน วิหรนฺโต วคฺคุมุทาตีริเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาราชิเก[๑] อาคตเมว. ตทา หิ สตฺถา เต ภิกฺขู "กึ ปน ตุมฺเห ภิกฺขเว อุทรสฺสตฺถาย คิหีนํ อญฺญมญฺญสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสิตฺถาติ วตฺวา, เตหิ "อาม ภนฺเตติ วุตฺเต, เต ภิกฺขู อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา อิมํ คาถมาห

"เสยฺโย อโยคุโฬ ภุตฺโต ตตฺโต อคฺคิสิขูปโม,
ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย ทุสฺสีโล รฏฺฐปิณฺฑํ อสญฺญโตติ.

ตตฺถ "ยญฺเจ ภุญฺเชยฺยาติ: ยํ ทุสฺสีโล นิสฺสีลปุคฺคโล กายาทีหิ อสญฺญโต รฏฺฐวาสีหิ สทฺธาย ทินฺนํ รฏฺฐปิณฺฑํ "สมโณมฺหีติ ปฏิชานนฺโต คเหตฺวา ภุญฺเชยฺย, ตโต อาทิตฺโต อคฺคิวณฺโณ อโยคุโฬ ภุตฺโต เสยฺโย สุนฺทรตโร. กึการณา?

๑. วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๑๖๗.

ตปฺปจฺจยา หิ เอโก อตฺตภาโว ฌาเยยฺย, ทุสฺสีโล ปน สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา อเนกานิปิ ชาติสตานิ นิรเย ปจฺเจยฺยาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุ.

๔. เขมกเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ. (๒๒๕)

"จตฺตาริ ฐานานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส ภาคิเนยฺยํ เขมกํ นาม เสฏฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร อภิรูโป อโหสิ. เยภุยฺเยน อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา ราคาภิภูตา สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขึสุ. โสปิ ปรทารกมฺมาภิรโตว อโหสิ. อถ นํ รตฺตึ ราชปุริสา คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสุ. ราชา "มหาเสฏฺฐิสฺส ลชฺชามีติ ตํ กิญฺจิ อวตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิ. โส ปน เนว วิรมิ. อถ นํ ทุติยํปิ ตติยํปิ ราชปุริสา คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสุ. ราชา วิสฺสชฺชาเปสิเยว. มหาเสฏฺฐี ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา "ภนฺเต อิมสฺส ธมฺมํ เทเสถาติ อาห. สตฺถา ตสฺส สํเวคกถํ กเถตฺวา ปรทารเสวนาย โทสํ ทสฺเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"จตฺตาริ ฐานานิ นโร ปมตฺโต
อาปชฺชตี ปรทารูปเสวี:

อปุญฺญลาภํ นนิกามเสยฺยํ
นินฺทํ ตติยํ นิรยํ จตุตฺถํ.
อปุญฺญลาโภ จ, คตี จ ปาปิกา,
ภีตสฺส ภีตาย รตี จ โถกิกา,
ราชา จ ทณฺฑํ ครุกํ ปเณติ;
ตสฺมา นโร ปรทารํ น เสเวติ.

ตตฺถ "ฐานานีติ: ทุกฺขการณานิ. ปมตฺโตติ: สติโวสฺสคฺเคน สมนฺนาคโต. อาปชฺชตีติ: ปาปุณาติ. ปรทารูปเสวีติ: ปรสฺส ทารํ อุปเสวนฺโต อุปฺปถจารี. อปุญฺญลาภนฺติ: อกุสลลาภํ. นนิกามเสยฺยนฺติ: ยถา อิจฺฉติ; เอวํ เสยฺยํ อลภิตฺวา อนิจฺฉิตํ ปริตฺตกเมว กาลํ เสยฺยํ ลภติ. อปุญฺญลาโภ จาติ: เอวํ ตสฺส อยญฺจ อปุญฺญลาโภ เตน จ อปุญฺเญน นิรยสงฺขาตา ปาปิกา คติ โหติ. รตี จ โถกิกาติ: ยา[๑] ตสฺส ภีตสฺส ภีตาย อิตฺถิยา สทฺธึ รติ, สาปิ โถกิกา ปริตฺตา โหติ. ครุกนฺติ: ราชา จ หตฺถจฺเฉทาทิวเสน ครุกํ ทณฺฑํ ปเณติ. ตสฺมาติ: ยสฺมา ปรทารํ เสวนฺโต เอตานิ อปุญฺญาทีนิ ปาปุณาติ; ตสฺมา ปรทารํ น เสเวยฺยาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เขมโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. ตโต ปฏฺฐาย มหาชโน สุขํ วีตินาเมสิ.

"กึ ปนสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ. "โส กิร กสฺสปพุทฺธกาเล

๑. สี. ยุ. `ยาติ นตฺถิ.

อุตฺตมมลฺโล หุตฺวา เทฺว สุวณฺณปตากานิ ทสพลสฺส กาญฺจนถูเป อาโรเปตฺวา ปตฺถนํ ฐเปสิ "ฐเปตฺวา ญาติสาโลหิติตฺถิโย อวเสสา มํ ทิสฺวา รชนฺตูติ. อิทมสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ. เตน ตํ นิพฺพตฺตฏฺฐาเน ทิสฺวา ปเรสํ อิตฺถิโย สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขึสูติ.

เขมกเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ.

๕. ทุพฺพจภิกฺขุวตฺถุ. (๒๒๖)

"กุโส ยถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

เอโก กิร ภิกฺขุ อสญฺจิจฺจ เอกํ ติณํ ฉินฺทิตฺวา, กุกฺกุจฺเจ อุปฺปนฺเน, เอกํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา "อาวุโส โย ติณํ ฉินฺทติ, ตสฺส กึ โหตีติ อตฺตนา กตภาวํ อาโรเจตฺวา ปุจฺฉิ. อถ นํ อิตโร "ตฺวํ ติณสฺส ฉินฺนการณา `กิญฺจิ โหตีติ สญฺญํ กโรสิ, น เอตฺถ กิญฺจิ โหติ, เทเสตฺวา ปน มุจฺจสีติ วตฺวา สยํปิ อุโภหิ หตฺเถหิ ติณํ ลุญฺจิตฺวา อคฺคเหสิ. ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสสํ. สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"กุโส ยถา ทุคฺคหิโต หตฺถเมวานุกนฺตติ,
สามญฺญํ ทุปฺปรามฏฺฐํ นิรยายูปกฑฺฒติ.

ยงฺกิญฺจิ สิถิลํ กมฺมํ, สงฺกิลิฏฺฐญฺจ ยํ วตํ,
สงฺกสฺสรํ พฺรหฺมจริยํ, น ตํ โหติ มหปฺผลํ.
กยิรา เจ กยิราเถนํ, ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม;
สิถิโล หิ ปริพฺพาโช ภิยฺโย อากิรเต รชนฺติ.

ตตฺถ "กุโสติ: ยงฺกิญฺจิ ติขิณธารํ ติณํ อนฺตมโส ตาลปณฺณํปิ. ยถา โส กุโส เยน ทุคฺคหิโต ตสฺส หตฺถํ อนุกนฺตติ ผาเลติ; เอวเมว สมณธมฺมสงฺขาตํ สามญฺญํปิ ขณฺฑสีลาทิตาย ทุปฺปรามฏฺฐํ. นิรยายูปกฑฺฒตีติ: นิรเย นิพฺพตฺตาเปตีติ อตฺโถ. สิถิลนฺติ: โอหียิตฺวา[๑] กรเณน สิถิลคฺคาหํ กตฺวา กตํ กิญฺจิ กมฺมํ. สงฺกิลิฏฺฐนฺติ: เวสิยาทิเกสุ อโคจเรสุ จรเณน สงฺกิลิฏฺฐํ. สงฺกสฺสรนฺติ: สงฺกาหิ สริตพฺพํ อุโปสถกิจฺจาทีสุ อญฺญตเรน กิจฺเจน สนฺนิปติตํปิ สงฺฆํ ทิสฺวา "อทฺธา อิเม มม จริยํ ญตฺวา มํ อุกฺขิปิตุกามา สนฺนิปติตาติ เอวํ อตฺตโน อาสงฺกาหิ สริตํ อุสฺสงฺกิตํ ปริสงฺกิตํ. น ตํ โหตีติ: ตํ เอวรูปํ สมณธมฺมสงฺขาตํ พฺรหฺมจริยํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส น มหปฺผลํ โหติ, ตสฺส อมหปฺผลภาเวน ภิกฺขาทายกานํปิสฺส น มหปฺผลํ โหตีติ อตฺโถ. กยิรา เจติ: ตสฺมา ยํ กมฺมํ กเรยฺย, ตํ กโรเถว. ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเมติ: ถิรกตเมตํ กตฺวา อวฏฺฐิตสมาทาโน หุตฺวา เอตํ กยิรา. ปริพฺพาโชติ: สิถิลคฺคาเหน กโต ขณฺฑาทิภาวปฺปตฺโต สมณธมฺโม. ภิยฺโยติ: อพฺภนฺตเร วิชฺชมานํ ราครชาทึ เอวรูโป สมณธมฺโม อปเนตุํ

๑. ม. สี. ยุ. โอลียิตฺวา.

น สกฺโกติ, อถโข ตสฺส อุปริ อปรํปิ ราครชาทึ อากิรตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ. โสปิ ภิกฺขุ สํวเร ฐตฺวา ปจฺฉา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณีติ.

ทุพฺพจภิกฺขุวตฺถุ.

๖. อิสฺสาปกตอิตฺถีวตฺถุ. (๒๒๗)

"อกตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ อิสฺสาปกตํ อิตฺถึ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺสา กิร สามิโก เอกาย เคหทาสิยา สทฺธึ สนฺถวํ อกาสิ. สา อิสฺสาปกตา ตํ ทาสึ หตฺถปาเทสุ พนฺธิตฺวา ตสฺสา กณฺณนาสํ ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมึ ตุจฺฉคพฺเภ ปกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา ตสฺส กมฺมสฺส อตฺตนา กตภาวํ ปฏิจฺฉาเทตุํ "เอหิ อยฺย, วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณิสฺสามาติ สามิกํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตี นิสีทิ. อถสฺสา อาคนฺตุกา ญาตกา เคหํ อาคนฺตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ทาสึ โมจยึสุ. สา วิหารํ คนฺตฺวา จตุปริสมชฺเฌ ตมตฺถํ ทสพลสฺส อาโรเจสิ. สตฺถา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา "ทุจฺจริตํ นาม `อิทํ เม อญฺเญ ชนา น ชานนฺตีติ อปฺปมตฺตกํปิ น กาตพฺพํ, อญฺญสฺมึ อชานนฺเตปิ สุจริตเมว กาตพฺพํ, ปฏิจฺฉาเทตฺวา กตํปิ หิ ทุจฺจริตํ นาม ปจฺฉานุตาปํ กโรติ, สุจริตํ ปาโมชฺชเมว ชเนตีติ

วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อกตํ ทุกฺกฏํ เสยฺโย, ปจฺฉา ตปฺปติ ทุกฺกฏํ;
กตญฺจ สุกตํ เสยฺโย, ยํ กตฺวา นานุตปฺปตีติ.

ตตฺถ "ทุกฺกฏนฺติ: สาวชฺชํ อปายสํวตฺตนิกํ กมฺมํ อกตเมว เสยฺโย วรํ อุตฺตมํ. ปจฺฉา ตปฺปตีติ: ตํ หิ อนุสฺสริตานุสฺสริตกาเล ตปฺปติเยว. สุกตนฺติ: อนวชฺชํ ปน สุขุทฺรยํ สุคติสํวตฺตนิกเมว กมฺมํ กตํ เสยฺโย. ยํ กตฺวาติ: ยํ กมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา อนุสฺสรณกาเล น ตปฺปติ นานุตปฺปติ โสมนสฺสชาโตว โหติ, ตํ กตํ วรนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน อุปาสโก จ สา จ อิตฺถี โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ. ตญฺจ ปน ทาสึ ตตฺเถว ภุชิสฺสํ กตฺวา ธมฺมจาริณึ กรึสูติ.

อิสฺสาปกตอิตฺถีวตฺถุ.

๗. อาคนฺตุกภิกฺขุวตฺถุ. (๒๒๘)

"นครํ ยถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล อาคนฺตุเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร เอกสฺมึ ปจฺจนฺเต วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปฐมมาเส สุขํ วิหรึสุ. มชฺฌิมมาเส โจรา อาคนฺตฺวา เตสํ โคจรคามํ ปหริตฺวา กรมเร คเหตฺวา อคมํสุ. ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา โจรานํ ปฏิพาหนตฺถาย ตํ ปจฺจนฺตนครํ อภิสงฺขโรนฺตา เต ภิกฺขู สกฺกจฺจํ

อุปฏฺฐาตุํ โอกาสํ น ลภึสุ. เต อผาสุกํ วสฺสํ วสิตฺวา วุตฺถวสฺสา สตฺถุ ทสฺสนาย สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. สตฺถา เตหิ สทฺธึ กตปฺปฏิสนฺถาโร "กึ ภิกฺขเว สุขํห วสิตฺถาติ ปุจฺฉิตฺวา, "ภนฺเต มยํ ปฐมมาสเมว สุขํ วสิมฺหา, มชฺฌิมมาเส โจรา คามํ ปหรึสุ, ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา นครํ อภิสงฺขโรนฺตา สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐาตุํ โอกาสํ น ลภึสุ; ตสฺมา อผาสุกํ วสฺสํ วสิมฺหาติ วุตฺเต, "อลํ ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, ผาสุวิหาโร นาม นิจฺจกาลํ ทุลฺลโภ; ภิกฺขุนา นาม,[๑] ยถา เต มนุสฺสา นครํ โคปยึสุ; เอวํ อตฺตภาวเมว โคปยิตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ คุตฺตํ สนฺตรพาหิรํ;
เอวํ โคเปถ อตฺตานํ, ขโณ โว มา อุปจฺจคา;
ขณาตีตา หิ โสจนฺติ นิรยมฺหิ สมปฺปิตาติ.

ตตฺถ "สนฺตรพาหิรนฺติ: ภิกฺขเว ยถา เตหิ มนุสฺเสหิ ตํ ปจฺจนฺตนครํ ทฺวารปาการาทีนิ ถิรานิ กโรนฺเตหิ สอนฺตรํ อฏฺฏาลกปริขาทีนิ ถิรานิ กโรนฺเตหิ สพาหิรนฺติ สนฺตรพาหิรํ คุตฺตํ กตํ; เอวํ ตุมฺเห หิ[๒] สตึ อุปฏฺฐาเปตฺวา อชฺฌตฺติกานิ ฉ ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา ทฺวารรกฺขิกํ สตึ อวิสฺสชฺเชตฺวา, ยถา คยฺหมานานิ พาหิรานิ ฉ อายตนานิ อชฺฌตฺติกานํ อุปฆาตาย สํวตฺตนฺติ; ตถา อคฺคหเณน ตานิ ถิรานิ กตฺวา เตสํ อปฺปเวสาย ทฺวารรกฺขิกํ สตึ อปฺปหาย วิจรนฺตา อตฺตานํ โคเปถาติ อตฺโถ. ขโณ โว

๑. สี. ยุ. ปน. ๒. ม. สี. ยุ. ปิ.

มา อุปจฺจคาติ: โย หิ เอวํ อตฺตานํ น โคเปติ, ตํ ปุคฺคลํ "อยํ พุทฺธุปฺปาทกฺขโณ มชฺฌิมปเทเส อุปฺปตฺติกฺขโณ สมฺมาทิฏฺฐิยา ปฏิลทฺธกฺขโณ ฉนฺนมายตนานํ อเวกลฺลกฺขโณติ สพฺโพปิ อยํ ขโณ อติกฺกมติ; โส ขโณ ตุมฺเห มา อติกฺกมตุ. ขณาตีตาติ: เย หิ ตํ ขณํ อตีตา, เต จ ปุคฺคเล โส ขโณ อตีโต; เต นิรยมฺหิ สมปฺปิตา หุตฺวา ตตฺถ นิพฺพตฺติตฺวา โสจนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อุปฺปนฺนสํเวคา อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ.

อาคนฺตุกภิกฺขุวตฺถุ.

๘. นิคฺคณฺฐวตฺถุ. (๒๒๙)

"อลชฺชิตาเยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต นิคฺคณฺเฐ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ ทิวเส ภิกฺขู นิคฺคณฺเฐ ทิสฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส สพฺพโส อปฺปฏิจฺฉนฺเนหิ อเจลเกหิ อิเม นิคฺคณฺฐา วรตรา, เย เอกํ ปุริมปสฺสํปิ ตาว ปฏิจฺฉาเทนฺติ, สหิริกา มญฺเญ เอเตติ. ตํ สุตฺวา นิคฺคณฺฐา "น มยํ เอเตน การเณน ปฏิจฺฉาเทม, `ปํสุรชาทโย ปน ปุคฺคลาเอว ชีวิตินฺทฺริยปฺปฏิพทฺธา; เอวเมเต โน ภิกฺขาภาชเนสุ มา ปตึสูติ อิมินา การเณน ปฏิจฺฉาเทมาติ วตฺวา เตหิ สทฺธึ วาทปฺปฏิวาทวเสน พหุํ กถํ กรึสุ.[๑] ภิกฺขู สตฺถารํ

๑. สี. ยุ. กเถสส.

อุปสงฺกมิตฺวา นิสินฺนกาเล ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสสุ. สตฺถา "ภิกฺขเว อลชฺชิตพฺเพ ลชฺชิตฺวา ลชฺชิตพฺเพ อลชฺชมานา นาม ทุคฺคติปรายนาว โหนฺตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"อลชฺชิตาเย ลชฺชนฺติ ลชฺชิตาเย น ลชฺชเร
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ.
อภเย ภยทสฺสิโน ภเย จ อภยทสฺสิโน
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตินฺติ.

ตตฺถ "อลชฺชิตาเยติ: อลชฺชิตพฺเพน ภิกฺขาภาชเนน. ภิกฺขาภาชนํ หิ อลชฺชิตพฺพํ นาม. เต ปน ตํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา วิจรนฺตา เตน ลชฺชนฺติ นาม. ลชฺชิตาเยติ: อปฺปฏิจฺฉนฺเนน หิริโกปีนงฺเคน. หิริโกปีนงฺคญฺหิ ลชฺชิตพฺพํ นาม. เต ปน ตํ อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา วิจรนฺตา ลชฺชิตาเย น ลชฺชนฺติ นาม. เตน เตสํ อลชฺชิตพฺเพน ลชฺชตํ ลชฺชิตพฺเพน อลชฺชตํ ตุจฺฉคฺคหณภาเวน จ อญฺญถาคหณภาเวน จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ, ตํ สมาทยิตฺวา วิจรนฺตา เต มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา นิรยาทิเภทํ ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ. อภเยติ: ภิกฺขาภาชนํ นิสฺสาย ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิกิเลสทุจฺจริตภยานํ อนุปฺปชฺชนโต ภิกฺขาภาชนํ อภยํ นาม. ภเยน ตํ ปฏิจฺฉาเทนฺตา ปน อภเย ภยทสฺสิโน นาม. หิริโกปีนงฺคํ ปน นิสฺสาย ราคาทีนํ อุปฺปชฺชนโต ตํ ภยํ นาม. ตสฺส อปฺปฏิจฺฉาทเนน ภเย จ อภยทสฺสิโน. ตสฺส อญฺญถา จ คหณสฺส สมาทินฺนตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู นิคฺคณฺฐา สํวิคฺคมานสา ปพฺพชึสุ.[๑] สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

นิคฺคณฺฐวตฺถุ.

๙. ติตฺถิยสาวกวตฺถุ. (๒๓๐)

"อวชฺเชติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติตฺติยสาวเก อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย อญฺญติตฺถิยสาวกา อตฺตโน ปุตฺเต สมฺมาทิฏฺฐิกานํ อุปาสกานํ ปุตฺเตหิ สทฺธึ สปริวาเร กีฬมาเน ทิสฺวา เคหํ อาคตกาเล "น โว สมณา สกฺยปุตฺติยา วนฺทิตพฺพา, นาปิ เตสํ วิหารํ ปวิสิตพฺพนฺติ[๒] สปถํ การยึสุ. เต เอกทิวสํ เชตวนวิหารสฺส พหิทฺวารโกฏฺฐกสามนฺเต กีฬนฺตา ปิปาสิตา อเหสส. อเถกํ อุปาสกทารกํ "ตฺวํ คนฺตฺวา เอตฺถ ปานียํ ปิวิตฺวา อมฺหากํปิ อาหราหีติ วิหารํ ปหิณึสุ. โส วิหารํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถ นํ สตฺถา "ตฺวเมว ปานียํ ปิวิตฺวา คนฺตฺวา อิตเรปิ ปานียํ ปิวนตฺถาย อิเธว เปเสหีติ อาห. โส ตถา อกาสิ. เต อาคนฺตฺวา ปานียํ ปิวึสุ. สตฺถา เต ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ สปฺปายํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา เต อจลสทฺเธ กตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาเปสิ. เต สกานิ เคหานิ คนฺตฺวา ตมตฺถํ มาตาปิตูนํ

๑. กถมิทํ วุตฺตํ, เตสํ หิ ปรมฺมุขา คาถา ภาสิตา. ๒. วิหาโร ปวิสิตพฺโพติ.

อาโรเจสส. อถ เนสํ มาตาปิตโร "ปุตฺตกา โน วิปนฺนทิฏฺฐิกา ชาตาติ โทมนสฺสปฺปตฺตา ปริเทวึสุ. อถ เนสํ เฉกา ปฏิวิสฺสกา{ มนุสฺสา อาคนฺตฺวา โทมนสฺสวูปสมตฺถาย ธมฺมํ กถยึสุ. เต เตสํ กถํ สุตฺวา "อิเม ทารเก สมณสฺส โคตมสฺเสว นิยฺยาเทสฺสามาติ มหนฺเตน ญาติคเณน สทฺธึ วิหารํ นยึสุ. สตฺถา เตสํ อาสยํ โอโลเกตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"อวชฺเช วชฺชมติโน วชฺเช อวชฺชทสฺสิโน
มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ ทุคฺคตึ.
วชฺชญฺจ วชฺชโต ญตฺวา อวชฺชญฺจ อวชฺชโต
สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ.

ตตฺถ "อวชฺเชติ: ทสวตฺถุกาย สมฺมาทิฏฺฐิยา ตสฺสา อุปนิสฺสยภูเต ธมฺเม จ. วชฺชมติโนติ: "วชฺชํ อิทนฺติ อุปฺปนฺนมติโน. ทสวตฺถุกมิจฺฉาทิฏฺฐิสงฺขาเต ปน ตสฺสา อุปนิสฺสยธมฺมสงฺขาเต จ วชฺเช อวชฺชทสฺสิโน. เอติสฺสา อวชฺชํ วชฺชโต วชฺชญฺจ อวชฺชโต ญตฺวา คหณสงฺขาตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมาทินฺนตฺตา มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา สตฺตา ทุคฺคตึ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ. ทุติยคาถาย วุตฺตวิปริยาเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

เทสนาวสาเน สพฺเพปิ เต ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย อปราปรํ ธมฺมํ สุณนฺตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ติตฺถิยสาวกวตฺถุ.

นิรยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทฺวาวีสติโม วคฺโค

๒๓. นาควคฺควณฺณนา

๑. อตฺตโนวตฺถุ. (๒๓๑)

"อหํ นาโควาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โกสมฺพิยํ วิหรนฺโต อตฺตานํ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ อปฺปมาทวคฺคสฺส อาทิคาถาวณฺณนาย วิตฺถาริตเมว. วุตฺตํ เหตํ ตตฺถ "มาคนฺทิยา ตาสํ กิญฺจิ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวา `สมณสฺส โคตมสฺเสว กตฺตพฺพํ กริสฺสามีติ นาคราน ลญฺจํ ทตฺวา `สมณํ โคตมํ อนฺโตนครํ ปวิสิตฺวา วิจรนฺตํ ทาสกมฺมกรโปริเสหิ สทฺธึ อกฺโกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ปลาเปถาติ อาห. มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ตีสุ รตเนสุ อปฺปสนฺนา อนฺโตนครํ ปวิฏฺฐํ สตฺถารํ อนุพนฺธิตฺวา `โจโรสิ พาโลสิ มูฬฺโหสิ โอฏฺโฐสิ โคโณสิ คทฺรโภสิ เนรยิโกสิ ติรจฺฉานคโตสิ, นตฺถิ ตุยฺหํ สุคติ, ทุคฺคติเยว ตุยฺหํ ปาฏิกงฺขาติ ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ. ตํ สุตฺวา อายสฺมา อานนฺโท สตฺถารํ เอตทโวจ `ภนฺเต อิเม นาครา อมฺเห อกฺโกสนฺติ ปริภาสนติ, อิโต อญฺญตฺถ คจฺฉามาติ. `กุหึ อานนฺทาติ. `อญฺญํ นครํ ภนฺเตติ. `ตตฺถ มนุสฺเสสุ อกฺโกสนฺเตสุ ปริภาสนฺเตสุ, ปุน กตฺถ คมิสฺสาม อานนฺทาติ. `ตโตปิ อญฺญํ นครํ ภนฺเตติ. `ตตฺถ มนุสฺเสสุ อกฺโกสนฺเตสุ ปริภาสนฺเตสุ, กุหึ คมิสฺสาม อานนฺทาติ. `ตโตปิ อญฺญํ นครํ ภนฺเตติ. `อานนฺท น เอวํ กาตุํ วฏฺฏติ,

ยตฺถ อธิกรณํ อุปฺปนฺนํ, ตตฺเถว ตสฺมึ วูปสนฺเต, อญฺญํ คนฺตุํ วฏฺฏติ; เก ปน เต อานนฺท อกฺโกสนฺตีติ. `ภนฺเต ทาสกมฺมกเร อุปาทาย สพฺเพ อกฺโกสนฺตีติ. `อหํ อานนฺท สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิสทิโส, สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิโน หิ จตูหิ ทิสาหิ อาคเต สเร สหิตุํ ภาโร, ตเถว พหูหิปิ ทุสฺสีเลหิ กถิตกถานํ สหนํ นาม มยฺหํ ภาโรติ วตฺวา อตฺตานํ อารพฺภ ธมฺมํ เทเสนฺโต นาควคฺเค[๑] อิมา คาถา อภาสิ

"อหํ นาโคว สงฺคาเม จาปาโต ปติตํ สรํ
อติวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ, ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโน.
ทนฺตํ นยนฺติ สมิตึ, ทนฺตํ ราชาภิรูหติ,
ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ, โยติวากฺยํ ติติกฺขติ,
วรมสฺสตรา ทนฺตา อาชานียา จ สินฺธวา
กุญฺชรา จ มหานาคา, อตฺตทนฺโต ตโต วรนฺติ.

ตตฺถ "นาโควาติ: หตฺถี วิย. จาปาโต ปติตนฺติ: ธนุโต มุตฺตํ. อติวากฺยนฺติ: อฏฺฐอนริยโวหารวเสน ปวตฺตํ วีติกฺกมวจนํ. ติติกฺขิสฺสนฺติ: ยถา สงฺคามาวจโร สุทนฺโต มหานาโค ขโม สตฺติปฺปหาราทีนํ จาปาโต มุจฺจิตฺวา อตฺตนิ ปติเต สเร อวิหญฺญมาโน ติติกฺขติ; เอวเมว เอวรูปํ อติวากฺยํ ติติกฺขิสฺสํ สหิสฺสามีติ อตฺโถ. ทุสฺสีโล หีติ: อยํ หิ โลกิยมหาชโน พหุ ทุสฺสีโล อตฺตโน รุจิวเสน วาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ฆฏฺเฏนฺโต วิจรติ, ตตฺถ อธิวาสนํ

๑. ม. สี. ยุ. "นาควคฺเคติ นตฺถิ.

อชฺฌุเปกฺขนํ เม ภาโร.

สมิตินฺติ: อุยฺยานกีฬามณฺฑลาทีสุ หิ มหาชนมชฺฌํ คจฺฉนฺตาแ ทนฺตเมว โคณชาตึ วา อสฺสชาตึ วา ยาเน โยเชตฺวา นยนฺติ. ราชาติ: ตถารูปาเนว ฐานานิ คจฺฉนฺโต ราชาปิ ทนฺตเมว อภิรูหติ. มนุสฺเสสูติ: มนุสฺเสสุปิ จตูหิ อริยมคฺเคหิ ทนฺโต นิพฺพิเสวโนว เสฏฺโฐ. โยติวากฺยนฺติ: โย เอวรูปํ อติกฺกมวจนํ ปุนปฺปุนํ วุจฺจมานํปิ ติติกฺขติ[๑] น ปฏิปฺผรติ น วิหญฺญติ; เอวรูโป ทนฺโต เสฏฺโฐติ อตฺโถ.

อสฺสตราติ: วฬวาย คทฺรเภน ชาตา. อาชานียาติ: ยํ อสฺสทมฺมสารถิ การณํ กาเรติ, ตสฺส ขิปฺปํ ชานนสมตฺถา. สินฺธวาติ: สินฺธวรฏฺเฐ ชาตา อสฺสา. มหานาคาติ: กุญฺชรสงฺขาตา มหาหตฺถิโน. อตฺตทนฺโตติ: เอเต อสฺสตรา วา สินฺธวา วา กุญฺชรา วา ทนฺตาว วรํ, น อทนฺตา; โย ปน จตูหิ อริยมคฺเคหิ อตฺตโน ทนฺตตาย อตฺตทนฺโต นิพฺพิเสวโน, อยํ ตโตปิ วรํ, สพฺเพหิปิ เอเตหิ อุตฺตริตโรติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ลญฺจํ คเหตฺวา วีถิสิงฺฆาฏกาทีสุ ฐตฺวา อกฺโกสนฺโต สพฺโพปิ โส มหาชโน โสตาปตฺติผลํ ปาปุณีติ.[๒]

อตฺตโนวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. `ติติกฺขตีติ นตฺถิ. ๒. ปรมฺมุขา ภาสิตา กถํ เตสํ สาตฺถิกา โหติ ?

๒. หตฺถาจริยปุพฺพกภิกฺขุวตฺถุ. (๒๓๒)

"น หิ เอเตหีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ หตฺถาจริยปุพฺพกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกทิวสํ อจิรวตีนทีตีเร หตฺถิทมกํ "เอกํ หตฺถึ ทเมสฺสามีติ อตฺตนา๑ อิจฺฉิตการณํ สิกฺขาเปตุํ อสกฺโกนฺตํ ทิสฺวา, สมีเป ฐิเต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา อาห "อาวุโส สเจ อยํ หตฺถาจริโย อิมํ หตฺถึ อสุกฏฺฐาเน นาม วิชฺเฌยฺย, ขิปฺปเมว อิมํ การณํ สิกฺขาเปยฺยาติ. โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ตถา กตฺวา ตํ หตฺถึ สุทนฺตํ ทเมสิ. เต ภิกฺขู ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสุํ. สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร ตยา เอวํ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจํ ภนฺเตติ วุตฺเต, ตํ วิครหิตฺวา "กินฺเต โมฆปุริส หตฺถิยาเนน วา อญฺเญน วา ทนฺเตน, น หิ เอเตหิ ยาเนหิ อคตปุพฺพํ ฐานํ คนฺตุํ สมตฺโถ นาม อตฺถิ, อตฺตนา ปน สุทนฺเตน สกฺกา อคตปุพฺพํ ฐานํ คนฺตุํ; ตสฺมา อตฺตานเมว ทเมหิ, กินฺเต เอเตสํ ทมเนนาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเฉยฺย อคตํ ทิสํ,
ยถาตฺตนา สุทนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺฉตีติ.

ตสฺสตฺโถ: ยานิ เอตานิ หตฺถิยานาทีนิ ยานานิ, น หิ เอเตหิ ยาเนหิ โกจิ ปุคฺคโล สุปินนฺเตนาปิ อคตปุพฺพตฺตา อคตนฺติ สงฺขาตํ นิพฺพานทิสํ คจฺเฉยฺย, ยถา ปุพฺพภาเค อินฺทฺริยทมเนน

๑. สี. ยุ. อตฺตโน.

ทนฺเตน อปรภาเค อริยมคฺคภาวนาย สุทนฺเตน อตฺตนา ทนฺโต นิพฺพิเสวโน สปฺปญฺโญ ปุคฺคโล ตํ อคตปุพฺพํ ทิสํ คจฺฉติ ทนฺตภูมึ ปาปุณาติ; ตสฺมา อตฺตทมนเมว เต[๑] วรนฺติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

หตฺถาจริยปุพฺพกภิกฺขุวตฺถุ.

๓. ปริชิณฺณพฺราหฺมณปุตฺตวตฺถุ.[๒] (๒๓๓)

"ธนปาลโกติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรนฺโต อญฺญตรสฺส ปริชิณฺณพฺราหฺมณสฺส ปุตฺเต อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิเรโก พฺราหฺมโณ อฏฺฐสตสหสฺสวิภโว วยปฺปตฺตานํ จตุนฺนํ ปุตฺตานํ อาวาหํ กตฺวา จตฺตาริ สตสหสฺสานิ อทาสิ. อถสฺส พฺราหฺมณิยา กาลกตาย ปุตฺตา สมฺมนฺตยึสุ "สเจ อยํ อญฺญํ พฺราหฺมณึ อาเนสฺสติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตานํ วเสน กุลํ ภิชฺชิสฺสติ; หนฺท นํ มยํ สงฺคณฺหามาติ. เต ตํ ปณีเตหิ ฆาสจฺฉาทนาทีหิ อุปฏฺฐหนฺตา หตฺถปาทานํ สมฺพาหนาทีนิ กโรนฺตา อุปฏฺฐหิตฺวา เอกทิวสมสฺส ทิวา นิทฺทายิตฺวา วุฏฺฐิตสฺส หตฺถปาเท สมฺพาหมานา ปาฏิเยกฺกํ ฆราวาเส อาทีนวํ วตฺวา "มยํ ตุมฺเห อิมินา นีหาเรน ยาวชีวํ อุปฏฺฐหิสฺสาม, เสสธนํปิ โน เทถาติ ยาจึสุ. พฺราหฺมโณ ปุน เอเกกสฺส สตสหสฺสํ ทตฺวา อตฺตโน

๑. ม. ตโต. ยุ. เตสํ. ๒. ยุ. อญฺญตรพฺราหฺมณสฺส ปุตฺตานํ วตฺถุ.

นิวตฺถปารุปนมตฺตํ ฐเปตฺวา สพฺพมุปโภคปริโภคํ จตฺตาโร โกฏฺฐาเส กตฺวา นิยฺยาเทสิ. ตํ เชฏฺฐปุตฺโต กติปาหํ อุปฏฺฐหิ. อถ นํ เอกทิวสํ นหาตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา สุณฺหา เอวมาห "กึ ตยา เชฏฺฐปุตฺตสฺส สตํ วา สหสฺสํ วา อติเรกํ ทินฺนํ อตฺถิ, นนุ สพฺเพสํ เทฺว เทฺว สตสหสฺสานิ ทินฺนานิ, กึ เสสปุตฺตานํ ฆรสฺส มคฺคํ น ชานาสีติ. โสปิ "นสฺส[๑] วสลีติ กุชฺฌิตฺวา อญฺญสฺส ฆรํ อคมาสิ. ตโตปิ กติปาหจฺจเยน อิมินาว อุปาเยน ปลาปิโตว "อญฺญสฺสาติ เอวํ เอกฆเรปิ ปเวสนํ อลภมาโน ปณฺฑรงฺคปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ภิกฺขาย จรนฺโต กาลจฺจเยน ชราชิณฺโณ ทุพฺโภชนทุกฺขเสยฺยาหิ[๒] มิลาตสรีโร ภิกฺขาย จรนฺโต อาคมฺม ปิฏฺฐิกาย นิปนฺโน นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา อุฏฺฐาย นิสินฺโน ปฏิปสฺสทฺธทรถํ[๓] อตฺตานํ โอโลเกตฺวา ปุตฺเตสุ อตฺตโน ปติฏฺฐํ อปสฺสนฺโต จินฺเตสิ "สมโณ กิร โคตโม อพฺภากุฏิโก[๔] อุตฺตานมุโข สุขสมฺภาโส ปฏิสนฺถารกุสโล, สกฺกา สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ ลภิตุนฺติ. โส นิวาสนปารุปนํ สณฺฐเปตฺวา ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ทณฺฑํ อาทาย ภควโต สนฺติกํ อคมาสิ. วุตฺตํปิ เจตํ "อถโข อญฺญตโร พฺราหฺมณมหาสาโล ลูโข ลูขปาวุรโณ (๕) เยน ภควา, เตนุปสงฺกมีติ. สตฺถา เอกมนฺตํ นิสินฺเนน เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอตทโวจ "กึ นุ โข ตฺวํ พฺราหฺมณ ลูโข

๑. สี. ยุ. "นสฺสาติ นตฺถิ. ๒. สี. ยุ. เสยฺยาทีหิ.
๓. "ปฏิปสฺสทฺธทรถนฺติ นตฺถิ. ๔. สี. ยุ. อพฺโภกุฏิโก.
๕. ปาลิยํ "ลูขปาปุรโณติ ทิสฺสติ สํ. ส. ๑๕/๒๕๘.

ลูขปาวุรโณสีติ. "อิธ เม โภ โคตม จตฺตาโร ปุตฺตา, เต มํ ทาเรหิ สํปุจฺฉา ฆรา นิกฺขาเมนฺตีติ. "เตนหิ ตฺวํ พฺราหฺมณ อิมา คาถาโย ปริยาปุณิตฺวา, สภายํ มหาชนกาเย สนฺนิปติเต, ปุตฺเตสุ นิสินฺเนสุ, ภาส[๑]

"เยหิ ชาเตหิ นนฺทิสฺสํ, เยสญฺจ ภวมิจฺฉิสํ;
เต มํ ทาเรหิ สํปุจฺฉา[๒] สาว วาเรนฺติ[๓] สูกรํ.
อสนฺตา กิร มํ ชมฺมา `ตาต ตาตาติ ภาสเร,
รกฺขสา ปุตฺตรูเปน เต ชหนฺติ วโยคตํ.
อสฺโสว ชิณฺโณ นิพฺโภโค ขาทนา อปนียติ,
พาลานมฺปิ[๔] ปิตา เถโร ปราคาเรสุ ภิกฺขติ.
ทณฺโฑว กิร เม เสยฺโย, ยญฺจ ปุตฺตา อนสฺสวา,
จณฺฑมฺปิ โคณํ วาเรติ, อโถ จณฺฑมฺปิ กุกฺกุรํ,
อนฺธกาเร ปุเร โหติ, คมฺภีเร คาธเมธติ,
ทณฺฑสฺส อานุภาเวน ขลิตฺวา ปฏิติฏฺฐตีติ.

โส ภควโต สนฺติเก ตา คาถาโย อุคฺคณฺหิตฺวา, ตถารูเป พฺราหฺมณานํ สมาคมทิวเส สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเตสุ ปุตฺเตสุ ตํ สภํ โอคาเหตฺวา พฺราหฺมณานํ มชฺเฌ มหารเหสุ อาสเนสุ นิสินฺเนสุ, "อยํ เม กาโลติ สภาย มชฺฌํ ปวิสิตฺวา หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา "โภ อหํ ตุมฺหากํ คาถาโย ภาสิตุกาโม, สุณิสฺสถาติ วตฺวา, "ภาส

๑. สี ยุ. วเทยฺยาสิ. ๒. สํปุจฺฉ อิติ. ๓. "วาเทนฺตีติ. ๔. ปาลิยญฺหิ พาลกานนฺติ ทิสฺสติ. สํ. ส. ๑๕/๒๕๙. ณ. ว.

ภาส พฺราหฺมณ, สุโณมาติ วุตฺเต, จิตโกว อภาสิ. เตน จ สมเยน มนุสฺสานํ เอวํ วตฺตํ โหติ "โย มาตาปิตูนํ สนฺตกํ ขาทนฺโต มาตาปิตโร น โปเสติ, โส มาเรตพฺโพติ. ตสฺมา เต พฺราหฺมณปุตฺตา ปิตุ ปาเทสุ ปติตฺวา "ชีวิตํ โน ตาต เทหีติ ยาจึสุ. โส ปิตุ หทยานํ มุทุตาย "มา เม โภ ปุตฺตเก วินาสยิตฺถ, โปสิสฺสนฺติ มนฺติ อาห. อถสฺส ปุตฺเต มนุสฺสา อาหํสุ "สเจ โภ อชฺช ปฏฺฐาย ปิตรํ น สมฺมาปฏิชคฺคิสฺสถ, ฆาเตสฺสาม โวติ. เต ภีตา ปิตรํ ปีเฐ นิสีทาเปตฺวา สยํ อุกฺขิปิตฺวา เคหํ เนตฺวา สรีรํ เตเลน อพฺภญฺชิตฺวา อุพฺพฏฺเฏตฺวา คนฺธจุณฺณาทีหิ นหาเปตฺวา พฺราหฺมณิโย ปกฺโกสาเปตฺวา "อชฺช ปฏฺฐาย อมฺหากํ ปิตรํ สมฺมาปฏิชคฺคถ; สเจ ปมาทํ อาปชฺชิสฺสถ, นิคฺคณฺหิสฺสาม โวติ วตฺวา ปณีตโภชนํ โภเชสสํ. พฺราหฺมโณ สุโภชนญฺจ สุขเสยฺยญฺจ อาคมฺม กติปาหจฺจเยน สญฺชาตพโล ปีณินฺทฺริโย อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา "อยํ เม สมฺปตฺติ สมณํ โคตมํ นิสฺสาย ลทฺธาติ ปณฺณาการตฺถาย เอกํ ทุสฺสยุคํ อาทาย ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร เอกมนฺตํ นิสินฺโน ตํ ทุสฺสยุคํ ภควโต ปาทมูเล ฐเปตฺวา "มยํ โภ โคตม พฺราหฺมณา นาม อาจริยสฺส อาจริยธนํ ปริเยสาม, ปฏิคฺคณฺหาตุ เม ภวํ โคตโม อาจริโย อาจริยธนนฺติ อาห. ภควา ตสฺส อนุกมฺปาย ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ. เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ สรเณสุ ปติฏฺฐาย เอวมาห "โภ โคตม มยฺหํ ปุตฺเตหิ จตฺตาริ ธุวภตฺตานิ ทินฺนานิ, ตโต อหํ เทฺว ตุมฺหากํ ทมฺมีติ.

อถ นํ สตฺถา "กลฺยาณํ พฺราหฺมณ, มยํ ปน รุจฺจนฏฺฐานเมว คมิสฺสามาติ วตฺวา อุยฺโยเชสิ. พฺราหฺมโณ ฆรํ คนฺตฺวา ปุตฺเต อาห "ตาตา สมโณ โคตโม มยฺหํ สหาโย, ตสฺส เม เทฺว ธุวภตฺตานิ ทินฺนานิ, ตุมฺเห, ตสฺมึ สมฺปตฺเต, มา ปมชฺชิตฺถาติ. "สาธุ ตาตาติ. สตฺถา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย จรนฺโต เชฏฺฐปุตฺตสฺส ฆรทฺวารํ อคมาสิ. โส สตฺถารํ ทิสฺวา ปตฺตํ อาทาย ฆรํ ปเวเสตฺวา มหารเห ปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา ปณีตโภชนํ อทาสิ. สตฺถา "ปุนทิวเส อิตรสฺส ปุนทิวเส อิตรสฺสาติ ปฏิปาฏิยา สพฺเพสํ ฆรานิ อคมาสิ. สพฺเพ ตเถว สกฺการํ อกํสุ.

อเถกทิวสํ เชฏฺฐปุตฺโต, มงฺคเล ปจฺจุปฏฺฐิเต, ปิตรํ อาห "ตาต กสฺส มงฺคลํ เทมาติ. "นาหํ อญฺญํ ชานามิ, นนุ สมโณ โคตโม มยฺหํ สหาโยติ. "เตนหิ นํ สฺวาตนาย ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ นิมนฺเตถาติ. พฺราหฺมโณ ตถา อกาสิ. สตฺถา ปุนทิวเส สปริวาโร ตสฺส เคหํ อคมาสิ. โส หริตุปลิตฺเต สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต เคเห พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา อปฺโปทกมธุปายาเสน เจว ปณีเตน จ ขาทนีเยน[๑] ปริวิสิ. อนฺตราภตฺตสฺมึเยว ปน พฺราหฺมณสฺส จตฺตาโร ปุตฺตา สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิตฺวา อาหํสุ "โภ โคตม มยํ อมฺหากํ ปิตรํ ปฏิชคฺคาม นปฺปมชฺชาม, ปสฺสถิมสฺส อตฺตภาวนฺติ. สตฺถา "[๒] กลฺยาณํ โว กตํ, มาตุปิตุโปสนํ นาม โปราณกปณฺฑิตานํ อาจิณฺณเมวาติ วตฺวา "ตสฺส นาคสฺส

๑. ยุ. เอตฺถนฺตเร "โภชนีเยน จาติ อตฺถิ. ๒. ยุ. เอตฺถนฺตเร `ปสฺสามีติ อตฺถิ.

วิปฺปวาเสน วิรุฬฺหา สลฺลกิโย จ กุฏชา จาติ อิมํ เอกาทสนิปาเต มาตุโปสกนาคชาตกํ[๑] วิตฺถาเรน กเถตฺวา อิมํ คาถํ อภาสิ[๒]

"ธนปาลโก นาม กุญฺชโร
กฏุกปฺปเภทโน ทุนฺนิวารโย
พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชติ
สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโรติ.

ตตฺถ "ธนปาลโก นามาติ: ตทา กาสิกรญฺญา หตฺถาจริยํ เปเสตฺวา รมณีเย นาควเน คาหาปิตสฺส หตฺถิสฺส เอตํ นามํ. กฏุกปฺปเภทโนติ: ติขิณมโท. หตฺถีนํ หิ มทกาเล กณฺณจูลิกา ปภิชฺชนฺติ, ปกติยาปิ หตฺถิโน ตสฺมึ กาเล องฺกุสํ วา ตุนฺนํ วา โตมรํ วา น คเณนฺติ จณฺฑา ภวนฺติ, โส ปน อติจณฺโฑเยว; เตน วุตฺตํ "กฏุกปฺปเภทโน ทุนฺนิวารโยติ. พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชตีติ: น โส พทฺโธ, หตฺถิสาลํ ปน เนตฺวา วิจิตฺรสาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา กตคนฺธปริภณฺฑาย อุปริพทฺธวิจิตฺรวิตานาย ภูมิยา ฐปิโต รญฺญา[๓] ราชารเหน นานคฺครสโภชเนน อุปฏฺฐาปิโตปิ กิญฺจิ ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ, หตฺถิสาลํ ปเวสิตมตฺตํ ปน สนฺธาย "พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชตีติ วุตฺตํ. สุมรติ นาควนสฺสาติ: น โส รมณียเมว วสนฏฺฐานํ นาควนํ สริ, มาตา ปนสฺส อรญฺเญ ปุตฺตวิโยเคน ทุกฺขปฺปตฺตา อโหสิ, โส มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมเมว ปูเรติ; "กึ เม อิมินา โภชเนนาติ ธมฺมิกํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมเมว สริ; ตํ ปน ยสฺมา ตสฺมึ นาควเนเยว

๑. ขุ. ชา. เอกาทส. ๒๗/๓๐๓. ตทฏฺฐกถา. ๖/๑. ๒. สี. ยุ. คาถมาห.
๓. สี. ยุ. รญฺโญ.

จิเตน สกฺกา ปูเรตต, เตน วุตฺตํ "สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโรติ.

สตฺถริ อิมํ อตฺตโน ปุพฺพจริยํ อาหริตฺวา กเถนฺเตเยว, สพฺเพปิ อสฺสุธารา ปวตฺเตตฺวา มุทุหทยา โอหิตโสตา สุณึสุ.[๑] อถ เนสํ ภควา สปฺปายํ วิทิตฺวา สจฺจานิ ปกาเสนฺโต[๒] ธมฺมํ เทเสสิ. เทสนาวสาเน สทฺธึ ปุตฺเตหิ เจว สุณิสาหิ จ พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺจหีติ.

ปริชิณฺณพฺราหฺมณปุตฺตวตฺถุ.

๔. ปเสนทิโกสลราชวตฺถุ. (๒๓๔)

"มิทฺธี ยทาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ราชานํ ปเสนทิโกสลํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย ราชา ตณฺฑุลโทณสฺส โอทนํ ตทุปิเยน สูปพฺยญฺชเนน ภุญฺชติ. โส เอกทิวสํ ภุตฺตปาตราโส ภตฺตสมฺมทํ อวิโนเทตฺวาว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กิลนฺตรูโป อิโต จิโต จ สมฺปริวตฺตติ นิทฺทาย อภิภุยฺยมาโนปิ อุชุกํ นิปชฺชิตุํ อสกฺโกนฺโต เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ นํ สตฺถา อาห "กึ มหาราช อวิสฺสมิตฺวาว อาคโตสีติ. "อาม ภนฺเต, ภุตฺตกาลโต ปฏฺจาย เม มหาทุกฺขํ โหตีติ. อถ นํ สตฺถา "มหาราช อติพหุโภชนสฺส เอวํ ทุกฺขํ โหตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. ม. สี. ยุ. ภวึสุ. ๒. ม. ปกาเสตฺวา. สี. ยุ. ปกาเสสิ. ธมฺมํ เทเสสีติ นตฺถิ.

"มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโฐ
ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโทติ.

ตตฺถ "มิทฺธีติ: ถีนมิทฺธาภิภูโต. มหคฺฆโสติ: มหาโภชโน อาหารหตฺถกอลํสาฏกตตฺถวฏฺฏกกากมาสกภุตฺตวมฺมิกานํ อญฺญตโร วิย. นิวาปปุฏฺโฐติ: กุณฺฑกาทินา สูกรภตฺเตน ปุฏฺโฐ. ฆรสูกโร หิ พาลกาลโต ปฏฺฐาย โปสิยมาโน ถูลสรีรกาเล เคหา พหิ นิกฺขมิตุํ อลภนฺโต เหฏฺฐามญฺจาทีสุ สมฺปริวตฺติตฺวา อสฺสสนฺโต ปสฺสสนฺโต สยเตว. อิทํ วุตฺตํ โหติ: ยทา ปุริโส มิทฺธี จ โหติ มหคฺฆโส จ นิวาปปุฏฺโฐ มหาวราโห วิย จ อญฺเญน อิริยาปเถน ยาเปตุํ อสกฺโกนฺโต นิทฺทายนสีโล สมฺปริวตฺตสายี; ตทา โส "อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาติ ตีณิ ลกฺขณานิ มนสิกาตุํ น สกฺโกติ, เตสํ อมนสิการา มนฺทปญฺโญ ปุนปฺปุนํ คพฺภํ อุเปติ คพฺภวาสโต น ปริมุจฺจตีติ.1

เทสนาวสาเน สตฺถา รญฺโญ อุปการวเสน

"มนุชสฺส สทา สตีมโต
มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา,
สณิกํ ชีรติ อายุ ปาลยนฺติ

อิมํ คาถํ๑ วตฺวา อุตฺตรมาณวํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา "อิมํ คาถํ รญฺโญ โภชนเวลายเอว วเทยฺยาสิ, อิมินา จ อุปาเยน โภชนํ ปริหาเปยฺยาสีติ อุปายํ อาจิกฺขิ. โส ตถา อกาสิ. ราชา อปเรน สมเยน นาฬิโกทนปรมตาย สณฺฐิโต สลฺลหุกสรีโร สุขปฺปตฺโต สตฺถริ อุปฺปนฺนวิสฺสาโส สตฺตาหํ อสทิสทานํ ปวตฺเตสิ. ทานานุโมทนาย สมฺปตฺตมหาชโน มหนฺตํ วิเสสํ ปาปุณีติ.

ปเสนทิโกสลราชวตฺถุ.

๕. สานุสามเณรวตฺถุ. (๒๓๕)

"อิทํ ปุเรติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สานุน นาม สามเณรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เอกิสฺสา อุปาสิกาย เอกปุตฺตโก อโหสิ. อถ นํ สา ทหรกาเลเยว ปพฺพาเชสิ. โส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สีลวา อโหสิ วตฺตสมฺปนฺโน. อาจริยุปชฺฌายอาคนฺตุกานํ วตฺตํ กตเมว โหติ. มาสสฺส อฏฺฐเม ทิวเส ปาโตว อุฏฺฐาย อุทกมาลเก อุทกํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ธมฺมสฺสวนคฺคํ สมฺมชฺชิตฺวา ทีปํ ชาเลตฺวา มธุรสฺสเรน ธมฺมสฺสวนํ โฆเสติ. ภิกฺขู ตสฺส ถามํ ญตฺวา "ปทภาณํ ภณ สามเณราติ อชฺเฌสนฺติ. โส "มยฺหํ หทยํ วาโต วา รุชฺชติ, กาโส วา พาธตีติ กญฺจิ ปจฺจาหารํ อกตฺวา ธมฺมาสนํ อภิรูหิตฺวา

๑. สํ. ส. ๑๕/๑๑๙.

อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต วิย ปทภาณํ วตฺวา โอตรนฺโต "มยฺหํ มาตาปิตูนํ อิมสฺมึ ภณฺเฑ ปตฺตึ ทมฺมีติ วทติ. ตสฺส มนุสฺสา มาตาปิตูนํ ปตฺติยา ทินฺนภาวํ น ชานนฺติ. อนนฺตรตฺตภาเว ปนสฺส มาตา ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ. สา เทวตาหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา สามเณเรน ทินฺนํ ปตฺตึ[๑] "อนุโมทามิ ตาตาติ วทติ. สีลสมฺปนฺนา จ นาม ภิกฺขู สเทวกสฺส โลกสฺส ปิยา โหนฺติ; ตสฺมา สามเณเร เทวตา สลชฺชา สคารวา มหาพฺรหฺมานํ วิย อคฺคิกฺขนฺธํ วิย จ ตํ มญฺญนฺติ. สามเณเร คารเวน ตญฺจ ยกฺขินึ ครุ กตฺวา ปสฺสนฺติ; ธมฺมสฺสวนยกฺขสมาคมาทีสุ "สานุมาตาติ[๒] ยกฺขินิยา อคฺคาสนํ อคฺโคทกํ อคฺคปิณฺฑํ เทนฺติ. มเหสกฺขาปิ ยกฺขา ตํ ทิสฺวา มคฺคา โอกฺกมนฺติ, อาสนา วุฏฺฐหนฺติ.

อถ โส สามเณโร วุฑฺฒิมนฺวาย ปริปกฺกินฺทฺริโย อนภิรติยา ปีฬิโต อนภิรตึ วิโนเทตุํ อสกฺโกนฺโต ปรุฬฺหเกสนโข กิลิฏฺฐนิวาสนปารุปโน กสฺสจิ อนาโรเจตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เอกโกว มาตุ ฆรํ อคมาสิ. อุปาสิกา ปุตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อาห "ตาต ตฺวํ ปุพฺเพ อาจริยุปชฺฌาเยหิ วา ทหรสามเณเรหิ วา สทฺธึ อิธาคจฺฉสิ, กสฺมา เอกโกวาสิ อชฺช อาคโตติ. โส อุกฺกณฺฐิตภาวํ อาโรเจสิ. สทฺธา อุปาสิกา นานปฺปกาเรน ฆราวาเส อาทีนวํ

๑. อิโต ปรํ "อนุโมทนฺตีติ วา "อนุโมทมานาติ วา ปเทน นฏฺเฐน ภวิตพฺพํ. อถวา "สามเณเรนาติ อาคตฏฺฐาเน "ตยาติ ปเทน ภวิตพฺพํ. ยุ. "สามเณเรน ฯเปฯ วทติ.
๒. สี. ยุ. สานุมาตาย.

ทสฺเสตฺวา ปุตฺตํ โอวทมานาปิ สญฺญาเปตุํ อสกฺโกนฺตี "อปฺเปวนาม อตฺตโน ธมฺมตายปิ สลฺลกฺเขยฺยาติ อนุยฺโยเชตฺวา "ติฏฺฐ ตาต, ยาว เต ยาคุภตฺตํ สมฺปาเทมิ, ยาคุํ ปิวิตฺวา กตภตฺตกิจฺจสฺส เต มนาปานิ วตฺถานิ นีหริตฺวา ทสฺสามีติ วตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวาว อทาสิ. นิสีทิ สามเณโร. อุปาสิกา มุหุตฺเตเนว ยาคุขชฺชกํ สมฺปาเทตฺวา อทาสิ. อถ สา "ภตฺตํ สมฺปาเทสฺสามีติ อวิทูเร นิสินฺนา ตณฺฑุเล โธวติ. ตสฺมึ สมเย สา ยกฺขินี "กหํ นุ โข สามเณโร, กจฺจิ ภิกฺขาหารํ ลภติ โนติ อาวชฺชมานา ตสฺส วิพฺภมิตุกามตาย นิสินฺนภาวํ ญตฺวา "มา เหว โข เม เทวตานํ อนฺตเร ลชฺชํ อุปฺปาเทยฺย,[๑] คจฺฉามิสฺส วิพฺภมเน อนฺตรายํ กริสฺสามีติ อาคนฺตฺวา ตสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา คีวํ ปริวตฺเตตฺวา[๒] ภูมิยํ ปาเตสิ.[๓] โส อกฺขีหิ ปริวตฺเตหิ เขเฬน ปคฺฆรนฺเตน ภูมิยํ วิปฺผนฺทิ.[๔] อุปาสิกา ปุตฺตสฺส ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา อุรูสุ นิปชฺชาเปสิ. สกลคามวาสิโน อาคนฺตฺวา พลิกมฺมาทีนิ กรึสุ. อุปาสิกา ปน ปริเทวมานา อิมา คาถา อภาสิ

"จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี
ปาริหาริยปกฺขญฺจ[๕] อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ
อุโปสถํ อุปวสนฺติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย,

๑. ม. สามเณโร เม มเหสกฺขานํ เทวตานํ อนฺตเร ลชฺชํ อุปฺปาเทยฺย.
สี. มาเหว โข เม เทวตานํ อนฺตเร ลชฺชา อุปฺปชฺเชยฺย.
๒. ม. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "เขเฬน ปคฺฆรนฺเตนาติ อตฺถิ.
๓. ม. นิปติ. สี. ยุ. วิปฺผนฺทิ. ๔. ม. สี. ยุ. "โส อกฺขีหิ ฯเปฯ วิปฺผนฺทีติ นตฺถิ. ๕. ปาลิยญฺหิ "ปาริหาริกปกฺขญฺจาติ ทิสฺสติ.

น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ' อิติ เม อรหตํ สุตํ:

สาทานิ อชฺช ปสฺสามิ ยกฺขา กีฬนฺติ สานุนาติ.

อุปาสิกาย วจนํ สุตฺวา

"จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี
ปาริหาริยปกฺขญฺจ อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ
อุโปสถํ อุปวสนฺติ พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย,
น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ' สาหุ เต อรหตํ สุตนฺติ

วตฺวา อาห

"สานน ปพุทฺธํ วชฺชาหิ ยกฺขานํ วจนํ อิทํ
`มากาสิ ปาปกํ กมฺมํ อาวิ วา ยทิ วา รโห;
สเจ ตุวํ ปาปกํ กมฺมํ กริสฺสสิ กโรสิ วา,
น เต ทุกฺขา ปมุตฺยตฺถิ อุปจฺจาปิ[๑] ปลายโตติ,

"เอวํ ปาปกมฺมํ กตฺวา สกุณสฺส วิย อุปฺปติตฺวา ปลายโตปิ เต โมกฺโข นตฺถีติ วตฺวา สา ยกฺขินี สามเณรํ มุญฺจิ. โส อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา มาตรํ เกเส วิกฺกิรยนฺตึ อสฺสสนฺตึ[๒] โรทมานํ สกลคามวาสิโน จ สนฺนิปติเต ทิสฺวา อตฺตโน ยกฺเขน คหิตภาวํ อชานนฺโต "อหํ ปุพฺเพ ปีเจ นิสินฺโน, มาตา เม อวิทูเร นิสีทิตฺวา ตณฺฑุเล โธวิ, อิทานิ ปนมฺหิ ภูมิยํ นิปนฺโน; กึ นุ โข เอตนฺติ นิปนฺนโกว[๓] มาตรํ อาห

๑. อุปฺปจฺจาปีติ. สํ. ส. ๑๕/๓๐๗. ณ. ว. [๒] ม. เอตฺถนฺตเร ปสฺสสนฺตินฺติ อตฺถิ. ๓. สี. ยุ. นิสินฺนโก ว.

"มตํ วา อมฺม โรทนฺติ โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ;
ชีวนฺตํ อมฺม ปสฺสนฺตี กสฺมา มํ อมฺม โรทสีติ.

อถสฺส มาตา วตฺถุกามกฺกิเลสกาเม ปหาย ปพฺพชิตสฺส ปุน วิพฺภมนตฺถํ อาคมเน อาทีนวํ ทสฺเสนฺตี อาห

"มตํ วา ปุตฺต โรทนฺติ, โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ;
โย จ กาเม จชิตฺวาน ปุนราวตฺตเต[๑] อิธ,
ตํ วาปิ ปุตฺต โรทนฺติ, ปุน ชีวํ มโต หิ โสติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ฆราวาสํ กุกฺกุลสทิสญฺเจว นรกสทิสญฺจ กตฺวา ฆราวาเส อาทีนวํ ทสฺเสนฺตี ปุน อาห

"กุกฺกุลา[๒] อุพฺภโต ตาต กุกฺกุลํ[๓] ปติตุมิจฺฉสิ,
นรกา อุพฺภโต ตาต นรกํ ปติตุมิจฺฉสีติ.

อถ นํ "ปุตฺต ภทฺทํ ตว โหตุ, มยมฺปน `อยํ โน ปุตฺตโก ฑยฺหมานเคหา ภณฺฑํ วิย นีหริตฺวา พุทฺธสาสเน ปพฺพชิโต[๔] ฆราวาเส ปุน ฑยฺหิตุํ อิจฺฉติ, อภิธาวถ ปริตฺตายถ โนติ อิมมตฺถํ กสฺส อุชฺฌาปยาม กํ นิชฺฌาปยามาติ ทีเปตุํ อิมํ คาถมาห

"อภิธาวถ ภทฺทนฺเต, กสฺส อุชฺฌาปยาม เส
อาทิตฺตา นีหฏํ[๕] ภณฺฑํ ปุน ฑยฺหิตุมิจฺฉสีติ.

โส, มาตริ กเถนฺติยา, สลฺลกฺเขตฺวา "นตฺถิ มยฺหํ คิหิภาเวน อตฺโถติ อาห. อถสฺส มาตา `สาธุ ตาตาติ ตุฏฺฐา ปณีตโภชนํ

๑. ปาลิยญฺหิ "ปุนราคจฺฉเตติ ทิสฺสติ. ๒. กุกฺกุฬา. ๓. สี. ยุ. กุกฺกุเฬ.
๔. ปพฺพชาปิโต [?] ๕. ปาลิยํ "นิพฺภตนฺติ ทิสฺสติ. สํ. ส. ๑๕/๓๐๘. ฌ. ว.

โภเชตฺวา "กติวสฺโสสิ ตาตาติ ปุจฺฉิตฺวา ปริปุณฺณวสฺสภาวํ ญตฺวา ติจีวรํ ปฏิยาเทสิ. โส ปริปุณฺณปตฺตจีวโร อุปสมฺปทํ ลภิ.

อถสฺส อจิรูปสมฺปนฺนสฺส สตฺถา จิตฺตนิคฺคเห อุสฺสาหํ ชเนนฺโต "จิตฺตํ นาเมตํ นานารมฺมเณสุ ทีฆรตฺตํ จาริกํ จริ,[๑] ตํ[๒] อนิคฺคณฺหนฺตสฺส โสตฺถิภาโว นาม นตฺถิ; ตสฺมา องฺกุเสน มตฺตหตฺถิโน วิย จิตฺตสฺส นิคฺคณฺหเน โยโค กรณีโยติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อิทํ ปุเร จิตฺตมจาริ จาริกํ
เยนิจฺฉกํ ยตฺถกามํ ยถาสุขํ,
ตทชฺชหํ นิคฺคหิสฺสามิ โยนิโส
หตฺถึ ปภินฺนํ วิย องฺกุสคฺคาโหติ.

ตสฺสตฺโถ: อิทํ จิตฺตํ นาม อิโต ปุเร รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ ราคาทีนํ เยนาการเน[๓] อิจฺฉติ ตสฺส วเสน เยนิจฺฉกํ ยตฺเถวสฺส กาโม อุปฺปชฺชติ ตสฺส วเสน ยตฺถกามํ ยถา วิจรนฺตสฺส สุขํ โหติ ตเถว วิจรณโต ยถาสุขํ ทีฆรตฺตํ จาริกํ จริ, ตํ อชฺช อหํ ปภินฺนํ มตฺตํ หตฺถึ หตฺถาจริยสงฺขาโต เฉโก องฺกุสคฺคาโห องฺกุเสน วิย โยนิโส มนสิกาเรน นิคฺคณฺหิสฺสามิ นาสฺส วีติกฺกมิตุํ ทสฺสามีติ.

เทสนาวสาเน สานุนา สทฺธึ ธมฺมสฺสวนาย อุปสงฺกมนฺตานํ พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. โส จายสฺมา เตปิฏกํ

๑. ม. สี. ยุ. จรนฺตํ. ๒. ม. สี. ยุ. "ตนฺติ นตฺถิ.
๓. ม. สี. เยน การเณน. ยุ. เยน เกนจิ การเณน.

พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา มหาธมฺมกถิโก หุตฺวา วีสวสฺสสตํ ฐตฺวา สกลชมฺพุทีปํ สงฺโขเภตฺวา ปรินิพฺพายีติ.

สานุสามเณรวตฺถุ.

๖. ปาเวรกหตฺถิวตฺถุ. (๒๓๖)

"อปฺปมาทรตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺโญ ปาเวรกํ[๑] นาม หตฺถึ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร หตฺถี ตรุณกาเล มหาพโล หุตฺวา อปเรน สมเยน ชราวาตเวคพฺภาหโต เอกํ มหนฺตํ สรํ โอรุยฺห กลเล ลคฺคิตฺวา อุตฺตริตุํ นาสกฺขิ. มหาชโน ตํ ทิสฺวา "เอวรูโปปิ นาม หตฺถี อิมํ ทุพฺพลภาวํ ปตฺโตติ กถํ สมุฏฺฐาเปสิ. ราชา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา หตฺถาจริยํ อาณาเปสิ "คจฺฉ ตํ หตฺถึ กลลโต อุทฺธราหีติ. โส คนฺตฺวา ตสฺมึ ฐาเน สงฺคามสีสํ ทสฺเสตฺวา สงฺคามเภรึ อาโกฏาเปสิ. มานชาติโก หตฺถี เวเคนุฏฺฐาย ถเล ปติฏฺฐหิ. ภิกฺขู ตํ การณํ ทิสฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ. สตฺถา "เตน ตาว ภิกฺขเว หตฺถินา ปกติปงฺกทุคฺคโต อตฺตา อุทฺธโต, ตุมฺเห ปน กิเลสทุคฺเค ปกฺขนฺตา; ตสฺมา โยนิโส ปทหิตฺวา ตุมฺเหปิ ตโต อตฺตานํ อุทฺธรถาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อปฺปมาทรตา โหถ สจิตฺตมนุรกฺขถ
ทุคฺคา อุทฺธรถตฺตานํ ปงฺเก สนฺโนว กุญฺชโรติ.

ตตฺถ "อปฺปมาทรตาติ: สติยา อวิปฺปวาเส อภิรตา โหถ.

๑. ม. ปาเวยฺยกํ. สี. พทฺเธรกํ.

สจิตฺตนฺติ: รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ อตฺตโน จิตฺตํ, ยถา วีติกฺกมํ น กโรติ; เอวํ รกฺขถ. สนฺโนติ:° ยถา โส ปงฺเก สนฺโน กุญฺชโร หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ วายามํ กตฺวา ปงฺกโต อตฺตานํ อุทฺธริตฺวา ถเล ปติฏฺฐิโต; เอวํ ตุมฺเหปิ กิเลสทุคฺคโต อตฺตานํ อุทฺธรถ นิพฺพานถเล ปติฏฺฐาเปถาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ปาเวรกหตฺถิวตฺถุ.

๗. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ. (๒๓๗)

"สเจ ลเภถาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปาริเลยฺยกํ นิสฺสาย รกฺขิตวนสณฺเฑ วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ ยมกวคฺเค `ปเร จ น วิชานนฺตีติ คาถาวณฺณนาย อาคตเมว. วุตฺตํ เหตํ "ตถาคตสฺส ตตฺถ หตฺถินาเคน อุปฏฺฐิยมานสฺส วสนภาโว สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิ. สาวตฺถีนครโต `อนาถปิณฺฑิโก วิสาขา มหาอุปาสิกาติเอวมาทีนิ มหากุลานิ อานนฺทตฺเถรสฺส สาสนํ ปหิณึสุ `สตฺถารํ โน ภนฺเต ทสฺเสถาติ. ทิสาวาสิโนปิ ปญฺจสตา ภิกฺขู วุตฺถวสฺสา อานนฺทตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา `จิรสฺสํ สุตา โน อาวุโส อานนฺท ภควโต สมฺมุขา ธมฺมกถา, สาธุ มยํ อาวุโส อานนฺท ลเภยฺยาม ภควโต สมฺมุขา ธมฺมกถํ

๑. ม. สี. ยุ. ทุคฺคาติ.

สวนายาติ ยาจึสุ. เถโร เต ภิกฺขู อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา `เตมาสํ เอกวิหาริโน ตถาคตสฺส สนฺติกํ เอตฺตเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อุปสงฺกมนํ อยุตฺตนฺติ จินฺเตตฺวา เอกโกว สตฺถารํ อุปสงฺกมิ. ปาริเลยฺยโก ตํ ทิสฺวา ทณฺฑมาทาย ปกฺขนฺทิ. สตฺถา โอโลเกตฺวา `อเปหิ ปาริเลยฺยก, มา นิวารยิ, พุทฺธุปฏฺฐาโก เอโสติ อาห. โส ตตฺเถว ทณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณํ อาปุจฺฉิ. เถโร นาทาสิ. นาโค `สเจ อุคฺคหิตวตฺโต ภวิสฺสติ, สตฺถุ นิสีทนปาสาณผลเก อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปสฺสตีติ จินฺเตสิ. เถโร ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ ฐเปสิ. วตฺตสมฺปนฺนา หิ ครูนํ อาสเน วา สยเน วา อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปนฺติ. เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. สตฺถา `เอกโกว อาคโตสีติ ปุจฺฉิตฺวา ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อาคตภาวํ สุตฺวา `กหํ ปเนเตติ วตฺวา, `ตุมฺหากํ จิตฺตํ อชานนฺโต พหิ ฐเปตฺวา อาคโตมฺหีติ วุตฺเต, `ปกฺโกสาหิ เนติ อาห. เถโร ตถา อกาสิ. สตฺถา เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา, เตหิ ภิกฺขูหิ `ภนฺเต ภควา พุทฺธสุขุมาโล เจว ขตฺติยสุขุมาโล จ, ตุมฺเหหิ เตมาสํ เอกเกหิ ติฏฺฐนฺเตหิ นิสีทนฺเตหิ จ ทุกฺกรํ กตํ, วตฺตปฏิวตฺตการโกปิ มุโขทกาทิทายโกปิ นาโหสิ มญฺเญติ วุตฺเต, `ภิกฺขเว ปาริเลยฺยก-หตฺถินา มยฺหํ สพฺพกิจฺจานิ กตานิ, เอวรูปํ หิ สหายํ ลภนฺเตน เอกโต วสิตุํ ยุตฺตํ, อลภนฺตสฺส เอกจริยภาโวว เสยฺโยติ วตฺวา นาควคฺเค[๑] อิมา คาถา อภาสิ

๑. สี. ยุ. "นาควคฺเคติ นตฺถิ.

"สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ
สทฺธึจรํ สาธุวิหาริธีรํ,
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ
จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมา.ท
โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ
สทฺธึจรํ สาธุวิหาริธีรํ,
ราชาว รฏฺจํ วิชิตํ ปหาย
เอโก จเร มาตงฺครญฺเญว นาโค.

เอกสฺส จริตํ เสยฺโย, นตฺถิ พาเล สหายตา:

เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา
อปฺโปสฺสุโก มาตงฺครญฺเญว นาโคติ.

ตตฺถ "นิปกนฺติ: เนปกฺกปญฺญาย สมนฺนาคตํ. สาธุวิหาริธีรนฺติ: ภทฺทกวิหารึ ปณฺฑิตํ. ปริสฺสยานีติ: ตาทิสํ เมตฺตาวิหารึ สหายํ ลภนฺโต `สีหพฺยคฺฆาทโย ปากฏปริสฺสเย จ ราคโทสาทโย ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จาติ สพฺเพว ปริสฺสเย อภิภวิตฺวา เตน สทฺธึ อตฺตมโน อุปฏฺฐิตสฺสติ หุตฺวา จเรยฺย วิหเรยฺยาติ อตฺโถ. ราชาว รฏฺจนฺติ: รฏฺจํ หิตฺวา ปพฺพชนฺโต ราชิสิ วิย. อิทํ วุตฺตํ โหติ: ยถา วิชิตภูมิปฺปเทโส ราชา "อิทํ รชฺชํ นาม มหนฺตํ ปมาทฏฺฐานํ, กึ เม รชฺเชน การิเตนาติ วิชิตํ รฏฺจํ ปหาย ตโตว[๑] มหาอรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกโกว

๑. ม. สี. ยุ. เอกโก.

จรติ; เอวํ เอกโกว จเรยฺยาติ. มาตงฺครญฺเญว นาโคติ: ยถา จ "อหํ โข อากิณฺโณ วิหรามิ หตฺถีหิ หตฺถินีหิ หตฺถิกุลเภหิ[๑] หตฺถิจฺฉาเปหิ, ฉินฺนคฺคานิ เจว ติณานิ ขาทามิ, โอภคฺโคภคฺคญฺจ[๒] สาขาภงฺคํ ขาทนฺติ, อาวิลานิ จ ปานียานิ ปิวามิ, โอคาหนฺตสฺส จ เม อุตฺติณฺณสฺส จ หตฺถินิโย กายํ อุปนิฆํสนฺติโย คจฺฉนฺติ; ยนฺนูนาหํ เอกโกว คณมฺหา วูปกฏฺโฐ วิหเรยฺยนฺติ[๓] เอวํ ปฏิสญฺจิกฺขิตฺวา มเตน[๔] คมนโต "มาตงฺโคติ ลทฺธนาโม อิมสฺมึ อรญฺเญ อยํ หตฺถินาโค ยูถํ ปหาย สพฺพิริยาปเถสุ เอกโกว สุขํ จรติ; เอวํปิ เอโกว จเรยฺยาติ อตฺโถ. เอกสฺสาติ: ปพฺพชิตสฺส หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอกีภาวาภิรตสฺส เอกกสฺเสว จริตํ เสยฺโย. นตฺถิ พาเล สหายตาติ: "จูฬสีลํ มชฺฌิมสีลํ มหาสีลํ ทส กถาวตฺถูนิ เตรส ธุตงฺคคุณา วิปสฺสนาญาณํ จตฺตาโร มคฺคา จตฺตาริ ผลานิ ติสฺโส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา อมต มหานิพฺพานนฺติ อยํ หิ สหายตา นาม. สา พาเล นิสฺสาย อธิคนฺตุํ น สกฺกาติ นตฺถิ พาเล สหายตาติ. เอโกติ: อิมินา การเณน สพฺพิริยาปเถสุ เอกโกว หุตฺวา จเรยฺย, อปฺปมตฺตกานิปิ น จ ปาปานิ กยิรา.[๕] เอโส อปฺโปสฺสุกฺโก นิราลโย อิมสฺมึ อรญฺเญ มาตงฺคนาโค อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐาเน สุขํ จรติ, เอวํ เอกโกว หุตฺวา จเรยฺย, อปฺปมตฺตกานิปิ น จ ปาปานิ กเรยฺยาติ อตฺโถ. ตสฺมา "ตุมฺเหหิปิ

๑. ม. สี. หตฺถิกลเภหิ. ๒. ปาลิยํ เอตฺถนฺตเร เมติ อตฺถิ.
๓.วิ. มหาวคฺค. ๕/๓๔(๑) ๓๔๒. ๔. ม. สี. ยุ. มเตนาติ นตฺถิ.
๕. ม. สี. ยุ. เอตฺถนฺตเร "ยถาติ อตฺถิ.

เอวรูปํ สหายํ อลภนฺเตหิ เอกจารีเหว ภวิตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ทสฺเสนฺโต สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ อิมํ ธมฺมเทสนํ เทเสสิ.

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสูติ.

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

๘. มารวตฺถุ. (๒๓๘)

"อตฺถมฺหีติ อิมํ ธมมเทสนํ สตฺถา หิมวนฺตปเทเส อรญฺญกุฏิกายํ วิหรนฺโต มารํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมึ กิร กาเล ราชาโน มนุสฺเส ปีเฬตฺวา รชฺชํ กาเรนฺติ. อถ ภควา อธมฺมิกราชูนํ รชฺเช ทณฺฑกรณปีฬิเต มนุสฺเส ทิสฺวา การุญฺญวเสน เอวํ จินฺเตสิ "สกฺกา นุ โข รชฺชํ กาเรตุํ อหนํ อฆาตยํ อชินํ อชาปยํ อโสจํ อโสจาปยํ ธมฺเมนาติ.[๑] มาโร ปาปิมา ตํ ภควโต ปริวิตกฺกํ ญตฺวา "สมโณ โคตโม `สกฺกา นุ โข รชฺชํ กาเรตุนฺติ จินฺเตสิ, อิทานิ รชฺชํ กาเรตุกาโม ภวิสฺสติ, รชฺชญฺจ นาเมตํ ปมาทฏฺฐานํ, ตํ กาเรนฺตสฺส สกฺกา โอกาสํ ลภิตต; คจฺฉามิ, อุสฺสาหมสฺส ชเนสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห "กาเรตุ ภนฺเต ภควา รชฺชํ, กาเรตุ สุคโต รชฺชํ, อหนํ อฆาตยํ อชินํ อชาปยํ อโสจํ อโสจาปยํ ธมฺเมนาติ.[๒] อถ นํ สตฺถา "กึ ปน เม ตฺวํ ปาปิม ปสฺสสิ, ยํ มํ ตฺวํ

๑-๒. สํ. ส. ๑๕/๑๗๔. สารตฺถปฺปกาสินี. ๑/๒๑๒.

อวํ วเทสีติ วตฺวา, "ภควตา โข ภนฺเต จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, อากงฺขมาโน หิ ภควา หิมวนฺตํ ปพฺพตราชํ `สุวณฺณนฺติ อธิมุจฺเจยฺย, ตญฺจ สุวณฺณเมว อสฺส, อหํปิ โว ธเนน ธนกรณียํ กริสฺสามิ, อิติ ตุมฺเห ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสฺสถาติ เตน วุตฺเต,

"ปพฺพตสฺส สุวณฺณสฺส ชาตรูปสฺส เกวลี,[๑]
ทฺวิตาปิ นาลเมกสฺส' อิติ วิทฺธา สมํ จเร.

โย ทุกฺขมทฺทกฺขิ ยโตนิทานํ,
กาเมสุ โส ชนฺตุ กถํ นเมยฺย;
อุปธึ วิทิตฺวา [๒]- `สงฺโคติ โลเก
ตสฺเสว ชนฺตุ วินยาย สิกฺเขติ

อิมาหิ คาถาหิ[๓] สํเวเชตฺวา "อญฺโญเอว โข ปาปิม ตว โอวาโท, อญฺโญ มม, ตยา สทฺธึ ธมฺมสมฺมนฺตนา นาม นตฺถิ, อหํ หิ เอวํ โอวทามีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"อตฺถมฺหิ ชาตมฺหิ สุขา สหายา,
ตุฏฺฐี สุขา ยา อิตรีตเรน,
ปุญฺญํ สุขํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ,
สพฺพสฺส ทุกฺขสฺส สุขํ ปหานํ.

สุขา มตฺเตยฺยตา โลเก, อโถ เปตฺเตยฺยตา สุขา.
สุขา สามญฺญตา โลเก, อโถ พฺรหฺมญฺญตา สุขา.

๑. ปาลิยํ "เกวลาติ ทิสฺสติ. ๒. ปาลิยเมว เอตฺถนฺตเร นาติ อตฺถิ.
๓. สํ. ส. ๑๕/๑๗๐. สารตฺถปฺปกาสินี. ๑/๒๑๒-๒๑๓.

สุขํ ยาว ชรา สีลํ, สุขา สทฺธา ปติฏฺฐิตา,

สุโข ปญฺญาปฏิลาโภ ปาปานํ อกรณํ สุขนฺติ.

ตตฺถ "อตฺถมฺหีติ: ปพฺพชิตสฺสาปิ หิ จีวรกรณาทิเก วา อธิกรณวูปสมนาทิเก วา, คิหิโนปิ กสิกมฺมาทิเก วา พลวปกฺข-สนฺนิสฺสิเตหิ อภิภวนาทิเก วา กิจฺเจ อุปฺปนฺเน, เย ตํ กิจฺจํ นิปฺผาเทตุํ วา วูปสเมตุํ วา สกฺโกนฺติ, เอวรูปา สุขา สหายาติ อตฺโถ. ตุฏฺฐี สุขาติ: ยสฺมา ปน คิหิโนปิ สเกน อสนฺตุฏฺฐา สนฺธิจฺเฉทาทีนิ อารภนฺติ, ปพฺพชิตาปิ นานปฺปการํ อเนสนํ, อิติ เต สุขํ น วินฺทนฺติเยว; ตสฺมา ยา อิตริตเรน ปริตฺเตน วา วิปุเลน วา อตฺตโน สนฺตเกน สนฺตุฏฺฐิ, อยเมว สุขาติ อตฺโถ. ปุญฺญนฺติ: มรณกาเล ปน ยถาอชฺฌาสเยน ปฏฺฐเปตฺวา กตํ ปุญฺญกมฺมเมว สุขํ. สพฺพสฺสาติ: สกลสฺส ปน วฏฺฏทุกฺขสฺส ปหานสงฺขาตํ อรหตฺตเมว อิมสฺมึ โลเก สุขํ นาม.

มตฺเตยฺยตาติ: มาตริ สมฺมาปฏิปตฺติ. เปตฺเตยฺยตาติ: ปิตริ สมฺมาปฏิปตฺติ. อุภเยนาปิ มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานเมว กถิตํ. มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ อนุปฏฺฐหนภาวํ ญตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ ภูมิยํ วา นิทหนฺติ ปเรสํ วา วิสฺสชฺเชนฺติ, "มาตาปิตโร น อุปฏฺฐหนฺตีติ จ เตสํ นินฺทา ปวตฺตติ, กายสฺส เภทา คูถนิรเยปิ นิพฺพตฺตนฺติ; เย ปน มาตาปิตโร สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺติ, เต เตสํ สนฺตกํ ธนํ ปาปุณนฺติ ปสํสํปิ ลภนฺติ, กายสฺส เภทา สคฺเค นิพฺพตฺตนฺติ; ตสฺมา อุภยํเปตํ "สุขนฺติ วุตฺตํ. สามญฺญตาติ:

ปพฺพชิเตสุ สมฺมาปฏิปตฺติ. พฺรหฺมญฺญตาติ: วาหิตปาเปสุ พุทฺธ-ปจฺเจกพุทฺธพุทฺธสาวเกสุ สมฺมาปฏิปตฺติเยว. อุภเยนาปิ เตสํ จตูหิ ปจฺจเยหิ ปฏิชคฺคนภาโว กถิโต. อิทํปิ โลเก สุขํ นาม กถิตํ.

สีลนฺติ: มณิกุณฺฑลรตฺตวตฺถาทโย หิ อลงฺการา ตสฺมึ ตสฺมึ วเย ฐิตานํเยว โสภนฺติ, น ทหรานํ อลงฺกาโร มหลฺลกกาเล มหลฺลกานํ วา อลงฺกาโร ทหรกาเล โสภติ, "อุมฺมตฺตโก เอส มญฺเญติ ครหุปฺปาทเน๑ ปน โทสเมว ชเนติ; ปญฺจสีลทสสีลาทิเภทํ ปน สีลํ ทหรสฺสาปิ มหลฺลกสฺสาปิ สพฺพวเยสุ โสภติเยว, "อโห วตายํ สีลวาติ ปสํสุปฺปาทเนน โสมนสฺสเมว อาวหติ; เตน วุตฺตํ "สุขํ ยาว ชรา สีลนฺติ. สทฺธา ปติฏฺฐิตาติ: โลกิยโลกุตฺตรา ทุวิธาปิ สทฺธา นิจฺจลา หุตฺวา ปติฏฺฐิตาว สุขา. สุโข ปญฺญาปฏิลาโภติ: โลกิยโลกุตฺตรายปิ ปญฺญาย ปฏิลาโภ สุโข. ปาปานํ อกรณนฺติ: เสตุฆาต วเสน ปน ปาปานํ อกรณํ อิมสฺมึ โลเก สุขนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ.

มารวตฺถุ.

นาควคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เตวีสติโม วคฺโค.

๑. ม. สี. ยุ. ครหุปฺปาทเนน.